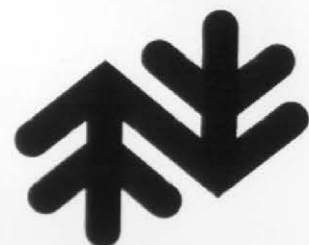

RINGERIKE.

1998 -99.

RUNE

Norske Skog
Follum Fabrikker

Forsidebildet:
Halvdanshaugen i vinterprakt
Foto: Fred Harald Nilssen

RINGERIKE

1998-99

(Hefte nr. 70)

Utgitt av

RINGERIKES MUSEUM
RINGERIKE UNGDOMSLAG
RINGERIKE HISTORIELAG

Redaksjon

FRED HARALD NILSSEN (redaktør)

GUDMUND BAKKE

BJØRN KNOPH

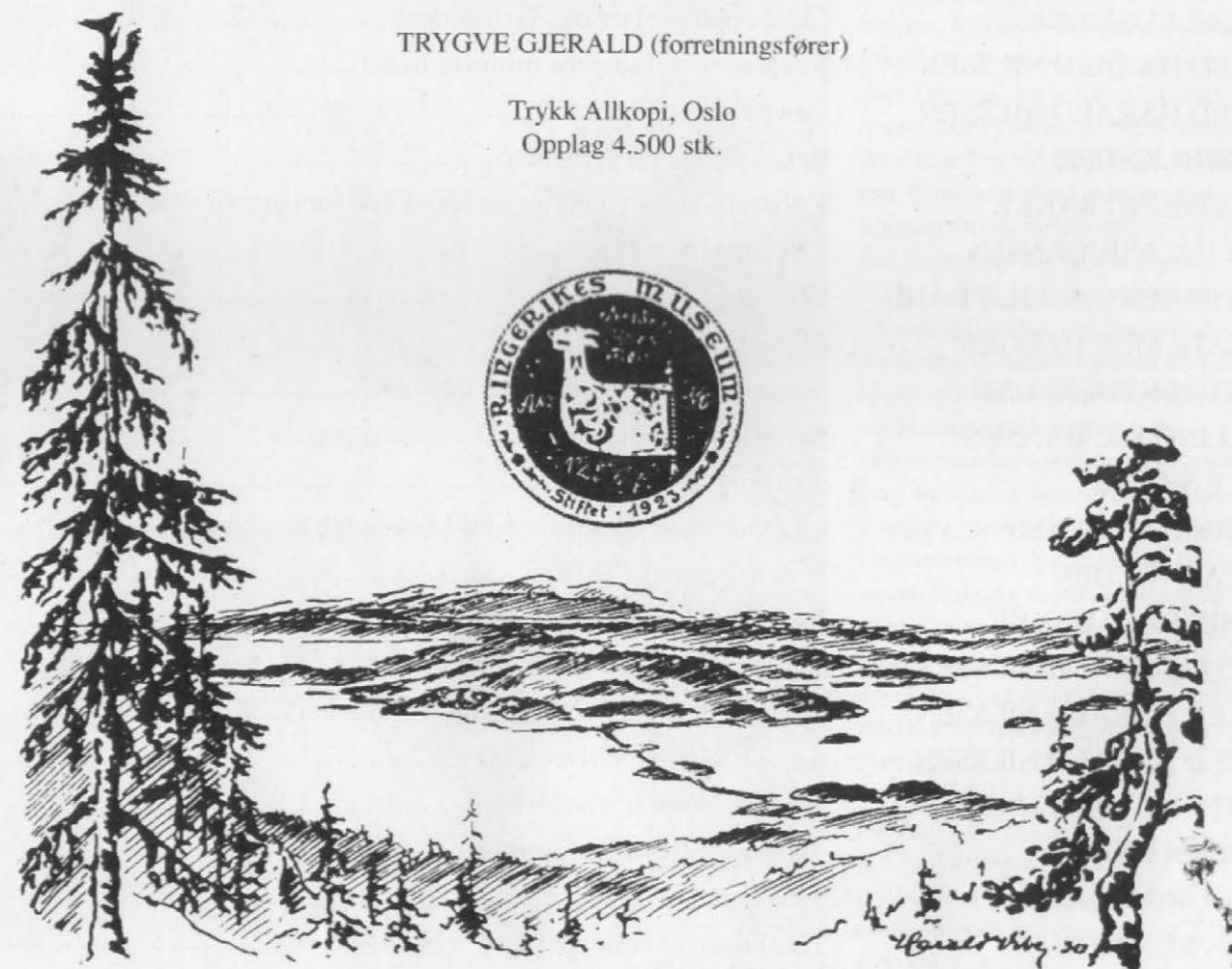
INGEBJØRG G. LILJEDAHL

OLAV NORHEIM

TRYGVE GJERALD (forretningsfører)

Trykk Allkopi, Oslo

Opplag 4.500 stk.

For 70. gang

Heftet «Ringerike» kunne i fjor markere at det var gått 75 år siden vi kom ut for første gang. Det har vært noen få opphold i utgivelsene siden starten i 1922. I år kommer vi ut for 70. gang.

Vi nøyer oss med bare med å nevne det og lar «jubileet vårt» bli overskygget av at en av de tre

institusjonene som står bak utgivelsen av heftet, Ringerikes Museum, i år feirer 75-årsjubileum.

Markeringen har vært preget av både stor aktivitet og turbulens. Til tross for mye negativ fokusering, tror vi likevel året har fått folk flest til å forstå hvilken verdi

museet tross alt har for distriktet. Håpet vårt er at åpenhet og toleranse skal prege det lokalhistoriske arbeidet på Ringerike i framtida.

Vi håper heftet skal bidra til å ta vare på og øke interessen for distriktets rike lokalhistorie.

F-red

Innhold

P. CHR. ASBJØRNSEN	Juleskik i Norge.....	3
FRED HARALD NILSSEN	Nissetradisjoner på Ringerike	4
GUDMUND BAKKE	Hva skjer med Halvdanshaugen?	6
OLAV NORHEIM	Snorre om Olav Tretelja	11
TRYGVE BERGE	Ligger Olav Tretelja begravd i Ringåsen?.....	12
OLAV NORHEIM	Historia om Veien	14
OLAV NORHEIM	Gjermundbu-sverdet er rekonstruert.....	18
KÅRE ELGMORK	Eldre opptegnelser om Tyrifjorden.....	20
FRED HARALD NILSSEN	Norderhov-trefningens militære helter	24
FRED HARALD NILSSEN	Løwen klarte seg bra	27
BJØRN KNOPH	Bekakokinga på Tyristrand.....	30
GUDMUND BAKKE	Kølatrafikken – en viktig inntektskilde for ringeriksbøndene.....	32
P. CHR. ASBJØRNSEN	Hönefossen	37
INGEBJØRG G. LILJEDAHL	Gleden	38
BEATE MOE HAUGEN	Minner fra Viksetra.....	40
OTTO FRYDENLUND	Tømmerhøgger'n – en utdøende rase.....	42
ELLING KR. HANSEN	Skromt i Ådalsskauen.....	45
OLE SKAUG	Åsbygda før og nå	48
EGIL TORGERSEN	Lokalhistorisk blomstringstid i Soknedalsbygdene.....	52
OLAV VOLDEN	Bondeopprøret i 1818.....	54
GUDMUND BAKKE	En kampdikter fra Hole deltok	55
FRED HARALD NILSSEN	Turistenes Ringerike for 100 år siden	56
FRED HARALD NILSSEN	Aktivt og turbulent jubileumsår for museet.....	61
FRED HARALD NILSSEN	Svensk angrep på Krokkleven	63
SVEIN B. HØGLUND	Da grana kom til Ringerike	64
BJØRN KNOPH	Minneord Trond Bergsund	66
JACOB JOHNSON	Fra Amerika.....	67
JON RØMMESMO	Himlingen over døypefonten i Hole kyrkje.....	68
MARGIT HARSSON	Johannes Thrap-Meyer – en forfatter fra Hole	69

Norsk Juleskik

Julen er i vore Bygder en almindelig Nationalfest fra rigeste Bonde til fattigste Huusmand. I Fjeldbygderne feires den endnu med en Gjæstfrihed, Simpelt og Tarvelighed, som har været herskende fra Arildstid. I tretten Dage hviler alt Arbeide: Bordet staaer dækket fra Morgen til Aften for enhver af Husets Folk: enhver Fremmed, som træder indenfor Husets Døre, maa ei "bære Julen ud", men smage Juleøllet, og dette er lovlig stærkt; det er Öl paa gammelt Norsk, almindelig Tönde efter Tönde. Juleaften og første Dag gjøres intet Besög, da er der Gjæstebud for Husets Folk; men i de fölgende Dage samles Granderne til Lag hos hverandre; da hedder det: "lad Bollen gaae lystig om dugede Bord med Ære, " nu

roses, bedømmes, undskyldes Öllet alt som det smages. Venner og Frænder fjernt og nær komme sammen til Lystighed og Glæde; men det hænder vel ikke sjelden, især hvor Brændevinet kommer til, at gammelt Nag rippes op, at ny Trætte yppes, som ender med brodne Pander eller blodig Knivsting.

Men ligesom i Livet Forventningen og Forudnydelsen ofte er ligesaa stor som selve Glæden og Nydelsen, saaledes ere Julehöitidens Forberedelser og den Forventning, hvormed man gaaer dens Glæder imöde, ofte ligesaa store, som selv Juleglæden. Denne Omstændighed kaster en egen Glands over Intimationens Moment: Stuerne, sær Rögstuerne, ere da kraatede, dvs- (tegn) af Kridt og pulveriseret guul

Muursteen gjöres Farve med Vand, hvoraf der males allehaande fabelagtige Figurer rundt om paa de tre Stokke af Stuen, som ere over de Siddendes Hoveder. I Höitidsdragt sidde Fædre, Börn og Huusfolk om Bordet. Huusbonden, ei sjelden en Gubbe med Sölvhaar og langt Skjæg, tager til Orde fra Höisædet: "Lader os alle bede!"

Selv Overtroens imaginære Væsener og Kreaturene samt Himmelens ugle skulle glæde sig til Julen; gammel Skik byder at der sættes et Fad Gröd under Laavebroen for Nissen; Kvæget og Hestene faae Juleaften bedre og mere Hö; for Fuglene reises et utærsket Kornbaand paa en Stang ved Laaven eller Staburet, de af Glæde over Julen gennemtrængte Mennesker ville at Alt omkring dem skal dele deres Fryd.

Det er dette Moment vort Billede behandler. Kulden hviler ligesaa streng over Egnen, som Snöen ligger tung over Træerne, der böies under dens Vægt; men Fjeldbonden ændser den ikke, naar han har faaet sine Lovvanter paa; Gamlen er ifærd med at reise Stangen med Kornbaandet, og en liden Gut lægger sin Iver til den Gamles Vægt og Senestykke for at faad den ned i den alendybe Sne ved Staburet, hvorfra Konen i Gaarden kommer ud med Flöde til Julekveldens Rømmegröd og sin Mindste ved Haanden. Selv Gamlemoer har vovet sig ud i Kulden i Dag; hun staaer udenfor den udskaarne Svalgang, hvor hun har ströet Granbar; Ungdommen er forsamlet paa Tundet og om Staburet; et ParGutter löbe paa Skie; den ene ligger alt paa Ryg ved Dumpen og strækker sin svære Lab höit op i Veiret, den anden farer ham forbi med et triumferende Griin og forfrossen Næsetip.

Kilde:

P. Chr. Asbjørnsens beskrivelse av norsk juleskikk ble forfattet for 150 år siden og er med i tobindsverket "Norge fremstillet i tegninger" som ble utgitt av forlegger Nils Christian Tønsberg.

Nisse-tradisjoner på Ringerike

For 50 år siden var den gamle gårdsnissen på Tyrstrand avskrevet som et vesen som skyldes overtro fra gammel tid. I Ådal forekom det at barna gikk på låven med grøt til nissen.

Av FRED HARALD NILSSEN

Hans Johnsrud på Tyrstrand rapportere om den alminnelige julenissen som delte ut julegaver til barn og voksne. Johnsrud mente skikken neppe var eldre enn 50-60 år i 1950. Før 1890-åra var

det neppe noen julenisse som delte ut julegaver. Nissen viste seg først på enkelte julekort. Han hadde langt, hvitt skjegg.

Da denne nissen begynte å gjøre seg gjeldende, gjord han det med styrke. For 50 år siden måtte nissen være med ved hver anledning "som verrører julen med sine mange gaveutdelinger, juletre-festen og lignende". Johnsrud nevner at juletreet kom til bygda før nissen. Treet var pyntet med kulørt papir og lys og litt godter som ble delt ut til de minste barna.

Julenissen fikk også en gave for strevet. Det var som regel en ung gutt som kledde seg ut som julenisse. Det måtte være en som kunne føre seg slik at det ble "latter og gammen av hans opptreden".

Nissen hadde helst en maske med et gammelmodig utseende og langt hvitt skjegg og topplue. Masken ble oftest kjøpt i butikkene. Den som kledde seg ut ordnet selv det øvrige utstyret.

Maske ble også brukt når folk gikk julebukk, men utstyret kunne være forskjellig. Julebukkene delte ikke ut ga-

Julenissen ringer jula inn. Bildet symboliserer hvor langt inn i den kristne julefeiringen nissen kunne komme. (Foto: Norsk Folkemuseum)

ver. De skulle helst trakteres.

Den moderne Tyrstrand-nissen ble ikke sammenlignet med den gamle gårdsnissen. For 50 år siden var han på Tyrstrand avskrevet som et vesen som skyldes overtro fra gammel tid.

Johnsrud kjente til fortellinger fra gammel tid om at julenissen kom inn i huset på en merkelig måte. Han mente dette nærmest var en utpekulert måte de eldre drev med på for å gjøre barna snille og føyelige.

Ådal

Thor Thorsen rapporterte at julenissen var kjent gjennom årsekler i Ådal. Der gikk folk julenisse på julaften både i gammel og ny tid. En av de voksne i familien kledde seg ut så likt som en ordentlig julenisse skulle se ut.

Julegavene ble gjerne samlet sammen tidligere på ettermiddagen og ble satt i en sekk utenfor døra slik at nissen bare kunne ta sekken og gå inn og dele ut julegaver til både gamle og unge.

Det kunne også forekomme at noen foreldre gledet barna sine med å få en annen person til å sette seg "julenisse" på låven. Barna fikk så lov til å gå ned på låven med grøt til nissen. Dette ble helst gjort der hvor det var småbarn.

Thorsen kunne for øvrig fortelle at bestemora hans hadde fortalt at i barndommen hennes måtte det alltid sørges for at nissen ble bevertet til jul. Det ble ikke jul, hvis det ble glemt. Det var husmora som alltid bar ut rømmegrøt på låven. Og grøten ble alltid spist opp.

Thorsen fikk først høre om nissen gjennom moras fortellinger da han var

liten. Selv om mora ikke hadde sett nissen, fortalte hun at nissen var en liten pusling med knebukse, kort trøye, langt hvitt skjegg og rød topplue. Dette hadde hun blitt fortalt av bestemora si.

"Nissen holdt helst til i fjøset, ved hodet til kua, eller også oppe i stellingsbrettet. Hvis nissen var blitt fornærmet, så løste han gjerne alle dyra, eller også flyttet en ku fra den ene bås til den annen".

Bestemora til Thor Thorsen hadde også fortalt at en gammel ådøling, Fredrik Grythe, en gang hadde kommet i slagsmål med en sådan nisse. Fredrik Grythe var en stor kraftig kar, men den vesle puslingen av en nisse hadde behandlet Grythe slik at han måtte ligge i flere dager.

Mer omstridt enn juletreet

Julenissen som kommer med gaver, er en rundt hundre år gammel skikk. Skikken spredte seg utover landet på samme måte som juletreet. Julenissen slapp først inn i enkelte hjem, men senere dukket han stadig oftere opp på juletreffester i skoler og ulike lag og foreninger.

Det var enkelte familier, lærere og andre embetsmenn som begynte med skikken. Julenissen fikk ikke samme innpass i nordmenns julefeiring som juletreet. På langt flere steder enn juletreet ble avvist, ville man ikke vite av julenissen. Han fikk noen steder innpass, men så sluttet folk med skikken, fordi de minste barna ble skremt. Mange var dessuten imot skikken av andre grunner. I noen skolekretser ble julenissen sett på som en hedensk person, som de helst burde kvitte seg med. De ville i alle fall ikke ha nissebesøk på juletreffester.

I Bindal i Nordland var det en emisær som stemplet nissen som hedensk skikk. Også eldre lærer var imot skikken og derfor fikk aldri nissen komme på juletreffester. I Oddernes i Vest-Agder hadde julenissen kommet på ju-

lefesten på bedehuset og delt ut appelsiner. Mange foreldre satte seg mot og fikk slutt på den hedenske skikken. "Mange tykkjer at alt dette styret med nisse i jola det ber gale i veg. Det skulle være ein annen person – Jesusbarnet – som var midtpunktet, det som samla unge og gamle i høgtida".

Noe av motviljen skrev seg fra at folk satte julenissen i samband med den gamle fjøsnissen. En mente at det fulgte litt overtro med en nye nissen. I Skudenes i Rogaland var det mange som mente at julenissen var en uskikk som brøt den stille og hellige stemningen som hører til julekvelden.

Motstanden mot nissen hadde også andre grunner. Det kunne være at folk var så realistiske og ikke hadde sans for

slik krimskrams som julenissen sto for. Det kunne også være fordi skikken kom til bygda fra byen som så mye annet "uvettigt". I Nore i Buskerud arbeidet man for 50 år siden med å få vekk skikken.

All motvilje til tross, forestillingen om julenissen som med gaver gled inn i folks bevissthet.

"Me fekk gåve, men læraren delte dei ut. Det ville nok nærast ha vore "ukristelig" eller lite høveleg om ein "utkledd" nisse hadde gjort det. Det var først 10-15 år seinare at det gjekk an å kle ut ein nisse". Noe lignende rapporteres fra Hemsedal, en juletreffest ca. 1905. "Det vart og delt ut pakker (gaver). Men det vart gjort på den måten at en kar som ga seg ut for å vera postkjøreren, og han hadde gavene med. Nokon nisse var det ikkje tale om".

Kilder:

Lily Weiser-Aall: *Julenissen og Julegeita i Norge. Småskrift nr. 4 fra Norsk etnologisk gransking (Norsk folkemuseum) og originalt innsendt materiale til undersøkelsen om julenissen som ble foretatt desember 1950.*

"Halvdan Svarte kjørte fra veitsle på Hadeland, og veien hans falt slik at han kjørte over Randsfjord; det var om våren; det var varmt av solen og det tinte godt. Og så kjørte de over Røykønsviken, der hadde de brukt å vanne buskapen om vinteren, og der det var kommet møkk på isen, hadde det gravd seg hull av solvarmen. Da nå kongen kjørte over der, så røk

isen, og der druknet kong Halvdan og en mengde mennesker, da var han 40 år gammel. Han hadde vært så årsæl en konge. Folk sørget så over ham, at da det ble kjent at han var død, og at liket var ført til Ringerike og skulle gravlegges der, så kom det stormenn fra Romerike og Vestfold og Hedmark, og alle krevde de å få liket med seg og hauglegge det i

sitt fylke; alle trodde at de skulle få godt år om de fikk det. De ble forlikt på den måten at de delte liket i fire deler; hodet ble lagt i haug på Stein på Ringerike, og hver av de andre tok sin del med seg hjem og haugla den der, og alle disse haugene heter Halvdanshauger." (Fra Snorre - Halvdan Svartes saga)

Hva skjer med Halvdan Svarte?

Arkeologene nøler. Noen utgraving av Halvdanshaugen blir det neppe i denne omgang, men det er ikke lenger bare forskrudde ringerikinger som tror at det befinner seg "noe" i haugens indre. Den endelige

rapporten fra Oldsaks-samlingen lar vente på seg, men både arkeologenes utsagn og de foreløpige funn som er gjort i haugen, tyder på at gravhaugen på Stein med stor sannsynlighet skjuler et

vikingskip med gravgods. Da Halvdan Svarte gikk i graven i år 860, fikk han trolig med seg både hester, hunder, tjenere, mat, drikke og utstyr for livet på den andre siden.

Av GUDMUND BAKKE

Fagfolkene mener at Halvdan Svarte er den første sikre historiske person i den norske gren av Ynglingeætten. Det betyr at man er rimelig sikre på at Halvdan har levd, og at krønikes opp-tegnelser om ham ikke er bare eventyr og sagn. Skjønt – hva som er historisk og hva som er diktning, strides det om. Særlig er det mange som tviler på Snorre.

Dikter og politiker

For Snorre var ikke bare historiker, han var også dikter, og ikke minst politiker. Da hans Kringla Heimsins ble skrevet rundt år 1230, var Halvdan Svartes liv og død allerede omtalt i seks-sju eldre norske og islandske kilder. Snorres fortelling om Halvdan er langt mer detaljert og innholdsrik enn de eldre kildene. Blant annet er han den første som i det hele tatt omtaler følgende tre forhold:

1. I tillegg til å være konge på Opplandene og i Sogn, utvider Snorre Halvdans rike til også å omfatte Agder, Vestfold og Vingulmork (områdene rundt Oslofjorden).

2. Dronning Ragnhilds drøm, om treet som vokser like inn i himmelen som symbol på at hennes sønn skal samle Norge til ett rike. Ragnhild var datter av Sigurd Hjort, gift med Halvdan og dermed Harald Hårfagres mor.

3. Delingen av Halvdans lik. Snorre er den første som beretter om stormennene som kom til Stein for å få en del av liket, og bringe tilbake til sine fylker for å sikre fortsatt gode år.

Hvor Snorre har fått disse opplysningene fra, innpå 400 år etter at Halvdan levde, er en gåte. Kan detaljene ha blitt bevart på folkemunne i alle disse årene? Hvorfor har da ingen av de andre kildene nevnt dem?

Fagfolk heller derfor til den oppfatning at Snorre krydret sin beretning for å bygge opp under sine egne politiske synspunkter. Det er nemlig vel kjent at Snorre arbeidet for å framheve Ynglingeættens rett til Norges krone. Det å gjøre Halvdans rike større enn det egentlig var, og samtidig dra inn kongs-

morens drøm og derved gi ham en "hellig" rett til riket, bidro klart til å styrke ynglingenes stilling. Ragnhilds drøm viser seg til alt overmål å være en vandrehistorie, kjent blant annet fra Perserriket og Romerriket. Historien forteller at mødrene til så vel sjah Kyros I som keiser Augustus hadde liknende drømmer!

Skrive om historien?

Derfor skulle vi så gjerne visst om det kun var hodet, eller hele legemet til en

konge i 40 årsalderen som ble hauglagt ved Stein i 860. Nå må vi fortsatt bare gjette. Og Norgeshistorien må ikke skrives om, slik mange fryktet da undersøkelsene på Halvdanshaugen startet i fjor sommer.

Men hadde det gjort noe? Å skrive om historien er ikke uvanlig, sier arkeologiprofessor Bjørn Myhre i boka "Osebergdronningens grav":

"Gravhaugers alder og identitet er endret, ættelinjer er forandret og konstruert, fyrsters navn og riker har oppstått

Fra kjerneboringerne i Halvdanshaugen høsten 1997. Utgravingslederen mente det ville overraske ham hvis det ikke ligger et skip i haugen. (Foto: Gudmund Bakke)

Halvdanshaugen regnes som et riksmonument. (Foto: Fred Harald Nilssen)

og blitt borte, kvad og sagaer er justert, endret og retolket."

Nye arkeologiske funn og ny viten må nødvendigvis føre til noe, mener arkeologen. Historien er i evig forandring.

Funnene i 1997

Men hva fant man egentlig ut om Halvdanshaugen, i det begivenhetsrike

år 1997? Og hvordan startet det hele?

Det var naboen Hans Hungerholdt som i 1990 meldte at haugen sank. Etter anmodning fra Buskerud fylkeskommune satte Hole kommune i gang målinger, og i 1996 viste det seg at haugen i løpet av de fem årene hadde sunket 5-6 cm. På ett av de seks målepunktene ble tallet seinere korrigert til 9,5 cm. I mai 1997 kom så arkeologene på befaring.

Den store interessen fra aviser og TV var påfallende, og mektige Aftenposten slo fast at Halvdanshaugen er et av våre mest kjente rikssymboler fra vikingtiden.

– Når haugen rører på seg, må vi ha klarlagt hvorfor, sa arkeologene. Og la til at kongshauger vanligvis ikke er prioritert fra norske arkeologers side, men dersom det viser seg at et rikt gravgods

fra vikingtid står i fare for å bli ødelagt, kunne man bli nødt til å vurdere å grave ut haugen for å sikre et høyt prioritert kulturminne.

Tilbakeholdne arkeologer

Allerede da sa professor og leder av Vikingskipshuset, Arne Emil Christensen, at han ikke utelukket at Halvdanshaugen kunne inneholde en skipsgrav, og professor Christian Keller ved senter for studier i vikingtid og nordisk middelalder, mente haugens plassering i landskapsrommet, og ikke på en høyde som de fleste andre gravhauger, ytterligere bekreftet det. I Vestfold lå både Oseberg- og Gokstad-haugen på samme måte i landskapet.

Før prøvegravningen startet i august 1997, ga fagfolkene uttrykk for at de var "redde" dersom undersøkelsene viste at det er et gravkammer eller et skip i haugen, som man måtte inn og gjøre noe med. De mente at de verken hadde kapasitet eller midler til å foreta et så stort løft, og at en slik utgraving først kunne prioriteres i neste århundre.

Professor Christensen, som er etterkommer etter Johannes Solberg, tidligere eier av Stein gård, har referert en familietradisjon om at det i forrige århundre ble tatt jord fra gravhaugen for å sette i stand hageanlegget på Stein. Krateret i haugen kan derfor stamme fra det, mente han. Det var i sorenskriver Gabriel Fougner's tid, i 1830-årene, at dagens hovedbygning ble bygd og stein fra kirkeruinene brukt både i grunnmur og til å danne terrasser i hagen. Krateret er godt synlig, men nabo Hans Hungerholdt mente det hadde sunket ytterligere de siste åra. Krateret var tre meter høyere i 1934 enn i dag, sa Hungerholdt våren 1997.

26. august 1997 startet prøvegravningen, med en sjakt inn i haugen fra vest. Hole historielag hadde fjernet vegetasjonen på forhånd. Fire meter inne i haugen støtte man på blåleire, akkurat som i Gokstad, hvor det også var tykke skott av leire. Lagene var stabilisert med torvlag, i den tydelige hensikt å gjøre det så tett som mulig.

Det ble funnet kull og beinrester, og pollenprøver ble tatt. Arkeologene kon-

kluderte etter to dagers graving av prøvejakten, at haugen virket kompakt og opprinnelig. Professor Einar Østmo mente haugens likhetstrekk med Gokstad var påfallende, mens professor Christensen ikke utelukket flere oppbyggingsfaser – at Halvdan for eksempel kunne vært lagt inn i en allerede eksisterende haug, for eksempel fra eldre jernalder.

Et vikingskip?

13. september 1997 ble det foretatt målinger med ekkolodd, georadar, etter initiativ fra Aftenposten. Disse ga utslag som avtegnet et mønster, "ikke normale strukturer", av noe som kunne være et vikingskip, cirka 20 meter langt, beliggende i retning nord-sør, og spisst i begge ender. Etter søknad fra Buskerud fylkeskommune ga Universitetet i Oslo da dispensasjon fra Lov om kulturminner, til prøveboring (kjerneboring). Denne skulle foregå der georadaren hadde vist utslag.

Primo oktober viste resultatene av pollenanalysene som botaniker Helge Irgens Høeg hadde tatt, at haugen høyst sannsynlig var anlagt på Halvdan Svartes tid, i perioden fra 700 eller helst 800-tallet e. Kr., og at den var "et klart vikingtids byggverk". Høeg avviste at haugen var eldre enn år 500 e. Kr., for da fantes det ikke gran på Ringerike. Hans undersøkelser viste forekomster av trepollen fra gran, furu, bjerk og or, og prøvene som ble tatt i den opprinnelige markoverflaten viste mye kompollen, hvilket tydet på at haugen var anlagt i en kornåker eller beiteland, med skogbevakst landskap rundt. Og botanikeren avviste at den består av flere hauganlegg fra forskjellige tider.

14. oktober 1997 begynte kjerneboringene. Tre meter nede støtte man på fersk bjørkerot, og fire meter nede boret man seg igjennom et 25 cm tykt lag med trevirke, som professor Keller trodde var eik. Mellom de to funnene boret man seg igjennom et tett lag med blåleire. Og mest oppsiktsvekkende: Arkeologene opplyste at det nederste trevirket viste tydelige tegn på å være bearbeidet av menneskehender.

Det ble også funnet trekullrester. Da

uttalte utgravningsleder I. amanuensis Jan Henning Larsen ved institutt for arkeologi at "det vil overraske meg hvis det ikke ligger et skip i haugen". Trestykkene ble så sendt til Trondheim for testing, såkalt radiologisk datering, som vil gi nøyaktig alder med en feilmargin på pluss/minus 50 år. Keller helte kaldt vann i blodet på noen ved å uttale at det kunne være rester etter drivtømmer man hadde funnet. Havet sto inn her for 6.000 år siden.

I november 1997 opplyste arkeologene at en plyndringssjakt går inn i haugen omtrent midt på det som kan være et skip, og dette kan ha gitt lufttilførsel som kan ha ødelagt en del av skipet. I Tune-skipet var kun skipsbunnen igjen, og i Oseberg – som også var plyndret – var midten av skipet i svært dårlig forfatning. Senkningen i Halvdanshaugen kunne tyde på at stein som var lagt over et gravkammer midtskips, hadde brutt sammen, som i Oseberg.

Et riksmonument

Det siste året har alle professorene snakket om Halvdanshaugen som et riksmonument. Og i mars 1998 viste nye resultater fra botaniker Høeg at dun og fjær som ble tatt opp med kjernebor, kunne være rester av dyner og puter i gravutstyret. Dessuten hadde han funnet en lærbit (av skinn, antakelig fra sau) og en hestetann. Oseberg og Gokstad inneholdt også sengeutstyr, 12-15 hester og 5-6 hunder!

Arkeologenes prøver har vist at grunnen er fast og stabil, og de har gått så langt som til å betvile riktigheten av Hole kommunes målinger. I pressen er det også stilt spørsmål om det kan være rev eller grevlings graving i haugen som er årsak til setningene. Dersom en grevling har kommet gjennom det harde leirlaget og inn i haugens kjerne, kan vikingskatten være ødelagt.

Det siste året har vi ventet på Oldsaksamlingens endelige rapport. Den er lovet i løpet av oktober 1998, men i skrivende stund (20. oktober) er den fortsatt ikke oversendt til fylkesarkeologen i Buskerud. Arkeologene har bedt Hole kommune fortsette med sine årlige målinger, og i september ble opp-

Halfdanshaug ved Sten, Ringerike, eldre bilde. Ifølge sagnet en av de hauger Halfdan Svartes delte legeme ble nedlagt. Tegningen er fra Gabriel Gustafson: «Norges oldtid, mindesmerker og oldsager» (Norsk Folkemuseum, Kristiania 1906).

nevnt ei intern arbeidsgruppe ved Oldsakssamlingen. Grappa skal levere sin innstilling til Forminneutvalget i februar 1999, og skal ifølge mandatet blant annet vurdere følgende:

- * Om utgraving er nødvendig for å sikre det arkeologiske kildematerialet i haugen.
- * Om kunnskapsbehovet tilsier utgraving av haugen eller deler av den.
- * Hvilke konsekvenser en utgraving av haugen vil ha for norsk arkeologi.
- * Om forholdet til allmennheten tilsier utgraving av haugen eller deler av den.
- * Kostnader og tidsperspektiv som vil gjøre seg gjeldende ved utgraving, konservering og utstilling av eventuelle funn.

Signalene er ikke positive. Det virker som de fleste av fagfolkene helst vil overlate Halfdanshaugen til neste generasjons arkeologer. Professor Arne Emil Christensen har sagt rett ut at han heller vil fullføre utgravingen i Kaupang i Vestfold, enn å gi seg i kast med

Halfdanshaugen. Men han legger til at dersom prøvene viser at Halfdanshaugen inneholder mye verdifullt gravgods fra vikingtiden som står i fare for å bli ødelagt, vil han forandre mening.

I Drammen sitter fylkesarkeolog Inger Liv Gøytil Lund og mener at Oldsakssamlingen bør prioritere utgraving av Halfdanshaugen. - Gravhauger er ikke arkeologenes eiendom. Kulturminner er et felleseie. Vi arkeologer har et ansvar ovenfor publikum, og etter den store interessen som er blitt Halfdanshaugen til del, mener jeg at den bør graves ut, sier fylkesarkeologen, som er sterkt uenig i sammensetningen av arbeidsgruppa som skal vurdere utgraving eller ei. Hun hadde ønsket seg ei gruppe hvor også fagfolk fra andre arkeologiske miljøer enn Oldsakssamlingen fikk være med.

Fylkesarkeologen melder ellers om stor pågang fra media, både norske og utenlandske. Spesielt i USA er interessen stor. Selveste New York Times har brakt en stor artikkel om gravhaugen på

Ringerike, og nå står National Geographic Magazine og fagtidsskriftet Discover Archeology for tur.

Vi som håper å få svar på om det virkelig er Halfdan Svarte som ligger begravet på Ringerikes sollyse sletter, må inntil videre smøre oss med tålmodighet. Dersom prøvene viser at treverket i haugens indre tilhører et vikingskip fra 800-tallet, bør all tvil være borte.

Men hvor bliver du, Halfdan Svarte? Er det kun rester etter hodet ditt som ligger i skipets gravkammer, eller hele ditt døde legeme?

(Artikkelen ble levert til trykkeriet 19. oktober 1998. Innholdet i en eventuell rapport fra Oldsakssamlingen var da ikke kjent).

Snorre om Olav Tretelgja

Ifølge sogeskriveren Snorre Sturlason var det Olav Tretelgja som rydda Värmland etter at han måtte flykte fra Sveavelde fordi far hans, kong Ingjald Illråde, hadde gjort seg så upopulær blant sveane at noen ny konge av hans ætt ikke var aktuelt. Olav dro derfor til de dype skoger i Värmland og rydda nytt land der sammen med mennene sine. Derfor fikk han navnet tilnavnet Tretelgja, "de syntes det var en skam for han", skriver Snorre.

Av OLAV NORHEIM

Snorre skriver at Olav Tretelgja blota ved Väneren for at det skulle bli godt år etter uår. For Olav var ingen stor blotmann, og det var det mange som ikke likte.

Trygve Berge reiser spørsmålet om ikke Olav Tretelgja til slutt kom hit til våre trakter.

Et vesentlig poeng er hvordan samme navn kan ha hatt forskjellig betydning til forskjellig tid. Et navn som Värmland dekker ikke nødvendigvis samme området i dag som 1500 år siden, ifølge Berge. Det samme kan gjelde for navn som Uppland/Oppland, og for den del for et navn som Ringerike. Det kan godt hende dagens Värmland bare er en del av et upresist Värmland-område som eksisterte for 1500 år siden. Det er dessuten grunn til å tro at dagens klart definerte Ringerike er et mer avgrensa område enn det Ringerike som fantes for 1500 år siden.

Det er aldri godt å vite. Snorre dikter rett som det er, og dessuten ligger sagnet om Olav Tretelgja allerede på Snorres tid langt tilbake i historia vår. Fortsatt ifølge Snorre ble sønnen til

Olav, Halfdan Kvitbein, konge over Solør og seinere okkuperte han (tok tilbake?) Romerike, Toten, Hadeland og mye av Hedmark. Ringerike kan ha vært en del av dette riket, eller omvendt, at deler av dette tilhørte Ringerike. Dersom Snorre bare har bomma med en generasjon, kan jo Trygve Berge ha rett når det gjelder Olav Tretelgjas tilknytning til Ringerike. Og dersom det er som Berge sier, at Ring er et anna navn for Olav, kan det gi mening at kong Olav Tretelgja er kong Ring. Og kong Ring skal etter sagnet ligge begravd i Ringåsen.

Olav Tretelgja slik han blir framstilt i Snorre, en konge på defensiven som må rydde nytt land i Värmland. (Tegning: Gerhard Munthe)

Ligger Olav Tretelgja begravd i Ringåsen?

En runestein som ble funnet i Ringåsen i 1990 kan være enda en bit i puslespillet om Norges-historia. Det er viktig å kunne råde og slakte runer for å forstå det. Runene har et skjult språk.

Av TRYGVE BERGE

Sommeren 1990 var Peter Tandberg på en av sine mange befaringer på det historiske Ringerike, denne gangen sammen med daværende museumsbestyrer Eivind Karsrud ved en av gravhaugene nord på Ringåsen i Norderhov. Der så Peter Tandberg en liten stein som stakk opp, ca 5-10 cm opp fra bakken. Etter å ha pirket borti steinen, registrerte han at det var en større stein. Han gravde den helt fram og så at det var ristet runer på steinen. På begge sider av funnstedet var det groper etter tidligere utgravninger, muligens etter gravplyndring. Steinen ble så grundig vasket og rengjort. Tatt dette i betraktning sammen med at grunnen består av skjellsand, gjør det vanskelig å trekke noen bastante konklusjoner om steinens ytre beskaffenhet. Det viste seg at det var runeinnskrift på begge sider av

steinen. Runefunnet ble omtalt i Ringerikes Blad sommeren 1990.

Håvamål

På denne tid kunne jeg verken råde eller slakte runer, det vil si datere runeinnskrifter og hente ut skjult budskap fra disse. I Håvamål, vers 144, fortelles det hva en kan gjøre med runer. Her i Ivar Mortenson Egnunds oversettelse, utgitt på Det Norske Samlaget 1986. 8. Utgåva:

*Veit du å riste dei?
Veit du å råde dei?
Veit du å farge dei?
Veit du å freiste dei?
Veit du til bøn dei?
Veit du til blot dei?
Veit du å sende dei?
Veit du å slakte dei?*

Vers 80 i Håvamål forteller om runer «som Stor-Tul skar, trygt hev han det som kan teia».

*Sant som det røyne
som i Runer er sagt,
dei frå høgdi runne,
som gudemaker gav,
som Stor-Tul skar,
trygt hev han det som kan teia.*

Skjult språk

Her er altså en klar indikasjon på at det fins skjulte opplysninger i runeinnskrifter, vel å merke om en kan teknikken, ellers tier innskriften. Om en kan lese runer, er en ikke noen «ekspert» på dette av den grunn. Innskriften vil heller ikke være «korrekt» skrevet slik en «forfalsker» ville ha gjort. En språkpædagog vil derfor kunne oppleve at innskriften språklig sett spriker i alle retninger. (Det er av samme grunn av professor Eyvind Fjeld-Halvorsen mener at Eggemo-steinens runeinnskrift språklig sett er suspekt.) Det er altså en fordel å kunne språket på naturlig vis, slik at en ikke er beheftet med dogmer som fører en på ville veier. Alt dette er fordi det dreier seg om tall og tallforhold i innskriften. Det er derfor en fordel å ha matematikkbakgrunn når en skal råde runer. Det er å sammenligne med å løse rebusgater. Når en har rett løsning, ser en plutselig at puslespillet stemmer. Å gå i detaljer her vil føre altfor langt. Men det kan nevnes at å råde og slakte runer med et mer moderne ord kan kalles kryptologi. Det var en amerikansk kodeekspert fra andre verdenskrig, norskamerikaneren Alf Monge fra Kristiansund, som løste gåten.

Innskriften fra Ringås-steinen, som er med den eldre runerekka, er:

Side 1: HRINGUR SIGERSEL
DROT

Side 2: GRNDGHEWAR

Råde og slakte

Ordet GRNDGHEWAR ville normalt ha blitt skrevet som «Grandjøvar». Dette at ordet er «feilskrevet», er et klart signal om at innskriften kan rådes, og muligens også slaktes. Til grunn for dateringen benyttes den tidligere Julianske kalender. Det er også innbygde kontroller i runerådingen. Etter å ha sett nærmere på denne innskriften, lar den seg både råde og slakte med følgende resultat: Dato: 24/4 år 649. Slaktetekst: 1. Eivind rit i Vé, og 2. (noe usikkert) år 577. Av dette framgår det at det var Eivind som ristet runene,

Runesteinen fra Ringåsen blir studert av (f.v.) James Knirk, Reidar Holemark og Peter Tandberg. (Foto: Bjørn Knoph/Ringerikes Blad)

og at Hringur muligens er født år 577 og med sikkerhet er død eller gravlagt 24/4 år 649. Det er ordet «Grandjøvar» som forteller at dette må være en gravskrift. Dette ordet er ikke kjent fra gammelnorsk. En «forfalsker» ville derfor neppe kjenne ordets betydning, om han da ikke skulle kjent det fra sin dialekt. Men det er tvilsomt om ordet var i bruk her. Ordet finnes ikke hos Ivar Aasen, men er kjent fra islandsk. Tydinga er «den omsorgsfulle», men kan også oppfattes som den som er nøye (noggrann) med å dele ut rettvist, rettferdig, det som måtte tilkomme en. Dette viser også at det er en konge vi har med å gjøre. Gravskriften Grandjøvar, med vekt på siste del, kan vi rett og slett oppfatte som «Takk for alt du gav oss». Noen som kjenner igjen vår tids gravskrift?

Hvem er Hringur?

Hvem er så denne Hringur? Jeg har i en del år forsøkt å sette meg inn i de gamle ættelister, især fra før Harald Hårfagre. Samtidig har en satt de forskjellige ættelistene i system gjennom en statistisk vitenskapelig metode. Her mener jeg da å ha klart å plassere de forskjellige personene noenlunde tidsriktig i forhold til hverandre. Det synes for meg liten tvil om at denne Hringur kan være noen an-

nen en Olav Tretelgja Ingjaldsson. Dette bekreftes tildels av Ynglingatal, men da må det innskytes at Olav Tretelgja er som den eneste person nevnt to ganger, første gang som Sveigde. Grunnen til dette er at han var født i Uppsala, men måtte som liten rømme derfra. Navnet Olav blir på latin til Anulo, som oversatt betyr Ring. Olav og Hringur er her samme person.

«...lige derved»

I 1743 skriver fogd Iver Wiel om en utgravning av en steindyss/kenotaf «hvor det lå noen lange ben. Ringåsen ligger lige derved», skriver han videre. Han spekulerer også på om dette «måske kunne være kong Ring». Dette gir oss grunn til spekulasjoner omkring to ting. Er det samme grav? Navnet Ringåsen er kjent fra et diplom fra 1345. Da bor det en Ormstein der. Spørsmålet er da om en skal oppfatte Ringåsen som den topografiske åsryggen, eller om det er et gårdsnavn eller lignende, slik at Ringåsen peker på et bosted? Diplomet fra 1345 peker i den retning. Når Wiel i 1743 skriver at Ringåsen ligger like ved, behøver ikke det bety den topografiske Ringåsen, hvor graven faktisk ligger. Det er altså en mulighet for at vi her står overfor samme grav.

Det andre spørsmålet er i så fall hvorfor runesteinen ikke er nevnt i 1743. Det kan være flere forklaringer. Ved gravplyndring kan steinen være kommet vekk fra steindyssen, steinen ble tilsynelatende funnet mellom to groper/graver. Eller steinen kan ha vært tilsmusset, slik at runene ikke ble sett. Wiel forteller at graven ble kastet igjen, etter som de ikke fant noe av interesse. Om runesteinen var der, har de da ikke sett den.

Sannsynlig datering

Om runesteinen kan da følgende sies: Det er en ekte runeinnskrift ettersom den kan rådes og ettersom det er «feilskrifter» i runeinnskriften, noe en «forfalsker» ikke ville ha funnet på. Dessuten ville betydningen av det ene ordet være en slik person totalt ukjent. Med stor grad av sannsynlighet kan det derfor nå innføres i norsk historie:

Olav Ingjaldsson, født 577, død 24/4 649.

Om artikkelforfatteren

Trygve Berge er ingeniør, ansatt ved Statens Kartverk, født 1943.

Runesteinen med innskrifta.

Historia om Veien

Det er spennende på Veien, både hva fortida forteller oss av historiske funn og hva framtida vil by på av utstilling og oppleving. Men det er også spennende hva Veienmarka ungdomsskole har fått til i dag, aleine og sammen med fylkesarkeologen.

Av OLAV NORHEIM

Området vi i dag kaller Veienfeltet rommer rester og spor etter mer enn 100 gravhauger fra yngre jernalder, 200-600 år etter Kristus. Det finnes funn av handelsvekt, mynter og pilespisser fra romertida. Og ikke minst: Spor etter et ca 2000 år gammelt langhus, 47 meter langt og 7-8 meter bredt. Spennende historie.

Men også historia om hvordan Veienhistoria ble oppdaga, gjenoppdaga, behandla og formidla, er ei spennende og god historie. Den kommer her:

Rapport i 1743

Fogd Iver Wiel og alle tvillingrikets

fogder og prester måtte rapportere til regjeringa i København om rikets tilstand. De svarte på mange spørsmål og fortalte om mangt og mye. Wiel skrev dette om Veien:

"Paa Gaarden Vejen siges Kong Vejne at have boet, og findes der en stor Deel store Houger ved Gaarden. Et Stykke derfra paa Moen ses mangfoldige Houger, hvor et Slag skal have staaet. Bønderne fortelle Historien saaledes: At da Kong Vejne havde ataqveret Kong Tane paa Tandberg-Moen, som forhen er meldt, og der havde tabt Slaget, skal Kong Tane, stolende paa sin forrige Lykke, have gjort Kong Vejne en Visite i hans eget Rige, og der tæt ved Kongens Gaard paa Vejen-Moen leveret ham et feldtslag, hvori Kong Tane skal være falden, og hans Arme blev slagen. Det er troligt, at disse have ikkun været Reguli eller Smaakonger, og at deres Magt har ikke været meget stor, ej heller har deres Regjeringsgrændser været meget vide, saa man ikke kan sige om dem: Longe lateqve imperabant; thi imellem Tandberg og Vejen er ikkun 1/2 Miil".

Slik skreiv fogden for drøyt 250 år sia. Mange store hauger fantes altså ved Veien.

Arkeologiens barndom

Første del av forrige århundre er arkeologiens barndom og viltre ungdom. Det var ikke som i dag, at arkeologene tenkte seg om både to og tre ganger før de satte av sted og grov i veg. Den gangen var det konkurranse mellom arkeologer, og det var ikke så nøye om de var offentlig ansatt eller hadde fagutdanning.

Ofte havna funna like mye på private hender som i offentlige skattkammer.

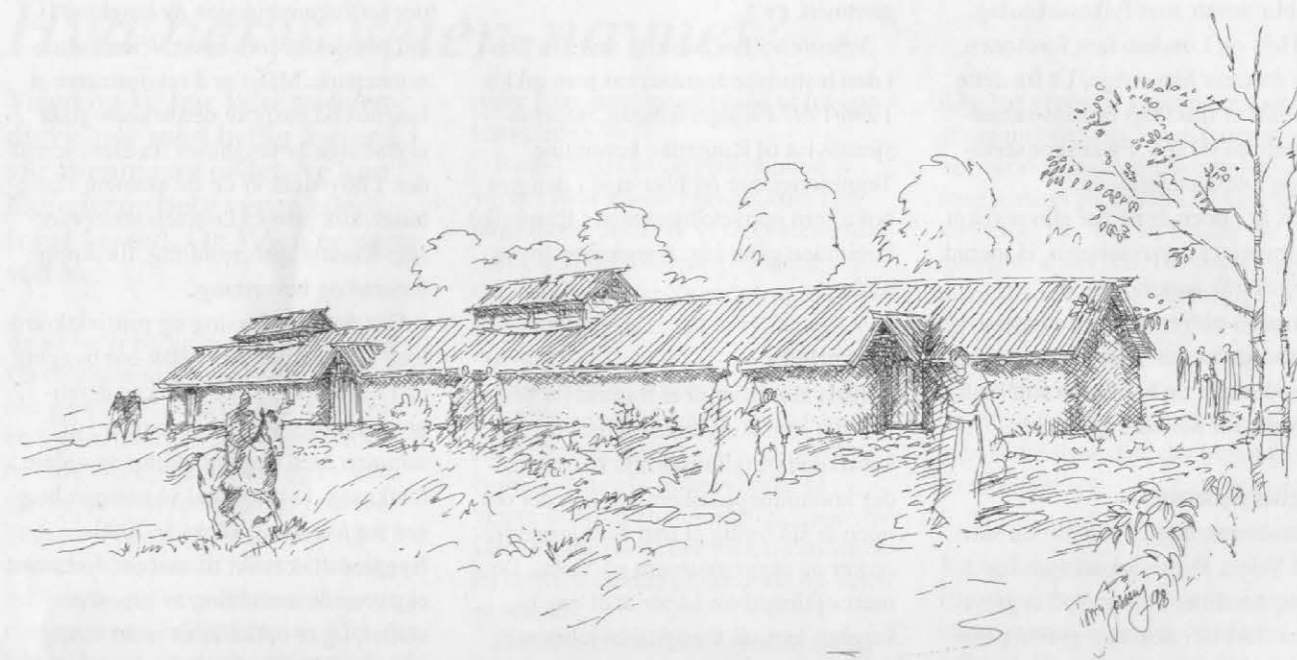
Det ble gravd på Veien i 1824 og 1825. En ung offiser, seinere generalmajor Gram, leda utgravningene. Mange viktige opplysninger gikk tapt under utgravningene. De fant flere store trestykker, "...maaske tildeels Levninger af det sammenstyrtede tømrede gravkammer..", men disse trestykkene ble ikke tatt vare på. Heller ikke ble det målt opp eller skrevet ned noe om restene av trekonstruksjonene eller noe om hvor gjenstandene var plassert i grava. Slik var datidas arkeologi. Det viktigste var å sikre seg godbiter, og det vil si smykker og utstyr. Men mye av gravgodset ble levert til Oldsaksamlingen. De fant ei bøydd gullstang, mer enn halvmeteren lang og snodd sammen til en arming, to finger-ringer i gull, rester etter seks leirkar, rester etter flere trespann med bronsebeslag, et drikkekar med bronsebeslag, rester etter ei skålvekt i bronse med et lite bronselodd, en fin bronseylinder, bronseåler, to spydspisser. Det var ved denne utgravinga at de fant ei lita sammenleggbare bronsevekt med komplett vektlodd-system. Vektlodda følger romersk vekt og kan veie nøyaktig helt ned til 0,14 gram. Disse funna ble daterert til 4. århundre etter Kristus.

Fra 1844 finnes et gammelt kart som viser at 144 hauger på Veien er gravd ut. Trolig har gravplyndrere for lengst vært på ferde.

I 1860 fant husmannen Hans Eriksen en gullring mens han dreiv og pløyde, og den ble levert til Oldsaksamlingen.

«Gravhaugperioden»

Den kjente museumsmannen Sigurd Grieg skildrer i heftet "Ringerike 1934/35" den store interessa for gravhauger i forrige århundre: «I norsk oldforsknings historie kan man gjerne kalle det 19. århundre for gravhaugperioden, mens vi i dag fortrinnsvis foretar undersøkelser av oldtidsminner som den gang blev forsømt, nemlig boplasser, helleristninger og jernalderens

Slik tenker Torry Jøssang seg et ferdig langhus på Veien.

gårdsanlegg». Grieg skriver videre om de store utgravningene i forrige århundre at de «har bragt til veie et betydelig materiale som er av stor verdi, ikke bare for utforskningen av gravskikk, våben og draktutstyr, men også for grunnlag for studiet av bosetningens historie og til belysning av levesett og samfunnsforhold, handels- og kulturforbindelser».

Professor Rygh

Det var professor Oluf Rygh ved Universitetets Oldsaksamling som sto for de to utgravningene ved Veien i 1870 og 1875. Da ble 87 hauger gravd ut. Rygh var "arkeologenes ubestridte konge" og en av tidens mest lærde menn i Norge. Før utgravningene ved Veien, hadde han stått for utgravinga av Tuneskipet fra Rolvsøy i Østfold, i 1867. Det var ut fra «trang til å skaffe øket kjennskap til Noregs eldste kulturhistorie» at Rygh gjorde undersøkingene på Bråten og Veien, skriver Sigurd Grieg.

Ryghs utgravninger ble faglig uført. Mye gravgods, mest bruksting, ble ført til Oldsaksamlingen. Men Rygh laga ikke noe kart over de haugene han grov ut.

Ny veg og ny skole

Så er det relativt stille og rolig om gravhaugene på Veien en hundre års tid. I 1977 graves et par grøfter, og i 1982 blir det nye utgravninger. Som så ofte ellers er det en veg som er grunnen til det. Omkjøringsvegen mellom Heradsbygda og Hvervenkastet skal lages. Derfor må det undersøkes om det er fornminner i området. Det blir gjort flere steinalderfunn.

Omtrent samtidig skal Dalbråten ungdomsskole legges ned. Lærerne Astrid Lundem og Jon Hals flytter med over til den nye Veienmarka ungdomsskole som står ferdig i 1984. Historieinteresserte som de er, begynner de å undersøke hva som vites om Veienfeltet. Mye har gått i glemmeboka. Deler av området blir brukt til kommunal vegstasjon, søppelplass og begynnende byggefelt. Arkeologen Harald Jacobsen, som har skrevet magisteravhandling om næringsutvikling og bosettingsstruktur på Ringerike i jernalderen, bistår de nyan-satte lærerne på den nye ungdomsskolen. Både rektor og resten av staben fatter interesse for den lokale historia. Hals og Lundem får bruke en time i uka til å arbeide med et lokalhistorieprosjekt.

"Vi ble enige om at veien ble til mens

vi gikk og satset på en gradvis og forsiktig utbygging", skriver Hals og Lundem i en prosjektbeskrivelse. Det var klokt tenkt, og det har gitt resultat.

Rydding

I 1988 begynner ei gruppe elever å rydde småkratt og skog på gravfeltet under ledelse av lærer og etter avtale med grunneierne. Samtidig ble det holdt flere lærerdunader. Prosjektlederne lager en gaid for gravfeltet og orienterer kolleger og elever om den nærmeste historia.

Året etter feirer grunnskolen 250-årsjubileum, og da presenterer Hals og Lundem en modell av gravfeltet og fotografier av funn. De lager også ei planskisse for hvordan lokalhistoria kan integreres i de enkelte faga. Nå begynner lokalmiljøet å vise interesse.

Jernalderdager

Våren 1987 blir de første jernalderdager arrangert på Veienmarka. Det blir en suksess.

Mange kommer for å se og oppleve. Fra 1992 er andre skoler invitert.

Så skjer det vi kan kalle et lykketreff, i 1990. Da overtar Fylkeskonservatoren i Buskerud ansvaret for Veienfeltet etter Oldsaksamlingen. Inger Liv Gøytil

Forsida av boka «Embla». Boka som handler om tenkte jenteskjebner opp gjennom norsk historie, har motiv fra Veien (Illustrasjon: Kari Støren Binns).

Lund blir ansatt som fylkesarkeolog. Hun, Hals og Lundem fant fort tonen, og var omtrent like ivrige. Ut fra dette er det blitt et fruktbart trekant-samarbeid mellom skolen, Fylkeskonservatoren og Oldsaksamlingen.

Hvert år i noen år nå har elever fra et spesialprosjekt i grunnskolen, Honerud, gamle Ullerål, sammen med Veienmarka-elever hatt et hogstprosjekt. De har tatt ut stort tømmer med hest og doning, de har fjerna småkratt og sprøyta for å hindre gjenvækst.

Langhusfunnet

En seinsommerdag i 1995 blir en stor dag på Veien. Fylkesarkeologen har med seg nordiske kolleger på et graveseminar. Det blir nok mer graving enn seminar. For en vakker dag finner de restene etter ei tuft som viser seg å være rester etter et langhus, 47 meter langt, sju-åtte meter breitt og om lag 2000 år

Historie for de heldige

Mer enn 200 elever har vært med på arkeologisk utgraving på Veienfeltet siden 1992. Både arkeologer og lærere og vi andre tror dette må gi elevene ei svært god tilnærming til historia.

Det er loddtrekning hver høst blant de niendeklassingene som melder seg frivillig til utgraving, registrering og rydding på jernalderfeltet. Og om våren i niende er alle elevene sammen med lærerne ansvarlige for de populære jernalderdagene ved skolen. Da kommer elever fra andre skoler på Ringerike på besøk, mens elevene fra Veienmarka er aktører og gaidere.

Det foregår så godt som ikke hærverk på feltet og utstillingene, forteller lærerne Astrid Lundem og Jon Hals som har æra for at Veienprosjektet går så bra. De tror at elevene får et eiendomsforhold til historia og Veienfeltet fordi de blir dratt med på det og vet om det på forhånd. Enkelte elever har gleda seg til jernalderprosjektet ved Veien sia tidlig i barneskolen.

Vonlig vil det merkes på mange måter at Veienmarka-elevene får grundig og djuptgravende feltundervisning i gam-

gammelt.

Veienfeltet har naturlig nok fått plass i den historiske tegneserien som gikk i 1996/1997 i Ringerikingen, informasjonsavisa til Ringerike kommune. Tegneserien har òg blitt med i den nye boka som oppveksttjenesten i Ringerike kommune ga ut i år: Ringerikes liv og historie.

Framtida

Fortida kan snart få ei framtid på Veien. Går det som Ringerikes Museum, fylkesarkeolog, fylkespolitikere og omsider kommunepolitikere vil, kan det om noen år stå ferdig et nytt flott jernaldersenter og regionmuseum på Veien. De mest optimistiske håper at et «nytt» langhus kan stå ferdig til byjubileet i 2002, selv om det gamle jernaldersenteret på Veien har fint lite med den unge Hønefoss by å gjøre.

Arkitekt Torry Jøssang er prosjektle-

der for rekonstruksjon av langhuset i det prosjektet som heter Veien kulturminnepark. Målet er å rekonstruere et langhus på basis av den arkeologiske utgravinga av langhuset fra eldre jernalder. I hovedsak er de tre element i langhuset, slik prosjektlederen ser det for seg: Kunnskapsformidling, forskning, turisme og bevertning.

Går det som Jøssing og prosjektkomiteen vil, kan det bli vedtak om bygging nå i november. Skjer det, kan detaljprosjektering starte i desember i år, sammen med byggemelding og videre forskning. I vinter skal så tømmer hogges for å tørke til våren år 2000. Byggestart er tenkt til mai det året, som ei passende markering av tusenårsskiftet, og er optimistisk tenkt ferdig åpna i mai 2002, når Hønefoss by feirer 150-årsjubileum.

mel historie. Det kan jo bli spennende å se om noen, om hvor mange, av elevene som tar utdanning i historie eller arkeologi. Kanskje noen av dem dukker opp som historielærere eller forskere? La oss

håpe at de av dem som tør gå inn i politikk og styre og stell bringer videre den ballasten de har funnet i bakken på Veien.

Jon Hals og Astrid Lundem har helt siden starten stått for lærer- og elev-aktivitetene knyttet til Veienfeltet ved Veienmarka ungdomsskole. (Foto: Olav Norheim)

Hva betyr Veien-navnet?

Veien og Ve har ikke nødvendigvis noe med hellig å gjøre, i vår mening av ordet. Ve kan like gjerne bety verna eller trygt bosted. Og Veien er engav ved Ve.

At Ve betyr hellig bosted, er langt på vei en allmenn sannhet i dag, fordi det blir gjentatt så ofte. Grunnen kan være en forskertradisjon der stedsnavnforskere både i forrige århundre og i vår tid gjerne har søkt forklaringer i norrøne gudenavn og religiøse forestillinger for å forklare stedsnavn. Ve er blitt tolka til helligdom, og Veien til den hellige engav eller engav ved helligdommen. Men det ligger ikke ny forskning til grunn for å si noe slikt. Det er tolkningene til gamle autoriteter som Oluf Rygh, Gunnar Knudsen og Magnus Olsen som blir brukt på nytt.

Navn i Heradsbygda

Det ser ut til å være enighet om at Ve (Norderhovhjemmet) er den eldste og mest sentrale garden i Heradsbygda, dit Veienfeltet sokner. Vi regner med at Ve-navnet i alle fall er 2000 år gammelt, fra eldre jernalder.

Rundt i ring rundt Ve ligger de andre gardene i Heradsbygda:

De to nærmeste er Oppen i nord og Veien i sørøst, to såkalte vingarder fordi de begge egentlig slutter på -vin. Oppen kan bety sletta oppom, den øvre engav, oppheimen. Veien er trolig Ve-engav, engav ved Ve. Litt lenger unna og litt nyere er heim-gardene Follum, Sørums og Hallum. Hallum er heimen i hellinga. Hallumdalen er jo et navn som brukes den dag i dag. Sørums er heimen sørom, den søndre garden. Follum kan være heimen til Fola, og Fola kan ha vært et tilnavn. Veksal kan bety Ve-salen, altså huset ved Ve. Når den garden er skilt ut, er visst vanskelig å si. Kile i nord er en av de ytterste gardene i sirkelen rundt Ve, og er det eneste naturnavnet som er lett å tolke. Kile betyr et søkk eller en fordypning. De to nabogardene Follum og Kile kan ha vært en gard. Etter typen navn å dømme, kan både Veksal, Veien, Oppen, Kile, Follum, Sørums og Hallum være gardsnavn fra yngre jernalder, de første 500 åra etter Kristus. Alle navna

tyder på at gardene er rydda ut fra opphavsgarden Ve.

Både Helgerud og Hallsteinrud er yngre rydda gardar oppkalt etter rydningsmenn, og da er vi sist i vikingtida, rundt år 1000. Bålerud (tidligere Oppsal) og Bråten er enda yngre navn, som kan bety at bruka er rydda ved svirrydding.

I «Norske gaardnavne» skriver Oluf Rygh at navnet Veien/Veigin o.l. mange steder har med elv å gjøre, eller fuktig område. Noe elv finner vi ikke på Veien, selv om Hønefossen tidligere ble kalt Veiginfossen. For fossen danner dellet mellom Hønen på nordsida og Veien på sørsida.

Det er vel heller ikke spesielt fuktig på Veien, i alle fall ikke i dag.

Verna bosted?

Mer navnetolking av Veien og Ve: Vi må dvele litt ved Ve, fordi det navnet kan forklare Veien-navnet. Navnet Ve finnes i alle fall seks steder i Norge, i Sogn, Hordaland, Vest-Agder, Vestfold, Hallingdal og på Ringerike. Navnet finnes dessuten i svensk. Men det finnes ikke på Island. Det kan bety at navnet var gått ut av vanlig bruk da den norske utvandringa til Island begynte sist på 800-tallet.

I Samlagets Norsk stadnamnleksikon skriver Kolbjørn Aune at vé i gammel-norsk betyr hellig sted, blotsted. Det er den mest vanlige forklaringa.

I Stadnamntydingar II mener Eivind Vågslid at Ve-navnet har med verna bolig eller heim å gjøre, altså ikke nødvendigvis helligdom eller gudsdyrking. Når ve-stavelsen er brukt i gamle norrøne kvad og soger, mener Vågslid at meninga som regel er et bosted for gudene (med vekt på bosted), ikke et hellig bosted med vekt på hellig. Vi kan trekke en moderne parallell: At vi omtaler ei kirke som Guds hus, gjør ikke ordet hus hellig for det. Vågslid mener videre at ve også kan være brukt om gudehov. Men i de tilfellene er det for å understreke boligfunksjonen, ikke det hellige, mener han.

Ifølge Vågslid kan ve ha vært et verna sted på den måten at folket der ikke hadde våpen og at de ble verna av noen - en høvding eller en hær? Men det kan òg bety at folk som samla seg på Ve

ikke bar våpen til visse tider. Det kan jo gi mening dersom Veien (som en del av Ve) var den markedsplassen og det sonesenteret for handel og kultstedet vi kan tenke oss. Jeg vil tro det var i alles interesse at det ikke ble brukt våpen mens det var handel og turing, høytid og bryllup og gravferd. For det er slike funksjoner vi kan tenke oss i jernalderen i området som i dag kalles Bråten og Veien. Ve (og dermed Veien) kan ha vært et fredlyst sted, der ingen fikk bære våpen.

Varg i veum

Uttrykket «varg i veum» henger også sammen med ordet ve, forklarer Vågslid. Varg er ulv, og ordet varg betyr opprinnelig «stryper», et dyr som går etter halsen på offeret, slik en sulten ulv gjør. Varg i veum betyr altså ulv som går til angrep der det bor folk. Seinare har uttrykket fått en overført betydning, om forbrytere som oppfører seg som ut-sulta ulver i landsby og grend. Å leve som varg i veum har med tida blitt det samme som å leve som fredløs, mens ve altså kan være et sted som er fredlyst.

Skepsis

Nå skal det sies at Eivind Vågslid har møtt kraftig motbør blant det gode selskap på Blindern for stedsnavntolkningene sine. Ikke minst professor Eivind Fjell Halvorsen fra Ringerike har gitt Vågslid hard medfart, men ofte dårlig begrunna. Fjell Halvorsen kaller Vågslids tolkning av Ve for «dilettantisk», uten begrunnelse. Kanskje noe overraskende for oss som tror at forskere diskuterer saklig.

Vågslid stilte seg skeptisk til de religiøst orienterte tolkningene som storparten av navneforskere var og er opp-tatt av. Han var mer opptatt av å se på naturformasjoner og funksjoner knytta til næringer enn religiøse tradisjoner når han skulle tolke navn. Vågslid fikk aldri godkjent «Stadnamntydingar» som doktoravhandling.

Gjermundbu-sverdet er rekonstruert

Vikingsverdet fra Gjermundbu-haugen i Haug er nå rekonstruert. Det har vært en møysommelig prosess som bidrar til teorien om at sverdet har tilhørt en stor høvding.

Ved OLAV NORHEIM

Det var en marsdag i 1943 at gårdbruker Lars Gjermundbu gjorde et funn som skulle plassere Gjermundbu i

Haugbygd på det historiske Norgeskartet. I Vetlenga, like nord for gårdstunet, skulle Lars Gjermundbu legge ut et stykke til tomt og frukthage. I området lå en forhøyning rett sør for en gravhaug, og i den forhøyningen fant han to gravfunn fra vikingtida. Funnene inneholdt mye rikt gravgods fra vikingtida: En av Europas flotteste vikinghjelmer, brynje, spenner og nåler, spillbrikker og sverd. Det er det ene sverdet vi nå skal se mer på.

Sverdet er nå rekonstruert av Kasper Andresen i Norsk Våpenhistorisk Selskap, mer enn 50 år etter det ble funnet og 1000 år etter det ble lagt i haugen.

Lite igjen

Sverdet ligger i magasinet på Oldsaksamlingen i Oslo. Høsten 1994 undersøkte Andresen sverdet på laboratoriet i Oldsaksamlingen, sammen med professor Arne Emil Christensen. Alle detaljer ble nøyaktig oppmålt, skisset og fotografert, og etter hvert kom de tekniske detaljer for dagen.

I Norsk Våpenhistorisk Selskap Årbok 1997 forteller Kasper Andresen hvordan han gikk fram. Av klingens er det lite igjen, og det som er bevart er dekket av konserveringsmiddel. Hvordan klingens ha vært smidd, kunne de bare se med røntgenfoto i stereo. Men den øvre delen av sverdet med tang og hjalte er godt bevart. Bredden på klingens er 62, steget 21 og tykkelsen 5 millimeter. Ut fra dette kunne Andresen finne klingens profil og lengde ved å se på en bedre bevart klinge.

Knappen

Knappen på S-sverdene er stor og dekorativ. Med så massive hjalter ville en massiv knapp gjøre sverdet «baktungt» og derfor redusere momentet i et hugg unødig, skriver Andresen.

Nå var det om å gjøre å finne ut hvordan de gamle hadde smidd en hul knapp. Det var få spor å gå etter. De eneste holdepunktene var de korte sveisesømmene i hver ende. Men det fortalte nok til at Kasper Andresen og svennen hans, Odd Inge Holmberget, kunne begynne med eksperimentering, prøving og feiling. Klingens og hjaltet var teknisk kurante nok, men knappen var en virkelig nøtt å knekke. Etter mye plunder fant de ut hvordan det var gjort, og metoden var ifølge våpeneksperten genial i all sin enkelthet. Midtpartiet av emnet ble smidd ned til ca fem millimeter tykkelse og lagt over en stålring.

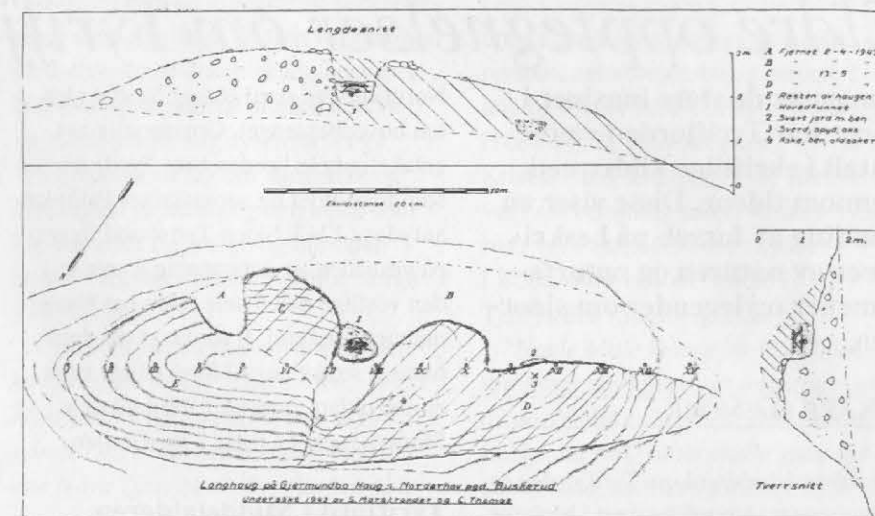

Gjermundbusverdet, den rekonstruerte utgava.

Den store «kulen» i knappen ble smidd ned i ringen. Deretter ble emnet brettet på langs og sveiset sammen i hver ende. To T-formede nagler fester knappen til overhjalten. Flettede tråder i fiskebeinsmønster av sølv og kobber kan ha dekket naglesporene.

Tidkrevende

Både det som her er beskrevet, og andre deler av prosessen med rekonstruksjonen, forteller at det må ha vært svært tidkrevende å lage et slikt sverd som Gjermundbusverdet. Og dermed kostbart. Det må ha vært en mann høyt på strå som har eid og brukt et slikt sverd. Det skulle være det beste innen teknologi og pynt. Som Kasper Andresen sier det avslutningsvis: Gjermundbu-sverdet

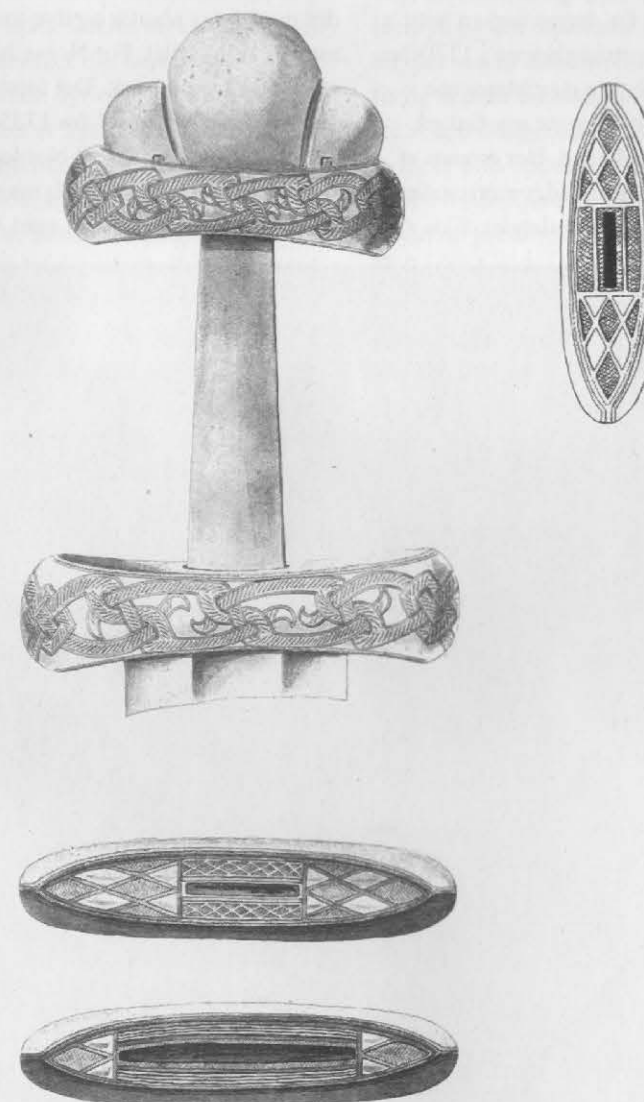
var et meget fint sverd og en stor høvding verdig.

Kongens mann

Hvem kan så Gjermundbu-høvdingen ha vært? Sigurd Grieg drøfter det spørsmålet i boka Gjermundbufunnet (Oslo 1947), som er bind 8 i skriftserien Norske oldfunn, utgitt av Universitetets Oldsaksamling. I 1960-årene er Håkon den gode konge i Norge. Ifølge Grieg er det med Håkon at det folkevalgte landskongedømme kommer til bevisst godkjenning i Norge. Etter at Håkon ble godtatt som konge i Trøndelag, skulle dette gjentas i alle landsdeler. Dette vitet ikke sikkert, men en kan tenke seg at Håkon den gode er blitt valgt til konge i alle fall over Opplanda og dermed Ringerike. Selv med en folkevalgt landskonge har det vært rom for og bruk for større og mindre småkonger, som vi kaller dem, her på Ringerike. Vi trenger ikke henge oss opp i kongetittelen. Men den såkalte Gjermundbu-høvdingen, som trolig bodde på Bølgen, har nok vært kongens mann. Hvem andres? Det er rimelig at han har styrt over Haug og kanskje andre deler av Ringerike, i forståelse med andre små og større høvdingar. Han kan òg ha vært knyttet til den regionale eller sentrale kongemakta gjennom oppgaver og familie. Ikke rart han bar et fint sverd med seg i grava.

Litteratur:

Norsk Våpenhistorisk Selskap Årbok 1997
Sigurd Grieg: Gjermundbufunnet. Norske oldfunn VIII. Oslo 1947

Gjermundbu-sverdet slik det ble tegnet etter at det ble funnet.

Eldre opptegnelser om Tyrifjorden

Som en av de store innsjøer i Norge har Tyrifjorden vært omtalt i skriftlige kilder ned gjennom tidene. Disse viser en blanding av forsøk på beskrivelser av naturen og naturfenomener og legender om sjøormen.

Av KÅRE ELGMORK

Det eldste vitnesbyrd om Tyrifjorden er selve namnet som må ha vært i bruk før det nevnes i de første skriftlige kilder. Namnet viser til tyri og furu og kan best tolkes som Furusjøen eller Skogsjøen. En antydning om hvordan det kan ha sett ut langs strendene av Tyrifjorden i tidligere tider, kan vi se av furuskogen på Karlsrudtangen, Røsholmstranda og Averøya.

Tyrifjorden er så stor at deler av den har fått egne navn, Holsfjorden mot sørøst, Steinsfjorden i nordøst,

Nordfjorden i nordvest og Storfjorden om hovedbassenget. Opprinnelig het antakelig hele fjorden bare Tyrifjorden som fogd Wiel og sorenskriver Palludan antyder i 1743. Siden Tyristrand ligger på vestsiden, er det naturlig å anta at den vestlige delen hele tiden har hatt namnet Tyrifjord. Hvor langt øst dette namnet strakk seg til forskjellige tider er noe uklart, men på 1300-tallet ble Storøya regnet å ligge i Tyrifjorden.

Tyrifjord i Middelalderen

Tyrifjord er ikke nevnt i de eldste historiske kilder om Norges historie som f.eks. de islandske kongesagaene før Sverres Saga. De eldste opptegnelser om Tyrifjord er fra denne sagaen hvor det fortelles om stridighetene i 1170-åra mellom Kong Sverre og ribbungene som hadde forsøkt å sette seg fast på Ringerike og Hadeland. Her nevnes at Orm kongebror, som ledet motstanden mot Kong Sverre på Østlandet, fikk

dratt storskip fra Tyrifjorden til Randsfjorden. I Håkon Håkonssons saga fortelles at i 1221-26 ble skip dratt fra Drammen og opp i Tyrifjorden og videre til Randsfjorden.

Utover i Middelalderen nevnes lite om Tyrifjorden i skriftlige kilder som i diplomene, jordebøker, lensregnskaper etc. Det eneste som angår Tyrifjord er noen rettssaker om fisketvister.

1700-tallet

Utover på 1700-tallet øker interessen for kunnskap og vitenskap som kulminerer i den såkalte Opplysningstiden. En del av denne aktiviteten er de mange topografiske beskrivelser av landområder med deres planter og dyr som kommer på 1700-tallet. For Norge har vi to store og berømte verk. Det første er "Norriges Beskrivelse" fra 1735 av "Fordum Sogne-Præst til Norderhougs Meenighed paa Ringerige", magister Jonas Ramus som var gift med Anna

De eldste nedtegnelsene om Tyrifjorden finner vi først i Sverres Saga. (Foto: Hans A. Eriksen)

Colbjørnsdatter. En stor del av skrivearbeidet må ha foregått på Norderhov prestegård. Det er en stor bok som omfatter hele landet. Til tross for at forfatteren var bosatt på Ringerike, er det meget lite lokalt stoff. Tyrifjorden er bare så vidt nevnt i forbindelse med en oppregning av fiskearter. Under Krøkler skriver Ramus: "*et Slags smaa Fisk en Finger lang, gaar i Stiim eller store Flag i Tyrifjord paa Ringerige, de drives til Lands af Øreder og Giedder, og fanges med smaabunden Vad om Vaaren.*"

Den andre store topografiske beskrivelse av Norge på 1700-tallet er skrevet av biskop i Bergen, Dr. Erich Pontoppidan som i 1753 utgav sin "Norges Naturlige Historie". Det er et omfattende verk i to bind med tilsammen 800 sider. I dette verket fins et vell av opplysninger om norsk natur, geografi, planter, dyr og folk. Men også i dette verket er Tyrifjorden bare såvidt nevnt, også her i forbindelse med fiskearten krøkle. Framstillingen er omtrent den samme som hos Ramus og er høyst sannsynlig bare en avskrift fra hans tidligere bok. Eneste tilføyelse hos Pontoppidan er at "*den lader sig vel spise*". Det er litt underlig at det er den lille fiskearten krøkle som av alle andre mer betydningsfulle fiskearter har vakt størst interesse og det eneste disse forfattere har å skrive om fra Tyrifjorden. Denne lille fisken er da også litt spesiell. Den ligner svært på lodda i havet og fins i kanskje et par millioner eksemplarer hovedsakelig i Nordfjorden.

Fogd Ivar Wiel

Den som har gitt den mest detaljerte beskrivelse av Tyrifjorden og Ringerike på 1700-tallet, er ikke den lærde magister eller doctor med sine landsomfattede beskrivelser, men Ivar Wiel, fogd på Ringerike og i Hallingdal. Det er naturlig at lokale kilder går mer i detalj enn beskrivelser som dekker hele landet. Wiel gav i 1743 en "Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderi-, sammenskreven og forfattet, efter Ordre". Og ordren kom fra Kongen i København til alle embetsmenn i Danmark-Norge med beskjed om sna-

rest mulig å gi en topografisk beskrivelse av sine distrikter. Ordren var detaljert med 43 spørsmål som skulle besvares. Noen av spørsmålene angikk innsjøer og vann, plante- og dyrelivet. Fogd Wiels innberetning om Ringerike og Hallingdal er antakelig den beste som ble innsendt fra Norge og ble siden trykt i "Topografisk Journal for Norge" i 1802-1805.

Om Tyrifjorden skriver Wiel at den består av tre deler, "*Tyrifjorden, Holsfjorden og Steensfjorden, som i gamle Dage bleve alle kaldte med det ene Navn Tyrisjøen*". Tyrifjorden defineres som området mellom Røyse og Tyristrand ned til Vikersund, "*2 Mile lang og 1/2 Mil bred*". Wiel skriver utførlig om alle store øyer i Tyrifjorden som Storøya, Frognøya, Utøya og Herøya og om historiske sagn som knytter seg til disse stedene. Særlig utførlig skriver han om Storøya og forteller at den tidligere het Tyriøen og at det nylig er blitt oppdaget "*grundmurede og hvelvede Kjeldere*" der.

Videre presterer Wiel som den eneste av fire embetsmenn som skrev om Ringerike i sine innberetninger, å nevne samtlige 11 fiskearter som også i dag fins i Tyrifjorden: Ørret, røye, sik, åbor, gjedde, brasen (brasme), karuss, krøkle, gørrkime (ørektyt), trepigget stingsild og elvenøyet. Fiskefangsten angis imidlertid som beskjeden, "*dog fanges ikke deraf i nogen stor Mængde, ej heller ved alle Gaarde, men Indbyggerne maae kjøbe en stor Mængde salt Fisk fra Kjøbstæderne til Huusbehov*". En diskusjon om fiskeartene i Tyrifjorden som nevnes i embetsmennenes innberetninger fra 1743, tok jeg opp i 1956 i «Fauna» 9:1-10: Om gjeddass innvandring i Randsfjord-Tyrifjord-vassdraget.

Jordskjelvet i Lisboa i 1755

Et av de største jordkjelvet i Europa i historisk tid fant sted i Lisboa 1. november 1755. Styrken på jordkjelvet er anslått til godt over 8 på Richter-skalaen, kanskje helt opp i 8,6. Ødeleggelsene var store og ca. 70 000 mennesker mistet livet. Jordkjelvet kunne merkes over store deler av Europa, spesielt ved at det laget sving-

ninger i vannstanden i innsjøer helt oppe i Skandinavia. En viktig kilde er presten, naturforskeren og seinere biskop og doctor Jens Christian Spidberg (1684-1762). Han var prest i Kristiansand omkring 1750. Han skriver i sin beretning datert 4. mars 1756, bare vel 4 måneder etter skjelvet i Lisboa, om hva som hendte i Tyrifjorden (Spidberg 1758):

"*Nogle Miile Vesten for Christiania ved Ringeriget findes et anseeligt Vand, av nogle Miiles Storhed, Holsfjorden kaldet, da en Qvinde skulle gaae did at hente Vand, var det og mange Alen vigeet fra sin Strandbreed, og da hun ville paa nogle Steene gaae længer ud at fylde hendes Vand-Spand, kom Vandet strømmende med saa stor Magt tilbage, at hun med allerstørste Hastighed maatte kaste Spanden, og retirere sig tilbage, at hun ey af Vandet skulle udskylles, i det samme kom en stor Baad seyende med tvende Mænd udi, som uformodentligen bleve omringede med høye og brusende Bølger, de saae, at Vandet strax hos, som af en fontain blev kastet gandske høyt i Veyret, – alle andre Baade og Jagter bleve løsreved, og slæbede langt ind paa Landet, Tømmer-Flaader bleve sønderrevne, og mange store Tømmer-Stokker stode perpendiculariter op og ned i Vandet.*" Men Spidberg var øyensynlig ikke helt fornøyd med rapportørene for han skriver videre: "*Ja det er at beklage, at fast ingen uden Bønder haver seet disse Vandenes Bevægelser, der anseer saadant Nyt allene med Forundring og Forferdelse, uden al Skiønsomhed og videre Eftertanke, da man ellers fra fornuftige Mennesker(!) kunde ventet langt fleere Omstændigheder og vigtige Observationer*".

Det fins også en annen beskrivelse av de plutselige vannstandsendringer i Tyrifjorden i 1755 som ikke synes å bygge på Spidbergs beretning. Den står i Hermoder for 4. halvårgang i 1823: "*I Aaret 1755, paa en Dag da der var stille Veir, ble Vandet sat i en besynderlig Bevægelse, og boblede som Vand, der koger; det steg over alle Bredder i den Grad, at en Jagt, som den Gang existerede, og som var bygget til at føre Bord*

og Planker fra Ringeriget til Svangsstrand, drev saa langt op paa Landet, at man aldrig siden fik den ud igjen. – Vandet gikk siden tilbake til sine sædvanlige Grændser, og nogle Uger derefter læste man i Aviserne, at Staden Lissabon i Potugal, paa samme Tid som denne Oversvømmelse her fandt Sted, var gaaet under ved et Jordskjælv”.

Spidberg nevner videre at lignende fenomener også opptrådte i en rekke andre innsjøer på Sørlandet, Telemark og i Femunden. Selv om kanskje noen av beskrivelsene er noe dramatisert, er det ingen grunn til å tvile på at det lå en realitet bak, og at jordskjelvet i Lisboa ble merket helt oppe i Skandinavia. Rystelsene var for små til å bli merket på land, men det må ha oppstått resonans mellom småbølger i innsjøer som har forsterket hverandre slik at det ble satt i gang periodiske svingninger (seiches) som ble merket som vannstandsendringer nær land.

Beretningene fra 1755 understøttes av at liknende fenomener har opptrådt i nyere tid bl.a. etter et jordskjælv helt

borte i Assam i Nordøst-India 15. august 1950. Dette skjelvet laget bølgebevegelser på opptil en meter i norske fjorder og innsjøer enda skjelvet var 7000 km unna!

Det var særlig på Vestlandet man merket virkningen som interessant nok ligner svært på beskrivelsene fra 1755. En rapport fra Byneset i Trondheimsfjorden fra 1950 forteller om en mann som skulle bade og hadde lagt fra seg tøyet på stranden. Det var en varm dag og fjorden var stille som et speil. Da oppdaget han plutselig at vannkanten hadde strukket seg et betydelig stykke utover. Mens han vadet utover, kom vannet plutselig tilbake mot ham. Han løp innover og fikk reddet tøyet sitt. Sjøen gikk nå flere meter innenfor der han hadde stått. Dette er en slående parallell til det jenta ved Holsfjorden opplevde i 1755. Det ble videre rapportert om båter som ble tatt av strømmen og etterlatt på tørt land, liksom i 1755.

Sjøormen

Interessen for kunnskap og vitenskap

økte på 1700-tallet, men man hadde ennå liten oversikt over mange naturfenomener og de dyr som fantes. Man hadde ikke nok kunnskap til å kunne sortere ut hva som var virkelighet og hva som var legender og overtro. Det gjaldt bl.a. spekulasjoner om hva som fantes ute i storhavet og i dypet av store innsjøer. Derfor opptrer ved siden av mer nøkterne beskrivelser også fantastiske beretninger om sjøhyrer og sjøorm i innsjøer. Slike historier ble vanlige fra 1500-tallet og utover med økt ferdsel på de store hav.

Også Tyrifjorden hadde sin sjøorm. Eldste kilde om sjøormen i Tyrifjorden er Fogd Wiel som nevner den på en lite så overbevisende måte i sin beskrivelse fra 1743:

”I dette Vand (Tyrifjorden) skal og findes en stor Orm, 1/2 Fjerding lang, som skal lade sig tilsyne imod onde og farlige tider. Endeel bekræfte med Ed, de have seet den; men naar man spørger mange, har den ene seet den 1 Miil, en anden 1/2 Miil, den tredje 1 Fjerding lang, og saa fremdeles; hvilket bringer mig til at troe, at ingen har seet den”.

Gammel tresnitt som viser ødeleggelsene under jordskjelvet i Lisboa i 1755. (Fra Holmes, A: Principles of physical geology. 2nd ed. New York 1965)

En anonym innsender i "Hermoder. Et Ugeblad af blandet Indhold" nevner i 4. halvårgang fra 1823 også sjøormen i Tyrifjorden:

”Der forsikres ligeledes, at man i denne Søe har seet en mærkelig stor Orm eller Slange, som for 30 eller flere Aar siden skal en Morgen i Solskin have ligget paa Landet ved Tyrifjorden nær ved Vigersund; og for ganske faa Aar siden skal en Saadan igjen være seet ved Holsfjorden med endeel af Legemet paa Landet. – For 9 eller 10 Aar siden kom tre Mennesker roende i en Baad fra Ringeriket, om Natten mellem den 23de og 24de Juni -; de kom til Vigersund, og forsikrede, at de oppe i Søen havde seet et svømmende Væsen, der med den forreste Deel stod ret op af Vandet, og syntes i nogen Tid ligesom at forfølge dem. Indsenderen (forfatteren) talte selv næste Morgen med En af dem, nemlig en Mand ved Navn Thomas Kjølstad, der endnu lever; men Indsenderen troer, at deels Frygt og deels Overtroe maa have hindret disse Mennesker fra Tingens nøiagtige Undersøgelse”.

Et besynderligt Phenomæn

I 5. halvårgang av Hermoder fra 1823 fins en detaljert beskrivelse av "Et besynderligt Phænomen iagttaget i Tyrifjorden paa Ringeriget". Dette kan gi en forklaring på hva som ligger bak mange av legendene om sjøormen.

”Paa den vestlige Side af denne samme Insøe, hvor den strækker sig hen langs en Deel af Hole Præstegjeld paa Ringeriget, der kaldes Tyristranden, iagttages et besynderligt Phænomen. Paa et Sted, omtrent 2 à 300 Alen ud for Mundingen af Skjærdalselven, seer man nemlig ofte om Sommeren Vandet pludselig, og med et stærkt Brag, at hæve sig lodret op til en Colonne af flere Favnes Høide, for derpaa, liig et Springvand, at sprede sig til alle Kanter i sit Fald. Øievidner, der fra deres Baade nærved have beundret dette Syn, have da altid bemærket, at Vandet i længere Tid derefter, i hele den temmelig store Bukt, har ligesom staaet i Kog eller i en boblende Opbrusning, ja ordentlig bevæget Baaden med en skvul-

pende Bølgegang, uagtet Søen forresten har været stille som et Speil. At frygt-somme Mennesker derved ere blevne indjagede Skræk, idet de have troet at seet en Søslinge eller deslige hæve sit Hoved op af Dybet, skal være vist, og det er saaledes ikke usandsynligt, at dette Phænomen kan have givet Anledning til de forskjellige Rygter om, at et saadant Uhyre skulde være seet i disse Vandene.

Sjeldnere indtræffer dette Særsyn om Vinteren, og Meddeleren deraf har kun erfaret det eengang til denne Tid, nemlig i sidstforløbne Vinter. Om ret erindres var det efter Juul - Isen laae paa Fjorden til en Tykkelse af flere Tommer -, at der en Nat hørtes et Bulder, saa stærkt, at Beboerne af Pladsene under Gaarden Skjærdalen, i en Afstand af et Par tusinde Skridt, forfærdede vaagne de derved, og sprang ud af deres Hytter, i den Tanke at et Jordskjælv rystede Egnen. Om Morgen fandtes da, at netop paa det samme Sted, hvor hiin Vandcolonne om Sommeren sees at hæve sig, var et stort Iisstykke, henved tre Favner i Gjennemsnit, sprunget op, og laae knust i tusinde Stykker paa Randen af det derved frembragte Hul. En Deel Tømmerstokke og Baghun, der have ligget under Isen, vare kastede op med, og allerede det stærke Bulder syntes at tilkjendegive Størrelsen af den Kraft, som maatte til for at hæve en saa betydelig Vægt, der sikkert maae have beløbet sig til flere Skippund...I Sommer har det atter vist sig fire eller fem Gange, og det fuldkommen paa samme Sted og samme Maade som forhen. Til slutning vil Meddeleren, der selv har nøie undersøgt Stedet baade før og efter en saadan Explosion, uden dog at være kommen efter Aarsagen dertil, kun tilføie at den, der skulde agte Sagen en nøiere Undersøgelse værd, vilde lettest kunne iværksætte denne fra Gaarden Skjærdalen, hvor den nærmeste Adgang vil have baade til Redskaber og Anviisning”.

Forklaringen på dette fenomenet er at det dannes metanholdig sumpgass etter bakteriell forråttelse i avsetninger av sagflis. Det er typisk at fenomenet opptrådte utenfor munningen av

Skjærdalselven hvor det iflg. opplysninger fra A/S Skjærdalen Brug har vært drevet sagbruk siden 1650. I 1722 var det to sager i drift på dette stedet.

To helt tilsvarende tilfeller er registrert andre steder i Norge, i Suldalsvatnet og i Midtvannet i Gjerstadvassdraget.

Det er interessant å merke seg at legendene om sjøormen i norske innsjøer ble vanlige omtrent samtidig med at det ble anlagt sagbruk ved elvene som førte med seg sagflis ut i innsjøene. Dette kan derfor være bakgrunnen for mange av historiene om sjøormen.

Kilder:

Jeg vil gjerne få takke professor Eyvind Fjeld Halvorsen for å ha funnet fram til kildene som omtaler Tyrifjorden i Middelalderen. Ramus, Jonas. 1735: Norriges Beskrivelse. København. Wiel, Ivar. 1743: Beskrivelse over Ringeriges og Hallingdals Fogderi. Trykt i Topographisk Journal for Norge 9. bind, 30-32 hefte. Christiania 1802-1805. Pontoppidan, Erich. 1753: Norges Naturlige Historie I og II. København.0 Spidberg, Jens Christian. 1758: Historisk og Physisk Relation om det mærkværdige Jordskielv i Norge, Lisabon og andre Stæder den 1 Novembr. 1755. Danske Vid. Selsk. Skr. 7:101-112. "Hermoder". 1823. Et Ugeblad af blandet Indhold. 4. og 5. halvårgang. Christiania. Kvale, Anders. 1955: Seismic seiches in Norway and England during the Assam earthquake of August 15, 1950. Bull. Seismol. Soc. of America 45:93-113. Elgmork, Kåre. 1956: Om gjeddass innvandring i Randsfjord-Tyrifjord-vassdraget. Fauna 9:1-10. Skjelsvik, Elizabeth. 1960: Norwegian lake and sea monsters. Norway 7:29-48.

Norderhov-trefningens militære helter

Kulehullene i veggene i Svenskestua på Ringerikes Museum forteller om en dramatisk hendelse en mars-natt i 1716. Da falt den dansk-norske hæren Karl XIIIs dragoner i ryggen og nedkjempet dem. Militærrapportene gjør kaptein Knud Sehested og løytnant Collin til trefningens helter.

Av FRED HARALD NILSSEN

Mytene gir derimot prestekona i Norderhov, Anna Colbjørnsdatter (ca. 1665-1736), mye av æren for at sven-skenes felttog i Norge i 1716 ble mis-lykket. Det er grunn til å stille spørsmål om hvilken betydningen hun egentlig

hadde for utfallet av blodbadet i preste-gården. Det finnes ingen samtidig do-kumentasjon av "heltedåden" hennes. Holder vi oss til samtidige beretninger om trefningen i 1716, forsvinner Anna Colbjørnsdatter helt ut av historien. Denne konklusjonen trekker dem som har studert samtidige beretninger av trefningen på prestegården. Men det kan like gjerne skyldes at kvinner ble for-søkt usynliggjort i datidas mannsam-funn. Det er verdt å merke seg at histo-rikerne er enige om at det ikke var noe slag i Norderhov i 1716, men en trefning.

Kildene spriker

Det verserer flere historier om hva som skjedde på prestegården dette marsdøg-

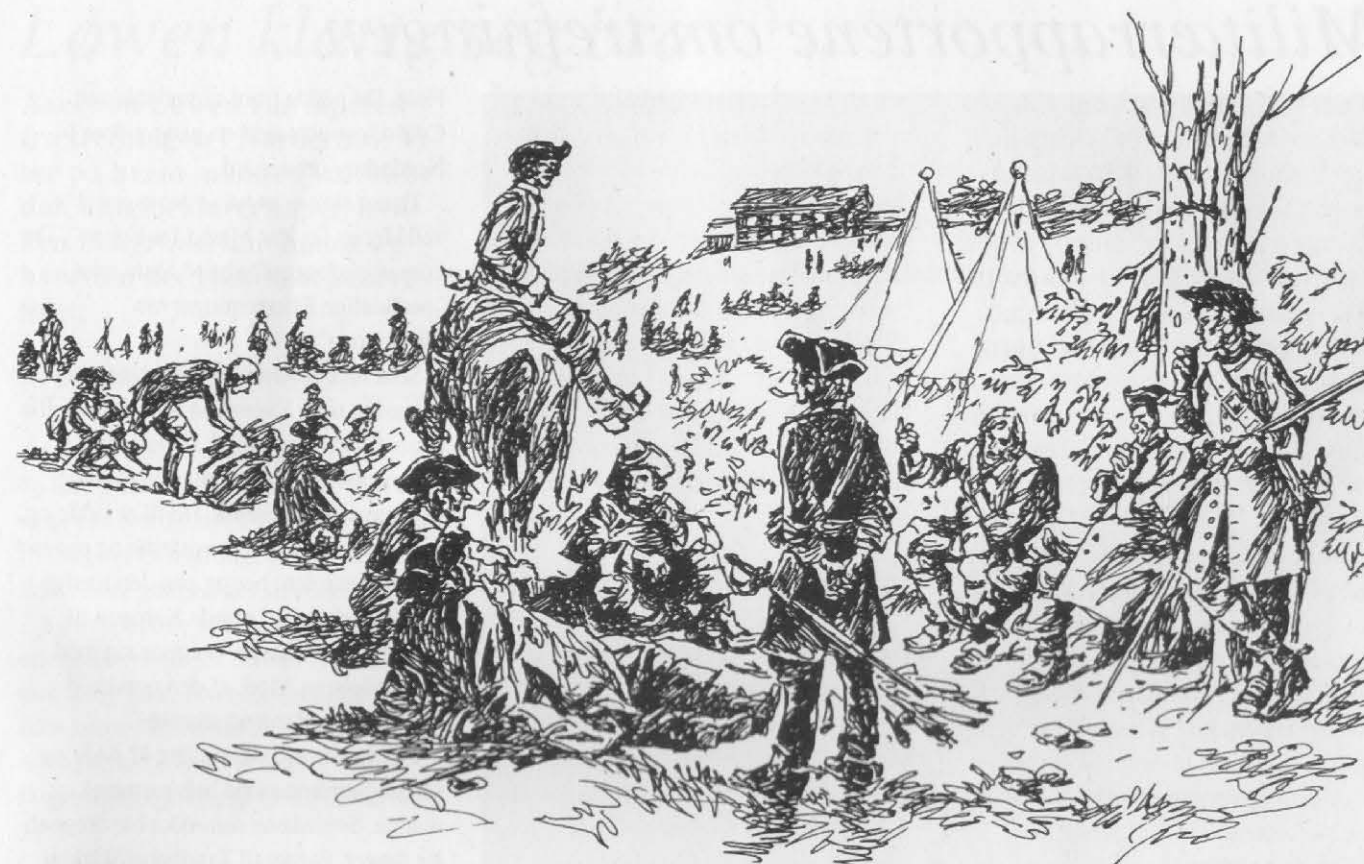
net i 1716. Kildene spriker slik at det i ettertid har vært umulig å fastslå helt nøyaktig hva som skjedde forut for trefningen.

Anna Colbjørnsdatters innsats med stempelet "heltemodig" under svenske-nes invitasjon er en hendelse som blir trukket fram som en viktig og avgjøren-de episode i den store nordiske krig. Heltedåden kom senere til å få lokal- og nasjonalhistorisk betydning. Anna Colbjørnsdatter fikk nesten status som nasjonalheltinne for innsatsen sin. Bjørnstjerne Bjørnson hadde henne i tankene da han i "Ja, vi elsker" skrev "kvinder selv stod opp at strede".

Populærversjonen forteller at sven-skene kom til prestegården og ble skjenket fulle av prestefruen, slik at al-

Anna Colbjørnsdatter tar imot oberst Løwen. Kopi av kobberstikk av svenskeslaget, Paulsen 1770 i Ove Malling: «Store og gode handlinger av danske, norske og Holstenere», side 222 (København 1777). Bildet er avfotografert av Buskerud Fylkesfotoarkiv.

Svenskene går i bivuaakk på gårdene omkring Norderhov prestegård. (Illustrasjon fra boka «Nordens løve, Karl 12. i Norge»)

koholen skulle sløve vaktsohmety den- res. Det sies også at den svenske oberst Löwen til og med spurte Anna Colbjørnsdatter hvor han burde plassere sine vaktposter. Hun lurte ham til å sette dem i feil retning. Videre fortelles det at hun fikk tillatelse til å sende en av sine tjenestejenter ut på bygda for å skaffe mer mat til gårdens. På den må-ten ble de norske styrkene varslet. De lå på Stein. Denne historien ble første gang offentliggjort i Ove Mallings bok "Store og gode handlinger af Danske, Norske og Holstenere" i 1777. Historien står å lese i kapitlet "Kjekt mod". Historien ble også tema for dikt og skuespill og omtalt i skolebøker helt opp til vår tid.

Wiels beretning

Fogd Iver Wiels skriver i sin Ringeriksrapport i 1743 og som ble of-fentliggjort i 1802 at "Det merkverdige ved Norderhavs prestegård er det slag, som der stod i 1716 den 29. Mars mel-

lom norske og svenske dragoner... De svenske...la seg inn, noen på Tandberg, Hønen og Gusgården, som ligger like ved prestegården. De fleste med ober-sten og de fornemste offiserer la seg inn på prestegården". Wiel gjengir videre historien om trefningen. Etter slaget nevnes Madame Anna Ramus, som i parentes opplyses egentlig å hete Anna Colbjørnsdatter, men at hun i 1743 van-ligvis ble omtalt Anna Colbjørnsen. På spørsmål om hvor nordmennene var, svarte hun en utsendt svensk dragon fra Tandberg at de var bak kirken. Deretter flyktet svenskene samme vei som de var kommet.

Tidlig på 1800-tallet begynte histori-kerne å stille spørsmål ved Anna Colbjørnsdatters rolle i trefningen. Det var fordi innsatsen hennes ikke er godt nok kildebelagt. Det finnes altså ingen samtidige beretninger om hva hun fore-tok seg da svenskene rykket inn på Norderhov prestegård.

Militærrapportene

Det danske generalløytnant A. P. Tuxen skriver at det er norske historikere, sær-lig krigshistorikere, som har hatt størst interesse for svenskekongens felttog i Norge*.

Tuxen foretok på 1920-tallet en om-fattende arkivgransking i Oslo, Stockholm og København av den store nordiske krig. I ett av bindene i bøkene "Bidrag til den store nordiske Krigs Historie", tar han for seg året 1716 og Karl XIIIs felttog i Norge. Tuxen skriver at ingen samtidig beretning eller rap-port omtaler prestekona Anna Colbjørnsdatter som ifølge sagnet får en stor del av æren for "den smukke Rytterdaad".

Etter trefningen på Norderhov i 1716 er det kaptein Knud Sehested og løytnant Collin som blir framhevet i de militære rapportene.

Kilder: Se side 63.

Militærrapportene om trefningen

Karl XIIIs tropper kom til Ringerike fordi det ikke ville være mulig å gå til frontalangrep på Gjellebekkstillingen. Kongen hadde for små styrker. I stedet antok han at det kunne være mulig å omgå stillingen. Muligheten for å påføre nordmennene et taktisk nederlag var ikke så gode da manøveren bare kunne gjennomføres med en mindre del av hæren.

Svenskenes angrep på Norge var et forsøk på å ta landet som pant for å bruke det som et forhandlingskort for å få igjen deler av tapte provinser ved å frigi landområder vest for Glomma. Resten ville kongen innlemme i Sverige. Ved å erobre Skottland og opprette et svensk-engelsk-fransk forbund.

Slotsloven** hadde neppe "faaet at vide de onde Tidender, at Fjenden gaar omkring vores postering ved Hakkedal for at falde vores Arme i Ryggen" før den flyktet til Skien. Denne manøveren hadde overrasket Slotsloven. Den 25. mars hadde den befalt fogdene Lars Michelsen og Joh. Nernest å be allmuen i Ringerike, Hallingdal og Valdres med om å møte opp med «Gevær, Krudt og Lod og fornøden Kost til Krokskogen, da fienden ville bryte gjennom til Ringerike». Man regnet med at Kongsberg sølvgruver var målet.

Framrykkingen dag for dag

26. mars dro generalkvartermester Axel Löwen med 500 grønne og blå dragoner fra Christiania. Ordren var å gå om Hadeland og Ringerike til Bragemes for å falle nordmennene i ryggen ved deres stilling ved Gjellebekk mens Löwenstierna skulle angripe den vestfra i fronten.

Morgenen 27. mars ble svenskene beskutt av bønder ved Grua. De holdt stand i åtte-ti timer før Löwen kunne ta seg fram til Lunner. Her slo han leir ved gårdene Håkenstad, Østby og Hovland. Gårdene ble plyndret og ødelagt. Alt

treverket ble kastet på leirbålet.

28. mars fortsatte Löwen over Lunner kirke og kom fram til Jevnaker klokken 10 om morgenen. Gårdene ble plyndret som hevn for overfallet ved Harestua. Kirkens hellige kar ble også bortførte.

Löwen red ettermiddagen 28. mars 1716 fra Jevnaker til Norderhov prestegård. Han kom fram sent om kvelden. Han gikk i Kantonnementsbivuak her og på nabogårdene Tandberg og Hønen. En forvakt og en patrulje skulle sørge for sikringen.

Meldingen

Samme dag ved middagstid fikk generalløytnant Lützwow denne meldingen fra prokurator Søren Løchstør:

"Det vorder herved anmeldt, at i Nat laa ved Hakedalen 800–1000 Hestefolk. Deres Anfører er Oberst af Ingeniørene Løfe. Helt tidlig før Solens Opgang passerede de lige til Hadeland og vil gaa ad Ringerige til Bragemes, ventende efter Fodfolket, som sagdes at skulle komme i Aften. Ordene mærkede jeg af deres franske Sprog, at de vilde omringe Krigsfolkene. De haver nogenledes Underretning om Vejens Længde og vidste grant, hvor Folkene laa. Dette er, saa vidt jeg ved, at give Underretning om.

Hakkedal Værk 27. Marts, Kl. 9 FM

S.L. (Søren Løchstør)

Det var denne meldingen til generalløytnant Lützwow 28. mars 1716 som ble forløperen til trefningen mellom norske og svenske styrker i Norderhov prestegård. Straks generalløytnanten fikk prokurator Løchstørs melding, supplert med meldinger fra fogd Lars Michelsen på Ringerike, ble oberst Ötken med sitt 2. Søndenfjældske Dragonregiment beordret til å gå til Ringerike for å sinke eller stoppe svenskene.

Allerede klokken 12 red kaptein Knud Sehested fra Gjellebekk med et eget kompani, noen dragoner av Livkompagniet under kapteinløytnant Koppelow og noen av kaptein Mathesons under løytnant Collin. De dro over til Holsfjorden og fulgte isen opp til Stein i

Hole. De nådde fram til ved midnatt. Collin fortsatte med en gang videre til Norderhov prestegård.

Tuxen skriver at han etter sagnet ble veiledet av "et Par Mænd fra Egnen". De kom uoppgadet tilbake til Stein med "paalidelige Efterretninger om Situationen".

Sehested bestemte seg med en gang for å angripe uten å vente på obersten. Collin dannet fortroppen med 18 dragoner, "opsnappede Patrouillen, overraskede Forvagten, der ikke fik Tid til at sidde op, løftede Portene av Hængslerne og red ind i Præstegaarden; her og paa den nærliggende Kirkegaard rasede Kampen til Daggrø; Svenskerne værgede sig med Fortvivlelsens Mod; af den norske Fortrop ble 18 mænd saarede".

I alt skulle svenskene fått 42 døde og sårede, nordmennene halvparten så mange. Svenskene som ikke ble drept eller fanget, flyktet til Tandberg. Styrken som lå der, syntes ikke å ha deltatt i trefningen.

"Oberst Ötken som indtraf under Haandgemænget, forfulgte Svenskerne, der gik tilbage ad den Vej, de var komne, med Undtagelse af Kaptajn Calmander, som med 25 Mand flygtede mod Sydvest i Stedet for mod Noreost og blev taget ved Vikersund, nær Sydvestspidsen af Tyrifjord".

Foruten Calmander og Löwen, ble en offiser og 100 dragoner tatt til fange. De flyktende svenskene hadde imidlertid ikke stor fart. Folk og hester var trøtte etter en lang dagsmarsj og flere timers kamp på liv og død. På Jevnaker fikk svenskene ny fører. Major Tungelfelt fikk orden på troppene. Prestegården ble skikkelig plyndret. På Håkenstad i Lunner tok Tungelfelt seg en kort hvil og fortsatte rittet til Christiania hvor han ankom med hester og ryttere i "maadelig Stand og ilde konditioneret". Bøndene skal ha drept etternølerne med ljåer og møkka-greip.

Karl XII tok nådig imot den slagne og medtatte skare og belønnet Lif og Ståndsdragonene som hadde kjempet tappert. Se også side 63.

Löwen klarte seg bra

Axel von Löwen var taperen fra trefningen i Norderhov. Vi ser på hvem mannen var, hvordan han forklarer tapet, hvilken bakgrunn han hadde og hvordan det gikk ham senere i livet.

Av FRED HARALD NILSSEN

Axel von Löwen var en erfaren kriger da han ledet Karl XIIIs tropper som ble stoppet i Norderhov i 1716. Han ble tatt til fange etter trefningen, men det var ikke første gangen det skjedde ham.

Löwen trodde at kongen skulle sende etter forsterkninger da han rykket fram mot Ringerike. Hvorfor forsterkningene ikke kom, fikk han aldri vite. Karl XII døde mens Löwen ble holdt i dansk fangenskap og strengt bevoktet til våren 1719.

Ved en tilfeldig opprydding i arkivene i Stralsunds rådhus sommeren 1929 kom man over en svært omfangsrik håndskriftsamling etter Löwen, deriblant memoarene hans om Karl XII.

Löwens forklaring

Löwen mente at han ikke ville blitt tatt til fange dersom strategien hans var blitt fulgt. I sine nedtegnelser, "Førteckning på mina tienstar", beskriver han utførlig om forløpet for å rettferdiggjøre det som skjedde. Han skildrer framrykkingen mot Ringerike og trefningen slik:

"Ble sedermera sendt med 500 hester for å rekognosere om det fantes noen vei til å falle den danske hæren i ryggen. Siden jeg hadde forsert en Dansk Förhuggning och delogerat deras Postering, som war en af de starkesta, sende jag en Officerare med de Blesseerade och någre Fångar till Hans Kongl. Mayst. med en Billet af den ineholl, att Gudh hade gifwit Fienden i Kong. Mayst. Händer, emadan ey mere defileer wore till Danske Armeen, om Hans Mayst. med någre Tusende Man fölgde den Wägen som jag med myken möda hade bana igenom diup snio. Men att sådant ey skedde der till wet jag ey

Axel Löwen malt av O Arenius.

orsaken, och hade aldrig mer den luckan att få see en så stor och nådig Konung, i dy att jag i den wisa förtröstan att Armeen efter som sagt war skull följa mig i hamn och hæl, avancerade med mitt fatigerade Manskap och utmattade hästar, so longt jag kunde in i Danska Posteringarna och Cantoner Quarteren hwarest alt flycktade undan; men som jag ay af nogre Troupper soutenerades efter aftal med General Dellwick, blef jag omsider Kringwärfder och attaquerat på alla sidor af twenne Dragone Regementer, ett

starkt Infanterie Detachment och någre hundrade Schilöpare, min Häst skuten och sedan en escadron marcherat ofwer mig, enteligen fången och bracheter till denn Danske Generalen Lützwow, hwilken med myken häpenhet frågade mig, om Konungen af Sverige fölgde samma marche som jag giort."

Greve og kriger

Axel von Löwen var greve, kriger og embetsmann. Han ble født 1. november 1686 og døde 25. juli 1772 i Stralsund. Foreldrene var landshøvding Otto

Wilhelm Löwen og Helena Tott.

Löwen bestemte seg tidlig for krigeryrket. Allerede som 10-åring vakte han Karl XI:s oppmerksomhet gjennom sitt "karska och orädda vesen". 16 år hadde han gjort unna matematikkstudier. Gjennom studiet og med sine tegneferdigheter ble han ledet til ingeniørvåpenet hvor han i 1702 startet sin militære karriere. Som 17-åring fikk han i Elbing i oppdrag å male kongens portrett.

Löwen kom til de gamle Hansabyene Stralsund og Wismar. Han ble landmåler ved festningen i Wismar 1704. Stralsund skulle komme til å bli hans andre hjem.

I 1707 gikk han inn i utenlandsk krigstjeneste da han ble løytnant i Reval. Han fullførte utdanningen sin i den spanske arvefølgekrigen. Først tjenestegjorde han under Fredrik av Hessen og ble generaladjutant hos prinsen av Oranien og ble med i kampene mot Frankrike og var blant annet med i sla-

gene ved Oudenarde 11. juli 1708, Lille, Tounay, Mons, Donai (Douai?) og Malplaquet 11. september 1709.

I kongens indre krets

I 1709 ble Löwen kalt hjem til Sverige og ble kaptein i Kalmar, men han ble hos prinsen av Oranien til hans død i 1711. Året etter ble han generalkvartermesterløytnant og deltok i forsvaret av Wismar mot danskene. Da beleiringen ble hevet i 1712, ble han sendt som kurer til Bender hvor han en måned kom inn i Karl XII:s nære krets.

I biografien sin skildrer han inngående sine fortrolige samtaler med kongen. Det var om militære, politiske og historiske emner. Samtalene omfattet også filosofi. Kongen satte tydeligvis pris på den unge offiserens kunnskaper og oppriktighet. Löwen kvitterte med en dyp beundring av kongen.

Tatt til fange

Under det danske angrepet på Bremen-

Verden ble Löwen tatt til fange da han med en håndfull soldater forsøkte å bryte opp slusene utenfor Stade. Han klarte å flykte fra fangenskap i Hamburg. Flukten gikk gjennom fiendens linjer først til Stettin og videre til det beleirede Stralsund. I sluttkampen om det pommerske brohodet gjorde Löwen en betydelig innsats, men da overmakten ble for stor, klarte han å føre folkene sine i sikkerhet til Skåne. Han kom sammen med Karl XII i Ystad.

Löwen var blitt generalkvartermester 1713. Som oberst ble han med i Karl XII:s første felttog i Norge i 1716. Det endte med fangenskap. Kongen anstrengte seg sterkt for å få Löwen utvekslet, men det var først etter kongens død, våren 1719 at Löwen ble satt fri.

Gift to ganger

Han giftet seg første gang i 1731 med den 20 år yngre grevinne Sophia Carolina Piper. Med hensyn til slektsforbindelser og rikdom var hun et godt

parti. Hun døde året etter.

Tilbake fra Finland la han planer for landets forsvar uten å vinne oppslutning på høyere hold. Han søkte også landshovdingstillingen i Uppland uten å få den.

Etter å ha blitt enkemann giftet han seg andre gang i 1735 med grevinne Eva Horn af Ekebyholm, født 24.06.1716 og død 1790. Hun var datter av riksrådet greve Arvid Bernhard H. og grevinne Margareta Gyllenstierna. Det åpnet Löwens vei til høyere stillinger.

Store oppgaver

Arveprins Fredrik engasjerte Löwen i forsvaret av Stockholm. Slik avanserte han til å bli general i infanteriet. Etter freden i Nystad ble han sendt til Finland for å lede svenskenes arbeid med å trekke opp den nye finske grensen mot Russland. Ett helt år måtte han oppholde seg i det krigsherjede Finland "skild från sin hjärtans söta fästemo".

I 1737 ble han øverstkommanderende over samtlige tropper i Finland, riksråd i 1739, generalguvernør i Pommern samt kansler for universitetet i Greifswald 1748 og leder av vitenskapsakademiet samme år. Som leder av kulturpolitikken høstet han stor anerkjennelse. De siste årene av sitt liv viet den gamle krigers seg mest til vitenskapelige og litterære sysler. Han hadde mange kunstner-talenter, først og fremst som tegner og miniatyrmaler. Han ble svært populær og testamenterte sin store bok- og kunstsamling til Stralsund.

I 1748 ble Löwen generalguvernør i Pommern og greve i 1751. Her fant han seg vel til rette og så fram til en rolig alderdom. Det fikk han ikke da den pommerske krig brøt ut i 1757. "På grunn av høy alder og makelighet" mente man han ikke var egnet for ledende oppgaver i krigen. Det oppstod en rekke konflikter med de utsendte svenske offiserende. På slutten av krigen måtte han gi fra seg alt ansvar for

det lokale militærvesenet. Löwen ble også utsatt for alvorlige anklager for den pommerske regjeringens administrasjon. Den svenske riksdagen nedsatte en kommisjon for å se nærmere på forholdene uten at det fikk konsekvenser for Löwen.

I 1766 ble han imidlertid løst fra alle embeter. Han ble nesten 86 år gammel.

Kilder:

Karolinska Förbundets Årsbok 1929
Krigsarkivet, generalmönsterrullorna (GMR) med kunnskap om soldater og offiserer 1680-1880

Personsregister till krigsmannshuskontoret ankomna brev 1684 - 1738 blir det for Löwen henvisning til årgang og side: 1722: 132, 139, 143, 146, 155, 160, 174-176

Svensk oppslagbok, bind 18 (1951)
Svenskt biografisk lexikon

Löwen, Axel, Greve.
År 1716 d. 5 April da första Campagnen
gjordes i Norge blev jag fånguen
af de Danske

År 1719 d. 24 Maj blev jag utsläppt
af Rou tillbarkadt till Turvign

(Ann. No 84, Tab. 1) H. Löwen

Löwens egne ord om fangenskapet fra 1716 til 1719. Han skriver at han ble tatt til fange av danskene 5. April 1716 i det første framstøtet mot Norge. 24. Mai 1719 ble han løslatt og fikk komme tilbake til Sverige. (Erklæringen finnes i Generalmönsterrullene i Krigsarkivet i Stockholm)

De norske dragonene går til angrep på svenskene ved Norderhov. (Illustrasjon fra boka «Nordens løve, Karl 12. i Norge»)

Bekakokinga på Tyristrand

Den nordre delen av Tyristrand ble i eldre tider av folkevittigheten kalt «Bekaroa», og folk derfra hadde «bekakokere» som oppnavn. Årsaken til det var grei. Tjære- og bekproduksjon var i tidligere tider en betydelig inntektskilde på Tyristrand. Særlig i den nordre del av bygda var det ikke langt mellom tjæreovnene. Natt og dag steg det damp og røk til værs og en frisk og sterk lukt bredte seg ut over bygda.

Av BJØRN KNOPH

Nå er det visst lenge siden sist. Gudmund Holthe på Svenskerud, der det er tatt vare på en tjæreovn, forteller at den sist ble brukt en gang rundt 1945. Råstoffet var fururøtter eller toppen av furutrær, og råstoff var det nok av på Tyristrand - noe navnet forteller. Ordet tyri og tjære er for øvrig beslektet, forteller Riksmålsordboken. Da er det kanskje ikke så rart at tyristrandingene ble eksperter på å brenne tjære og bek. Det var heller ingen tilfeldighet at «Polyteknisk Tidsskrift» i 1858, for 140 år siden, brakte en artikkel om hvordan man utvant tjære på Ringerike. Foranledningen var en oppfordring fra en mann fra Vinje som mente at det var for galt at Norge importerte tjære når man vet hvor mye råstoff som er å finne rundt om i våre skoger. Telemarkingen bemerket at det er «anledning til at forundre sig over, paa hvilken ødsel og mindre fornuftig Maade tjæren udvindes, maaskei de tre Fjerdedele af vore Skovbygder paa den ældste primitive Maade ved Turujkell («Tjørehjell», Ivar Aasen.)»

Dette var bakgrunn for at tidsskriftet ga en detaljert beskrivelse av hvordan mange tjæreovner på Ringerike var bygget. Kort fortalt og på vår tids rettskrivning var beskrivelsen denne:

Til byggeplass velges et flatt og jevnt skrånende berg (slik at tjæren lett kan

renne ut). På denne bygges først den indre ovn (som vist på tegningen). Deretter murer man opp den ytre ovn. Avstanden mellom ovnene skal være 3-4 fot - i alle fall ikke større enn at ilden overalt kan slå om den indre ovnen.

Den indre ovnen har en dør som fyrbøteren bruker når han stabler opp tyri-veden. Den ytre ovnen har to dører som brukes når man legger i veden som som brukes til oppvarming av den indre ovnen.

4000 steiner

Det går med omtrent 4000 steiner til begge ovner, og en murmester med håndlanger bør kunne mure opp tjære-

Tjæreovnen på Svenskerud, Nakkerud. (Foto: Bjørn Knoph)

ovnen på en uke, forteller artikkelen. Det brukes vanlig, ikke ildfast murstein. Når de står under et ordentlig tak, bør ovnene kunne stå minst et snes (20) år. Det heter videre at «paa Ringeriget regnede man før de sidste Aars Stigen i Arbeidsløn og Materialpriser en fuldstændig Tjæreovnen med tegltækket Hus at komme på en 50 Spd. (Speciedaler)

Artikkelen forteller videre at tyrien gjerne brytes om høsten før frosten kommer, og så dras den sammen med kjelke på den første snøen til større

hauger for så å bli kjørt ned om vinteren. Man kan regne med fra seks til ti dagsverk for å bryte opp og dra sammen tyri til en ovn - alt etter hvor mye tyri det er og dagens lengde. Dette utgjør omtrent tre vinterlass, og ved siden av brukes tre lass kubbeved av omtrent fem alens lengde. Denne veden firkløves ved ovnen. Tyrien kløves som alminnelig små kakkelovnsved og stables i den indre ovnen i så faste lag som mulig.

Man begynner nå å fyre bakfra med småved og legger etter hvert inn grovere ved. Etter et døgn kan man anvende hele kubber. Etter ennå et halvt døgn vil ovnen i alminnelighet være ut-

brent. Det ser man lett da tjære og damp slutter å renne ut av tuten fra den nedre del av ovnen

To tønner tjære

Når man begynner å brenne kommer det først vann og lys tjære som kalles kvæ. Deretter kommer det god og fullstendig tjære som optømmes mens den ennå er lunken og lettflytelig. Av god tyri kan man påregne to tønner av hver brenning. Av kull kan man neppe påregne mer enn ni til ti tønner per ovn.

Vil man brenne skipsbek helles tjære-

ren i en innmurt malmgryte. Denne fyres det under mens man stadig rører om til beket har fått passende seighet, forteller den 140 år gamle artikkelen.

Gunnar Tveitens bygdebok for Hole herred som kom ut i 1914, omtaler også tjære- og bekbrenning. Tveiten forteller at dette var å regne som en hjemmeindustri som beskjeftiget en stor del av bygdas arbeidsfolk. Den tid ble det ikke betalt mye for denne «sorte vare», men da det var trangt for arbeid, var likevel tjære- og bekbrenning god å ty til. Til det kom at tjære- og bekbrenneren fikk tyrvirket gratis. Det eneste vederlag han ga, var kullene som var igjen og som ble brukt som smedkull. Til tross for en liten daglønn, ble tjære- og bekbrenning betraktet som en sikker og god levevei.

Når ovnen var gjennomvarm, begynte det å frese damp ut gjennom avtappingsrøret (tuta). Ville man nå ta tjæreolje, som bruktes som et uunnværlig medikament, ble bare en pinne satt inn i tuta og langs denne avsatte dampen tjæreolje som fra enden av pinnen dryppet ned i et kar.

Brenningen pleide å vare 25-30 timer. Brenneren måtte være til stede både natt og dag, men han kunne dorme litt på benken inne i tjærehuset om ikke noe uforutsatt inntraff. For å nytte tiden kunne han passe bekgryten om dagen. Bekgrytene var gjerne så store at det kunne kokes 10-12 bismerpund om gangen. Et bismerpund var 5,9 kilo.

Vanskelig bek-koking

Å koke bek var ansett for å være et vanskelig arbeid som krevde stor årvåkenhet. Gryten måtte ikke «bause» - koke over. Det måtte heller ikke komme varme av noe slag over gryten. Da tok det med et blaff fyr i den lett antendelige gassen. Tok det først fyr i bekgryten var det nesten uråd å slukke.

Når tjæren hadde kookt en stund ble det helt en liten prøve i snø eller vann. Stivnet det og ble ble sprøtt, var det passende som skipsbek. Skomakerbek trengte lengre tid. Det var ferdig når det kunne tygges uten å klebe ved tennene. Skomakerbeket ble helt på neverkruker og solgt for fire-fem skilling per mark (250 gram). Det syntes man var

god fortjeneste, men det ble ikke omsatt mye skomakerbek. Det var skipsbek som var den store salgsvare. Skipsbek ble vanligvis betalt med en mark per bismerpund (5,9 kilo) Etter dagens pengeverdi var det vel 30 kroner. Om en ovn ble brendt 20 ganger i året, ble produksjonen 600 bismerpund. Det kunne gi en fortjeneste på 480 kroner, skriver Tveiten i 1914. Etter dagens pengeverdi er det ca 18 400 kroner.

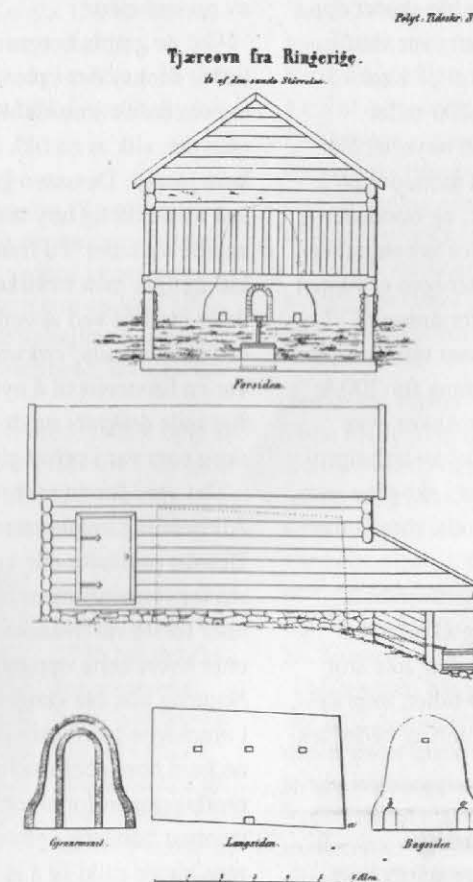
Om vinteren stevnet det ene beklass etter det andre når isen var farbar, innover til Lier og derfra videre nedover til kystbyene Drammen, Holmestrand, Tønsberg og til dels Sandefjord.

Tveiten forteller at tjære- og bekbrenning var en ganske betydelig næringsgren og brakte mange penger inn i bygda. Det forteller den mangfoldighet av tjæreovner som var i virksomhet. «Det var ovner på Skarvhellen, Fægri-Engen, nordre Opsahl, Heieren, Opsahlbraaten, Øvre Braaten, Kauserud, Pjaakerud, Pjaaka, Værlertangen, Grytingsvolden,

Skaug, Lutevolden, Lenasnarbraaten, Aasterud, Svenskerud, Allergot, Engen, Bjerkerud, Berggaarden, Karlsrud og Kolkind, men paa Gaarud var det to og paa Skamarken tre ovner.»

Vitalt for skipsverftene

De dansk-norske konger var meget interessert i norsk tjære- og bekbrenning, og den aktive kong Christian IV skrev eksemplvis i 1622 til et av de norske len at «da bede vi dig og vilde, at du til steder bønderne sammesteds tjære at brænde og derved deres næring og fordel at søge». Tjære og bek var meget viktig for skipsbyggingen. Tjære ble brukt til å impregnere treverk. Bek ble brukt til å tette skipsdekkene. Først ble det drevet eller slått drev av fiber ned mellom plankene, og deretter ble det helt flytende bek over. Tilsvarende ble det smurt varm bek på skipssidene. Bek var en viktig eksportvare for Sverige og Norge.

Tjæreovn fra Ringerige 1/30 af den sande Størrelse, heter det i bildeteksten til illustrasjonene fra Polyteknisk Tidsskrift, nr. 1 i 1858.

Kølatrafikken - en viktig inntektskilde for Ringeriksbøndene

På slutten av 1700-tallet lå milerøyken tjukk over Krokskogen. Masovnene gikk for fullt ved Bærums Verk. Til framstillingen av jern trengte verket trekøl. Den var det bøndene i området rundt som produserte og leverte. I 1779 var seks av ti leverandører fra Hole, Norderhov og Haug. For ringeriksbøndene ga trekølbrenninga en kjærkommen biinntekt i en tid på året da gården hjemme ikke krevde så mye.

Av GUDMUND BAKKE

Slike kølamiler ble det brent hundrevis av på Krokskogen for et par hundre år siden. (Bilde fra boka "Krokskogen" - Gyldendal Norsk Forlag Oslo 1977).

I dag ligger hundrevis av kølabonner over hele skauen som minnesmerker over våre forfedres slit for det daglige brød. Fra Bærums Verk ble startet opp i 1610 og fram til eventyret var slutt i 1872, ble det brent trekøl på Krokskogen. På slutten av 1700-tallet var virksomheten på sitt høyeste. Da hadde Norge tilnærmet monopol på å levere jern til Danmark, og bøndene og jernverket hadde et felles avhengighetsforhold. Leverandørliste som er funnet i Bærums Verks arkiv for årene 1777 og 1779 gir ny og interessant informasjon om bøndenes kølabrenning for 200 år siden. I 1791 tok Peder Anker over Bærumsverket, og en del av trekølproduksjonen ble da samlet i skogene som tilhørte hans Bogstadgods, som lå nærmere verket.

I 1840-årene hadde jernverket i Lommedalen igjen en god periode. Jernproduksjonen var minst like stor som på slutten av 1700-tallet, men kølforbruket mindre på grunn av bedre teknologi i produksjonen.

Trekøl var nødvendig

Det var Christian 4. som startet opp Bærums Verk i 1610. Rundt 1614 regner man at framstillingen av jern kom i gang. Men det var da den første masov-

nen i Norge ble bygd i Bærum i 1622, at produksjonen kom opp i et visst omfang. Fra 1624 ble Bærums Verk drevet av private eiere.

Ved de gamle bergverkene hadde trekøl to funksjoner i prosessen. Køla tjente som reduksjonsmiddel som løste opp oksyder, slik at en fikk reinere og sterkere metall. Dessuten ga brenning av køl tilstrekkelig høy temperatur til å smelte metallet. Til framstilling av trekøl trengte man trevirke, altså skog, og dette ble løst ved at verket i 1627 fikk en såkalt 4 miles "cirkumference". Dette var en førsterett til å nytte skogen i en fire miles omkrets rundt verket, også den skog som var i privat eie.

Det var i første rekke i Kongens Allmenning kølabonnene ble anlagt. Det var profesjonelle kølabrennere som sto for framstillingen på 1600-tallet, de aller første var svensker og tyskere som etter hvert lærte opp bygdefolket. Naturlig nok ble skogen først snauhogd i områdene nærmest verket. I 1680-årene kom bondebefolkningen med i kølproduksjonen for alvor. Det ble lovbestemt at bøndene i et verks sirkumferens hadde plikt til å levere køl mot betaling, og bergverkene hadde fortrinnsrett til trevirket i sine sirkumferenser.

Etter utskiftningen av Krokskogens

Allmenning i 1816-23 fikk Bærums Verk eiendomsrett til den sørvestre del av den tidligere allmenningen, mens det øvrige ble skiftet ut på bøndene i Hole, Norderhov og Haug. At bøndene kunne brenne kølmiler i egen skog, ga enda mer i pungen enn om køla ble brent av tømmer som ble hogd i Kongens Allmenning.

Kølaveier

I 1773 overtok Conrad Claussen Bærums Verk. Han var en framsynt mann som innså at verket i løpet av få år ville få for lite køl til å holde produksjonen oppe, og utover i 1770-åra inngikk han avtale med ringeriksbønder om levering av trekøl. Bærums Verk eide selv mange gårder og mye skog, og leilendinger og bygselmenn hadde i en årrekke vært forpliktet til å produsere et visst kvantum køl til verket. Dersom leilendingen ikke overholdt denne forpliktelsen, risikerte han å miste bygselen. Men nå var det ikke mer skog å ta av nærmest verket, og derfor skuet Clausen nord- og vestover, mot Krokskogen og Ringerike. En stor del av verkets sirkumferens lå i Kongens Allmenning på Krokskogen, og her var det fritt fram for bøndene å hogge mileved og brenne trekøl. I avtalen mellom

Clausen og bøndene lå det at verkseieren skulle bygge et veinett, og det var ikke minst i hans tid som verkseier at det primitive veinettet på Krokskogen ble utbygd.

I tillegg til leverandørlistene, er det i Bærums Verk arkiver funnet et kart fra 1770-åra som viser hvor de enkelte kølabonnene lå. Her er også transportveiene fra kølabonnene til jernverket i Lommedalen inntegnet. Mange Hole- og Norderhov-bønder hadde lang vei å kjøre. Flere av dem hadde 18-19 km på dårlige veier før den verdifulle lasten kunne leveres ved verket.

Ny inntekt

For bygdefolk var trekølbrenninga kort og godt en ny inntektsmulighet.

Hvordan lage trekøl

En kølabonn ble som regel plassert langs en transportvei som var felles for mange bonner. Vekta av trekøl er bare fjerdeparten av vanlig ved, derfor var det en fordel å brenne køla ferdig ute i skogen. Det meste av trekøla ble brent om vinteren, og da var det også lettest å transportere køla til verket.

Hvis det ikke var for tørt i skogen, kunne nok enkelte miler bli brent på ettersommeren og høsten. Og litt køl kunne bli kjørt fram på sommerføre der det var gode veier, men det meste av produksjonen fulgte hovedmønsteret. Det kan vi se av tabellen om bøndenes årsplan.

Undersøkelser har vist at man regnet i underkant av 100 dagsverk på å produsere ei kølmile. Og da er både istandsetting av miletomta, hogging og framkjøring av ved, stabling av mila inkludert

Kølmile og milekoie (etter tegning av Hans Holmen 1912, gjengitt i Hedrum bygdebok). Tufter etter milekoier finnes ved mange kølabanner.

Jordbruket ga ujamn sysselsetting gjennom året, og denne muligheten for å få betalt for egen arbeidsinnsats, tjenestefolk og hest i tider som falt utenom de travleste onnene på gården, var en stor fordel. Husmennene vokste raskt i antall på 1700-tallet, og det var ikke lett for dem å få annet betalt arbeid om vinteren, da milene som regel ble brent og trekøla transportert til verket.

Det var først og fremst husbonden på gårdene som sto ansvarlig for kølleveransene. Men enkelte husmenn, både på plasser innpå skauen og nede i bygda, var selvstendige leverandører og holdt egen hest. I 1779 var husmennene Halvor Fekjærstuen og Paul Skrangledalen, under henholdsvis Fekjær og Sjøhol i Hole, selvstendige kølleverandører til

dekking med granbar og jord, samt selve brenninga, tatt med. I tillegg kom cirka 20 dagsverk til transport av køla fra bonnen til jernverket. Ei gjennomsnitts mile var på cirka 150 kubikkmeter, den var rundt tre meter høy og 10,4 meter i diameter ved milefoten. Ei slik mile ga cirka 70 kubikkmeter ferdig køl.

Best med gran

Alle treslag kan brukes til kølabrenning, men gran gir det beste resultatet, både på grunn av vedens egenskaper og fordi grana er rakere enn andre treslag. Krokete ved er dårlig mileved. Bjørka har for stort fosforinnhold, som gir dårlig jern.

De norske bergverkene hadde opprinnelig førsterett til utnyttelse av skogen, men utover på 1700-tallet begynte Kongen og andre skogeiere å få store

inntekter ved salg av trelast fra sagindustrien. Fra 1736 ble det derfor bestemt at bare "mindreverdig" trevirke skulle brukes til trekøl, mens sagtømmer skulle utnytted til trelast. Men kontrollen med dette var nok så som så.

jernverket og hadde sin egen bonn. Men de langt fleste var bønder. For storbønderne var det nok husmenn og tjenestefolk som sto for det meste av produksjonen, men småbøndene måtte trå til sjøl, med hjelp av familien.

Slutten

Nedgangen for jernverket i Lommedalen startet ved krigsutbruddet i 1807. Med krigen mot svenskene 1807-14 og de mange nødsårene i samme periode, var verkets glansperiode over. Fra midten av 1800-tallet ble dessuten trekøla i økende grad utkonkurrert av importert steinkull. En æra var over for kølabrennerne på Krokskogen, og snart for hele jernproduksjonen ved Bærums Verk.

Det var heller ikke lett å kontrollere hva slags trær som de mange kølabrennerne brukte i milene sine.

I gamle protokoller og overleveringer fra 1700-tallet hører vi ofte om en nærmest fullstendig uthogging av Krokskogen. Det er imidlertid grunn til å tro at dette er noe overdrevet. Uttalelsene om avskoging som vi møter, bygger trolig på et helt annet vurderingsgrunnlag enn vi bruker i dag. Når de grøvste stokkene i den opprinnelige urskogen var hogd, anså de kanskje skogen for "tømt", uten at de hadde særlig begrep om gjenveksten.

Jord og vann

Først måtte man finne en egnet plass. Bonnen burde ligge på jordbunn i tørt lende, med lett tilgang til jord til å dekke mila med. Det var en fordel om det var bekk eller vann i nærheten av bonnen, og den burde ligge på en lun plass. Og ikke minst viktig: Transportveien fra bonnen burde ikke være for ulendt.

Mileveden ble stort sett hogd i lengder på 2,5-3 meter, og reist stående med den grøvste enden ned, slik at mila ble smalere på toppen enn nede ved foten. Veden måtte stå tett i mila, og helle mot midten (ca. 60 grader), slik at dekningssjorda på sidene ble liggende og var tett. For at mila skulle stå støtt, måtte det være like mye ved på alle kanter av midtstokken. Når mileveden var reist,

skulle mila dekket, først med granbar, så med jord. Barlaget var cirka 15 cm tykt på sidene, 30 cm på toppen. Det var heller ikke lite jord som skulle til, cirka 15 cm lag på sidene og 25 cm på toppen. Til ei mile av vanlig størrelse kunne det gå med mellom 20 og 30 kubikkmeter med jord, og det var tungt arbeid. Groper der jord ble hentet, er fortsatt synlige rundt mange kølabonner.

Brenninga

Og så var det klart for selve kølabrenninga. Kølabrenning i ei mile er en tørrdestillasjonsprosess under høy temperatur (cirka 500 grader Celsius) der gasser, vann og andre væsker blir drevet ut av veden. Når den er ferdig, er den blitt svart og inneholder cirka 90 prosent karbon (kullstoff). Den veden som blir køl, er altså varmet opp, ikke brennt. Cirka 25 prosent av den totale vedmengden i mila brenner opp for å skaffe varme til de resterende 75 prosent.

Det var høytid når mila skulle tennes, som regel ved at det ble laget et bål opp på mila, og deretter rakte man glohaugen ned gjennom et tennhøl som var lagt som en kanal fra toppen og ned langs midtstokken i mila, "kongen".

Det var ikke enkelt å brenne ei kølmila. Mange var det nok som selv sto for det meste av arbeidet i forkant, men det å passe selve mila gjennom de to-tre ukene det vanligvis tok før jobben var gjort, var ikke noe alle klarte. En leilending under Bærumsverket i Lommedalen, Hans Pedersen By, hadde to kølabonner i lia mellom Trehørningen og Småvanna. Sammen med sønnen sin hogg han veden og kjørte den fram til bonnen. Derimot syntes han nok ikke at han hadde kompetanse til å brenne mila, så han leide Kristen Storflåtan til å gjøre det arbeidet. Så kjørte han sjøl køla til verket.

Dag og natt

Mila måtte passes dag og natt, og det var ikke snakk om å forlate plassen før jobben var gjort. Ofte hadde kølabrenneren med seg en unggutt, en medligger, til hjelp. De måtte passe på at veden ikke brant opp, at tilførsel av luft til mila ble regulert, at lekkasjer ble tettet med bar og jord, og at ny mileved ble lagt inn der det oppsto hulrom. I det hele tatt: En kølabrenner måtte alltid være på vakt. Ofte måtte han opp på milekollen (toppen av

mila) for å slukke branner og fylle på jord der mila hadde "slått" seg. Det var ikke farefritt, det er nok av historier om kølabrennere – også i "våre" skoger – som falt i mila og brant opp. I Ringerikes Blad 20. desember 1952 forteller Jon Guldal om Christian Jacobsen Skrangledal, 54 år gammel, som falt i en mile på Krokskogen 30. mars 1844. Han kom fra Skrangledal på Røyse, plass under Søhol og eget bruk fra 1839.

Etter to-tre uker var mila ferdigbrent. Kølabrenneren kunne selv styre hastigheten på prosessen. Ei gjennomsnittsmila på 150 kubikkmeter burde brenne minst to uker, helst tre. Med tynt jordlag gikk prosessen fortere, og køla ble dårligere. Når en ser på beliggenheten til flere kølabonner i dag, er det lett å forstå at mangel på jord førte til at brenninga ofte gikk raskere enn den burde. Conrad Claussen på Bærums Verk klagde over at noen brant mila på ei uke!

Da trekøla var ferdig, ble lufttilgangen hindret ved at alle høl i jordlaget ble stengt. Dagen etter begynte rivingen av mila. Køla var fortsatt varm, så de måtte gå forsiktig fram så køla ikke skulle ta fyr når den kom i kontakt med luft. Dersom det var vindvær, burde de vente med å rive mila. Vanligvis var dette jobb for to-tre mann, og i tillegg måtte en gå vassmerr – bære vann til å slukke med, dersom køla tok fyr.

Lang vei

Transporten til jernverket foregikk stort sett med hest, i en stor trekorg på slede. Kølkorgene ble flettet av lange, tynnskjærte greiner av hassel eller andre mjukke treslag. Kartet fra 1770-åra er utydelig og noen steder vanskelig å lese, og viser 11 hovedveier til Bærums Verk fra kølleverandører i Asker, Lier, Bærum, Sørkedalen, Hole og Ringerike. Det inneholder avstanden til verket fra hver enkelt bonn, og navnet på den som var ansvarlig for kølabonnen. Særlig er en del av navnene lite lesbare. Lengden på alle kølaveiene til Bærums Verk ble oppmål i 1772-73 av verkets betjenter, med hjelp av bøndene. Verket betalte for

transporten, slik at de som hadde bonner lengst unna, stilte likt med dem som var nærmere verket. I gjennomsnitt utgjorde transportutgiftene en fjerdedel av verkets totale utgifter for å skaffe trekøl.

Fire av kølaveiene på kartet kom fra Hole og Norderhovs del av Krokskogen (i parentes er anført avstand for den innerste kølabonn ved hver vei, samt antall bonner langs veien fram til verket):

- * Flaksetrene - Toresplassen - Kjaglidalen (18,6 km - 122 bonner).
- * Fra Krokkleiva langs gamle Ringeriksvei (18,4 km - 91 bonner).
- * Fra Fjellseter/Rethellseter langs Lomma (18,9 km - 133 bonner).
- * Lauvliområdet - Trehørningen - Aurvann (17,3 km - 91 bonner).

Det er tradisjon for at mye køl til Bærumsverket kom langveisfra, både fra Tyrstrand, Modum og Lier over Tyrifjorden, opp skar og bekkedaler i Krokskogens vestbrant og videre over skauen til Lommedalen. Men det var i hvert fall ikke tilfellet i slutten av 1770-åra, da kun to kølaveier helt nede fra Tyrifjordens bredder er inntegnet på kartet. Den ene gikk opp ved Vefsrud i Lier, den andre gjennom Krokkleiva. Leverandørlistene inneholder heller ikke navn fra Modum eller Tyrstrand i disse årene, og fra Lier er det bare to leverandører i 1779, fra Vefsrud og Linneberget. Men de mange veiene i Krokskogens vestkrånger kan nok ha vært nytta til kølakjøring i andre perioder. Det er neppe tilfeldig at den gamle veien gjennom Krokkleiva (Sørkleiva) ble kalt Moingveien før Peder Anker ferdigstilte Den nye bergenske kongevei der i 1805.

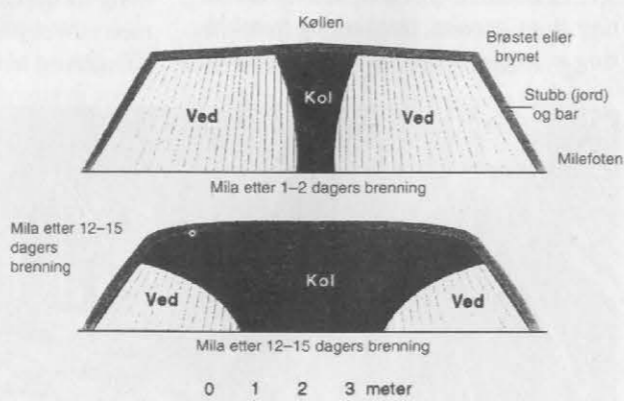

Fig. 3 Mila i 2 faser av brenninga.

Kølmila i to faser av brenninga. (Fra Norsk Skogbruksmuseums årbok nr. 14, Elverum 1996).

Flest leverandører fra Ringerike

I 1779 var seks av ti leverandører til Bærums Verk fra Ringerikssiden av Krokskogen. Men ringerikingene leverte bare i overkant av 40 prosent av det totale kvantum køl til jernverket det året. Hole hadde imidlertid noen storleverandører.

"Liste over Kulle-Leverancen til Bærums Jern-Werk udi Aaret 1779" viser at av totalt 216 leverandører, var 127 fra Ringerike. 87 var fra Hole, 21 fra Norderhov og 19 fra Haug. Lista viser leverandørenes døpenavn, farsnavn og bosted, transportvei og levert kølmengde.

I gjennomsnitt leverte kølabrennerne i Hole 79 kubikkmeter hver, mens det tilsvarende tall for Norderhov og Haugsbygda var 55,2 kubikkmeter. De lange avstandene var nok årsaken til at Holebøndene leverte større mengder. Verkets største kølleverandører var hjemmehørende i Østre Bærum. De leverte i gjennomsnitt 180,5 kubikkmeter, Lommedalen 152,2, Vestmarka 128,9, Asker 115,6, Sørkedalen 115,5 og Lier 97,1 kubikkmeter.

Holeværingene

Størst av leverandørene fra Hole var Iver

Jacobsen Vik. Han leverte hele 251,4 kubikkmeter fra sine tre miler, som lå henholdsvis 10,6 - 12,1 og 17,9 km fra Bærumsverket. Og kara på Vik kjente nok bransjen - Ivers svigersønn Christopher var også en betydelig leverandør i 1779. Med to miler som lå 9,2 og 15,4 km fra verket, leverte han 156,4 kubikkmeter trekøl.

En annen holeværing, Jens Andersen Stadum, leverte 196,2 kubikkmeter, og i listene er oppgitt at transportveien var 11,5 km. Han brant nok to eller tre miler ved siden av hverandre, den godeste Jens. Ole Arnesen Lore (190,5 kubikkmeter) drev også en betydelig virksomhet. Han hadde den ene av sine bonner mellom Kampesetra og Sørkedalen. Det var lang vei hjemmefra. På kartet finner vi ellers hele fire bonner som tilhørte Hans Olsen Gjesvold. To av dem lå 16 km fra jernverket, i området mellom Fjellsetra og Rethellsetra. De to øvrige lå nærmere, i lia mellom Langebru og Lomma. En av dem står avmerket på utskiftingskartet til Krokskogens Allmenning i 1823, og da het den fortsatt Gjesvold Kullebund. En god bonn ble nok brukt mange ganger, så lenge det var nok trevirke i nærheten.

For bøndene i Norderhov og Haug ble det lengre vei, og mindre kvantum. Nils Halvorsen Berg fra en av Berg-gårdene i

Haugbygda leverte bare 23,2 kubikkmeter, men hadde 18 km transportvei til Bærumsverket fra bonnen sin. Kartet viser at den lå i Løvliatraktene. Dersom vi går ut fra at Nils kjørte med slede og ei kølkorg som tok 9 tønner køl, vil det si at han måtte gjøre 15 vendinger fra Løvli til jernverket før han hadde fullført jobben. Nils Halvorsen Berg var tipp-tipp-tipp-oldefar på farsida til han som skriver disse linjer. Opplysningene fra arkivet på Bærums Verk skaper litt "balsanse" i slekta: Som mange andre ringerikere er han på morsida av kølabrennerslekt fra Hedalen og Ådal. Det renner nok kølabrennerblod i de fleste av oss!

Småleverandører

Vi har nevnt de store leverandørene. Men det var også mange små. I listene fra 1779 er Samuel Stiksrud fra Åsbygda jernverkets minste leverandør, med 5,8 kubikkmeter trekøl fra en bonn som lå 18 km fra verket. For det fikk han utbetalt 255 skilling, eller i overkant av 10 kroner. Det er imidlertid lite trolig at de små leverandørene hadde tilsvarende små miler. Av små miler ble det stort svin, mye brant opp. Helst gikk flere småleverandører sammen om ei mile. Eller de brant ikke hvert år, men fordelte leveransen over flere år for å holde seg til et avtalt årlig kvantum.

Også husmann og skogfinner leverte trekøl. Vi nevnte husmann Paul Larsen Skrangledalen i Hole, som leverte 21,7 kubikkmeter og kjørte 17,9 km fra bonnen sin. Skogfinnene Peder Thoresplassen, Christopher Torvet og Christopher Mathiassen Holmevannsplassen leverte også køl i 1779. Da kølabrenninga gradvis gikk tilbake utover på 1800-tallet, ble mye av livsgrunnlaget borte for skogfinnene, og plassene på skogen ble etter hvert avfolka.

Hva tjente de?

I ei kølmila på 150 kubikkmeter ble det produsert cirka 70 kubikkmeter ferdig køl. Måleenheten som ble brukt ved alle bergverk var en lest, som utgjorde cirka 1,93 kubikkmeter. Ei kølkorg som ble brukt til transport og måling av køl, var vanligvis en lest (12 tønner). Ved Bærumsverket kjørte de med mindre korg (9 tønners lass) til godt ut på

Utsnitt av kart med transportveier og kølabonner på Krokskogen inntegnet, fra cirka 1770. Kølabrennerens navn og avstand fra bonnen til Bærums Verk er påført. (Statens kartverk).

1800-tallet, antakelig på grunn av kronglete og dårlige veier.

I 1779 leverte 216 leverandører hele 14.750 "bærumslester" à 1,45 kubikkmeter, det vil si like mange lass. I gjennomsnitt sto hver leverandør for 68 lass.

Dette tilsvarte 306 miles av gjennomsnittsstørrelse (150 kubikkmeter) eller 1,4 miles pr. leverandør. Og for kølakjøerne ble det mange vendinger og stor trafikk utover vinteren. Med et årlig forbruk på cirka 15.000 lass ved Bærums Verk på slutten av 1700-tallet, måtte det komme ett lass for hvert andre til tredje minutt i den travleste tida på vinteren. At det ble kappkjørt for å komme lengst fram i køen, er det liten tvil om!

Men hva satt bøndene igjen med? Var det verdt slitet? Beregninger viser at hver leverandør i gjennomsnitt hadde 1,4 miles, og selv om det var "storentreprenører" også i denne bransjen, hadde det store flertall nok med å brenne ei mile i året. Ifølge regnskapene for Bærums Verk i 1779 fikk de 216 leverandørene utbetalt i alt 10.152 riksdaler, det vil si 47 riksdaler (146 kroner) i gjennomsnitt for produksjon og transport av de 68 lassene som et gjennomsnitt på 1,4 miles ga. Dette tilsvarte verdien av 7-9 kyr.

Det var nok en ekstraintekt som kom godt med i de mange bonde- og husmannsstuene i Hole, Norderhov og Haugsbygda.

Bøndenes årsplan

Oversikten viser hvordan bøndene kunne legge opp arbeidet når de samtidig drev gårdsbruk og var kølabrennere:

MÅNED	ARBEID MED TREKØL	GÅRDSARBEID
Mai		Våronn
Juni	Hogge kølaved	
Juli		Slåttonn
August	Gjøre klar bonn	
September		Skuronn
Oktober		Innhøsting
November	Kjøre ved til bonn	
Desember	Sette opp og dekke mila	
Januar	Brenne mila	
Februar	Kjøre køl til verket	
Mars	Kjøre køl til verket	
April		Kjøre ut gjødsel

Kilder:

Jan Martin Larsen: "Det var kølatrafikken som heldt liv ti dom", i Årbok nr. 14 fra Norsk Skogbruksmuseum (Elverum 1996). Larsen er tidligere sjef for Statens kartverk og ivrig medlem av Asker og Bærum historielag. I regnskapsbøker fra arkivet på Bærums Verk har han funnet lister over bøndene som leverte køl til verket. Hans arbeid omfatter virksomheten ved og rundt alle jernverk i Norge.

Reidar Holtvedt: "Historier fra Krokskauen" (Oslo 1953).

H. O. Christophersen: "Krokskogen i gamle dager" (Oslo 1981).

Fredrik Schjander: "Over Krokskogen med kull til Bærumsverket (heftet "Ringerike" 1974).

Engang gikk storparten av skauen i kølamilene. (Illustrasjon i Holtvedt, Christophersen, Hohle: Krokskogen)

Hönefossen

Halvanden Miil fra Krogkleven ligger Hönefossen. Den dannes av Beina eller Valdarselven, som har sit Udspring paa Filefjeld. I de övre Egne av Valdars udvider den sig i en Række af større og mindre Söer samt ammes og næres ved en Mangfoldighed af Bielve fra Valdars- og Hallingdalfjeldene.

Av P. CHR. ASBJØRNSSEN

I Skovbygden Aadalen, et Annex til Ringerige, danner den Sperillen, en Indsö av betydelig Udstrækning, der har sit Udløb gennem Kongstrømmen, et for sit udmærkede Örrretfisker, videbekjendt Sted. Længer ned danner Elven paa en Stræknig af en halv Miil flere anseelige Fossefald, saasom: Heensfossen, Hofsfossen og Hönefossen. Nedenfor den sidste, kom-

mer Randselven til, og de löbe nu i Forening ud i Tyrifjorden.

Den Reisende, der besøger Kleven og Ringerige, bör ei undlade at besøge idetmindste Hönefossen, der er det nærmeste og tilgjængeligste af de ovennævnte Vandfald. I Sommertiden vil man finde sig kvæget ved at staa paa disse Broer, der føre over Elven og stirre ud paa de bevægede, skummende, höit opsprøitende Vande, ved at lade sig bade af Fossen flygende Vandstöv. Dog maa man ikke spænde sine Forventninger for höit. Vandmassen og Faldets Höide kan paa langt nær ikke maale sig med Sarpens. Fossens perpendikulære Höide er 63 Fod, og Vandet styrter ingeniende lodret ned, men bruser ud over et ujævnt Skraaplan. Midt i dette optaarner der sig hist og her af de gultbrusende Vande store Klippeblokke, paa hvilke der er bygget en Mængde Saugbrug og Möller. Hvor disse naturlig Grundpiller mangle, er der opført store Steenkister

for Broer og Bygninger. Det Hele tager sig næsten ud som en liden By midt i den vilde Ström, der trindt om sig kaster rygende Dampe, hvori Solstraalerne brydes med Regnbueglæds. Drönet af Fossen lyder langt bort, og höres især mod Veirforandringer og i Nattens Stilhed meget fjernt. Et Sagn beretter, at Anna Colbjörnsen benyttede denne Omstændighed, for at berolige Svenskerne, da de norske Dragoner nærmede sig Nordrehaug. Den fjerne Larm af Rytteriet vakte Svenskeoberstens Opmærksomhed.

"Hvad er det som suser saa?" spurgte han.

"Det er Hönefossen, som suser mod andet Veir!" svarede Præstekonen. Og som et Uveir styrtede Dragoner inden kort over de trygge Svensker.

Kilde:

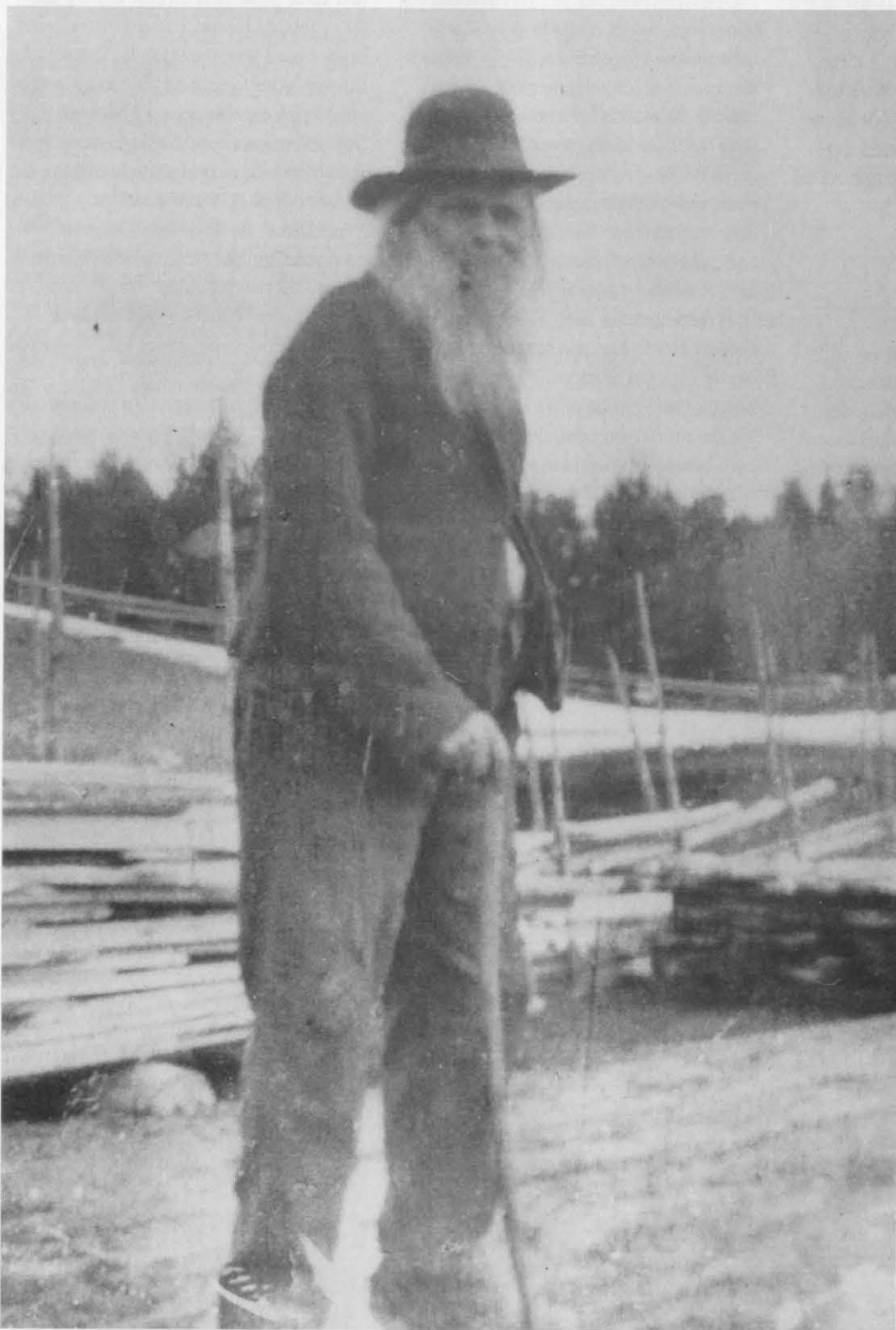
I fjorårets hefte gjengav vi P. Chr. Asbjørnsen beskrivelse av Krokkleiva i 1846. Teksten er med i tobindsverket

"Norge fremstillet i tegninger" som ble utgitt for 150 år siden av forlegger Nils Christian Tønsberg. Hele verket inneholder 195 tegninger med tekster til. Tønsberg utga også verker av Henrik Wergeland, Landstads folkeviser og P. A. Munchs Norgeshistorie som hører med til skattene i norsk bokheim.

På vedföiede Prospekt seer man de for vore Fosse karakteristiske Kombinationer af Broer og Sauger og Lendser og Render samt Steenkister som Grundpiller for Bygningsværkerne.

Gleden

At "Gleden" hadde glimt i øyet, kan vi fornemme av fotografiet.
(Foto: Hole bydearkiv).

Mange eldre holeværingar vil nikke gjenkjennende til navnet "Gleden". Skomaker Jørgen Henriksen var glad i en dram og ikke så lite av en skøyer. Han var født i 1866 på plassen Bråten under Sørum i Hole, og bodde som voksen på en liten plass i nærheten av Guriby under Østre Rud. Han var en bygdeoriginal, men en dyktig håndverker når han var edru.

Av INGEBJØRG G.
LILJEDAHL

Faren Henrik Jensen var fra Glederud i Haug, og den første som fikk tilnavnet "Gleden". I de gamle regnskapsbøkene på Mo gård i Steinsfjordingen går det fram at både Henrik "Glæden" og kona Olia gjorde mangt et dagsverk for Ole Moe i 1880-årene. Også broren Peter og søsteren Mathea arbeidet en del på Mo. I 1883 ble Ole Moe "omforenet med hans Fader" at Peter skulle jobbe som tjenestegutt på gården fra 14. april 1883 til 14. april 1884, til en årslønn av 7 spesidaler (28 kroner) og litt klær, blant annet en bonjour, et par støvler og et par sko.

Noen år seinere ble Peter funnet druknet i Mostjernet. Kjærlighetssorg lå til grunn.

Ungkar all sin dag

Jørgen levde av å gå rundt på gårdene og lappe sko og sette i stand seletøy. I folketellinga 3. desember 1900 satt han på søndre Gjesvold og reparerte sko. "Jørgen Henriksen, ugift, skomager for egen regning, født 1866", står det i listene. "Gleden" var ungar all sin dag, men en gang fikk han besøk av selveste sognepresten. Han far sjøl hadde fått høre at Gleden hadde et kvinnemenneske boende hos seg. Og det gikk ikke an, når han ikke var gift med henne, mente presten. Gleden hadde svar på rede hånd. "Me-me-mei bekjent, så har sognepresten også sin husholderske", svarte Gleden, som stammet.

Både Jon Guldal og Peter Lyse har samlet historier om Gleden, og enda flere går på folkemunne. Hans kjærlighet til flaska går igjen i mange av historiene. Hadde Gleden noen kroner til overs, gikk turen til Hønefoss og samlaget for å få slukket tørsten. Han tålte lite, ble som regel full av en flaske.

På hjemvei fra Hønefoss en gang måtte han legge seg i veigrøfta på Trøgstad-kastet og "hvile". Major

Hvoslef på Tandberg, som kom forbi, stoppet da han så karen i grøfta, og spurte hvem han hadde æren av å hilse på? "Fi-hine følk bruker å presentere seg fyst", svarte Gleden. "Jeg er major Hvoslef på Tandberg, jeg." "Og jeg er s-s-skomakermester Henriksen frå Hole," svarte Gleden.

Pinsefest i Sundvollen

Mest kjent er kanskje historien om da han drakk seg full i Sundvollen en pinsehølg. Han ravet rundt og sang, fornærmet ingen, men det tok seg ikke så pent ut med denna fulle mann, skriver Peter Lyse på sitt Ringeriksmål:

"Så vart'n stengt inne i låven, der sku'n vara te'n vart edru, var meininga. Men da'n vart sleft utatt var'n fullere enn da'n vart sett inn. Det hadde sei sånn, de var non bykarer som de itte "var rom te i herberget", som hadde tydd inn i et la ve sia a, de var bare en jistin bolvegg i møllom. Kara hadde brennevin, å Gleden fekk sjenk me ei hælmepipe dom stakk jønnoen en sprekk i veggen."

I januar 1957 gjengir Bjarne Vidar følgende lille hjertesukk fra "skomakermester Henriksen", etter at en bygdeskredder var blitt tatt av dage av en svidbror ved Sundøya en gang i slutten av

1920-åra: "Det går ut med håndverket i Hole. Skomaker'n svelter dom ihæl. Skredder'n slår dom ihæl!"

– Skjønner du ikke spøk?

I 1968-69-utgaven av heftet "Ringerike" sto denne historien, antakelig notert ned av Jon Guldal.

En klar høstdag var Gleden riktig ille ute. Han hadde forvillet seg ut i rugåkeren på Stein. Den var både tett og høy, og Gleden var liten, og tilfeldigvis hadde en av husmennene oppdaget bølger i åkeren og en ynkelig røst som sa: "Herre Gud, hjelp meg ut av denne forferdelige skov!" Hvorpå han åpenbart ble bønhørt, kom seg ut av åkeren, men snublet på kanten og datt ut i evja. Det heter jo i lignende tilfeller fra asken og ut i ilden, men Gleden han datt altså i vannet. Han ble kanskje edru, iallfall redd for å drukne og ba om igjen: "Kjære Gud, hjelp meg!"

Han ble bønhørt også denne gang, og fikk tak i en seljekvist fra et kjerr som vokste i vannkanten. "Ja, nå greier je meg sjøl, kjære Gud," sa Gleden, hvorpå kvisten knakk. Så kom et jammerrop igjen: "Nei, men skjønner du itte spøk, du da Gud!"

Andre historier om Gleden

I boka "Attved Tyrifjorden" forteller Peter Lyse disse fornøyelige historiene om "Gleden", på ringeriksmål.

Harbesløst

Han hadde vøri på Setrang i Haug å arbet en gong, men de sku ha vøri no-n itte var fornøgd me på den garn. Detta var i førefalle om våm å mest bart på veien. Da-n jikk hematt om kvellen drog-n me sei en smalslea helt ner i Hønefåss å sett-n jenn dær. Han vart mell t lensmann å sett unner teltale. Men skrivern var litt i tvel om å detta sku kalles, itte var-e tjuveri å itte hærverk. "Kall de ha-harbesløst du", sa Gleden.

Likvake

De var en gamal skikk å vaka åver et lik, "sitta åver like". Gleden hadde fått ei flaske brennevin før å sitta åver et lik ei natt. De var en spåje (skøyer) som ajerte "lik". Utpå natta, da Gleden hadde drøkki no, bynte-n å synge. Da reste "like" sei: "Du ska itte førstyre den daue som du ska vaka åver!" "Ja, men ær-u dau, ska di li-lihigge s-sthille au", svara Gleden.

Minner fra Viksetra

Viksetra nord for Storflåtan har spilt en rolle i norsk litteraturhistorie. Her satt den unge Jørgen Moe, sannsynligvis med store øyne, og lyttet spent når Gunhild fortalte eventyr og fortellinger om skrømt. Og det var på vei fra Viksetra til de sollyse sletter Jørgen kom til Stubdal med den storslåtte utsikten. Det ga inspirasjon til "Det lysnet i skoven".

Av BEATE MOE HAUGEN

Slik tenkte ikke jeg på som liten når ungeflokkene fra Mo skulle til seters. Første gangen må ha vært i 1920 eller så. Far og mor hadde gjort alle forbered-

delsene dagen i forveien. De vekket oss i 4-tiden en junimorgen. Langvogna sto foran døren. Mor og far satte seg foran, og vi fem unger ble stuet inn bak sammen med bagasjen.

Far smattet på hesten, og av gårde bar det til Vollgata og over Hurum-gårdene til Åsa. Derfra måtte vi gå opp bakkene, for ellers ble det for tungt for hesten. Ved Pjåka spiste vi litt og byttet om til kjerre. Den ga bare plass til mat og klær for oss unger som skulle være på setra i et par uker. Sveiseren og gårdsguttene hadde gått i forveien med kuene noen dager tidligere.

Steinete og bratt

Det var tungt oppover den gamle kjerreveien, men ikke verre enn at vi ungene løp det vi kunne da vi begynte å nærme

oss midtveis. Der var det nemlig en stein som var formet som en sofa, og vi kappløp for å få plass på den.

Turen gikk forbi Stubdal og Damtjern, og da vi nærmet oss Vassendvika i Storflåtan tok vi av til venstre. Her gikk det en elendig vei oppover bakkene. Det var steinete og bratt, så vi var lykkelige da vi så setra. Seterbudeia, Anne, hørte at vi nærmet oss og kom ut med en svær rømming. Sukker og kavring hadde vi med oss. Jeg har aldri fått så god rømme verken før eller siden. Far og jeg spiste mest, det husker jeg.

Det var to gårder som hadde seter her. Det var Bjørke og Mo. Anne og Johan Bakken fra Vegårdsfjeringen var seterfolk. De hadde nokså mange kuer å stelle og hadde to kroner per ku i beta-

ling. Ellers solgte Anne rømme til turister. Det var et stort bord midt på vollen hvor de satt og spiste. Turistene skar ofte navnet sitt i bordplaten.

Styggtidlig opp

Anne var tykk og trinn og godslig. Henne var vi glad i, men vi var litt redde for Johan. Han ble sint hvis vi ungene var bråkete når han skulle sove. Anne og han var jo styggtidlig oppe om morgenen. Vi sto ikke så tidlig opp, og det hendte nok at vi lekte gjemsel og fløy rundt i nattkjoler og laget spetakkel etter at Anne og Johan hadde lagt seg. De hørte oss godt, for dobbeltsengen deres sto i det store rommet i størhuset, mens ungene og barnepiken lå i etasjesenger i kammerset innenfor. På den andre siden av peisen var melkebua. Der fikk ikke ungene komme inn.

Vi satt ofte ved peisen før sengetid med beina oppunder oss og hørte Anne og Johan fortelle om troll og skrømt. Den tradisjonen hadde holdt seg helt fra Gunhilds tid, ja mye lengre enn som så. Den gangen var det verken radio eller TV, så folk måtte underholde seg selv.

Barnepiken lagde mat og passet på oss. Mor var hjemme, og jeg tror nok hun var lykkelig hver gang vi skulle på setra. Da fikk hun "fri" i to uker, men hun savnet oss også tror jeg, for hun var glad da vi kom hjem igjen. Vi unger var

også glade for å være på setra. Vi fikk besøk av venner og venninner for å ha noen å leke med. Vi satte bein på gran-kongler og lagde fjøs til dem. Sauer lagde vi av furukongler. Ellers plukket vi blomster og gikk på bærtur. Når det var regnvær, gikk vi på fisketur til forskjellige tjern som Mo gård hadde fiskerett i.

Travle dager

Anne hadde travle dager. Hun melket og varmet melken i en stor bryggepanne på vollen. Melken delte seg, og hun tok opp det tykke, la det i et klede på et lunt sted etter å ha satt til salt og karve. Dette ble deilig pultost. Det tynne, mysen, ble gitt til dyrene. Til slutt kokte Anne briskelåg og vasket kjørelene. Anne kjernet smør også, i en stor kjerne. Hadde hun lite rømme, brukte hun en mindre trebolle som hun hadde i fanget, og rørte til det ble smør. Jeg husker at Anne likte far godt. Hun var smørblid når han var på setra.

Johan tror jeg kanskje drev med litt hogst. Det var jobben hans å få kuene hjem om kvelden. Det var ikke så lett i sopptiden, og jeg husker ennå godt at vi kunne høre ham banne og bruke seg der han fløy etter kuene. Det må bety at jeg var på setra senere på sommeren også, og ikke bare et par uker i juni, for da er det jo ikke sopp sånn til vanlig.

En saga blott

Nå er seterhusene på Viksetra, og livet der, en saga blott. Jeg sørger virkelig over det, og jeg forstår ikke at det skal være slik. Mo gård var ute av familien i en del år, og i den perioden forsvant seterhusene. Enten det nå var Løvenskiold eller Oslo Vannverk som hadde ansvaret for det. Begrunnelsen skulle være at seterdriften kunne forurense drikkevannskilden Storflåtan, men det er noe jeg ikke kan forstå. Dessuten ble seterhuset vårt revet ned og satt opp igjen lenger ned mot vannet, og uthuset med gjødselkum ligger kloss i en bekk som renner ut i Storflåtan. Så argumentet om hensynet til forurensning fra seterdriften, kan vi vel diskutere. Men det er for sent, og nå får jeg bare pusse på erindringen om lykkelige barndomsdager på setra.

Artikkelforfatteren Beate Moe Haugen (født 1915) tilhører den gamle Moe-slekt, som – med unntak av årene fra 1928 til 1949 – har sittet på storgården Mo i Steinsfjeringen i mer enn 350 år. Sammen med sin mann Hans Trygve Haugen drev hun gården fra 1949 til 1981, da sønnen Viggo Moe Haugen overtok.

På Viksetra nord for Storflåtan setret gårdene Bjørke og Mo i Steinsfjeringen. Husene ble revet rundt 1937 i forbindelse med Oslo Vannverks rettigheter til drikkevann i Storflåtan. Vollen er i dag gjengrodd, men fortsatt kan en se tufter etter seterhusene.

Vi strekker oss lenger

- Storformatkopiering
- Fargekopiering - Fargeprint
- Dokumentkopiering
- Digitaltrykk i s/h og farger
- Overheadproduksjon
- Førtrykk - Offsettrykk
- Plakatprint
- Plakatkopiering
- Oppklebing
- Laminering
- Distribusjon

allkopi

ALLKOPI-GRUPPEN

TILGJENGELIG VIA BBS OG INTERNETT

Spør etter gratis programvare for filoverføring mot alle våre avdelinger. Kontakt Werner Forsvik på telefon 23 10 34 45 eller besøk vår web side på internett:

<http://www.allkopi.no>

Allkopi:
Sagvågen 17
Postboks 4385 Torshov
0402 Oslo
tlf. 22 80 07 00
fax 22 80 07 10

Nedre Slottgate 5
0157 Oslo
tlf. 23 10 34 30
fax 23 10 34 40

Ramstedtsletta 24
Postboks 171
1322 Høvik
tlf. 07 52 84 20
fax 07 52 84 90

Parkveien 60
Postboks 2437 Sotli
0201 Oslo
tlf. 22 04 90 90
fax 22 04 91 00

Grenselvann 90
Postboks 6443 Etterstad
0605 Oslo
tlf. 22 63 13 90
fax 22 63 09 63

Tømmerhøggern – en utdøende rase

De som har levd en stund og er vokst opp i en av skogsbygdene her på Ringerike, husker de barske kara som lå innpå skauen og hadde tømmerhøgst som noe av sitt levebrød. Vi kan kalle dem slitets grenaderer. De var fortrolige med det harde, men frie arbeidet i skauen, og trivdes med det.

Av OTTO FRYDENLUND

Skogsdrifta i middelalderen var å skaffe materialer til gårdsdrifta, hus, gjerdefang, ved, og annet som bonden utførte selv med hjelp av gårdsarbeiderne. På 1600-tallet kom så oppgangssagene. Det ble etter hvert behov for tømmer til sagene fra våre skogområder, da det begynte å tynnes i skogen ute ved kysten. Nå ble skogsarbeid mye av jobben for husmennene og frikarer ellers. Det var store mengder tømmervirke som skulle til for å dekke etterspørselen etter bord og planker. Materialene ble for det meste solgt til utlandet.

Redskapen

Helt fram til 1850-60-åra, var det bare øksa som ble brukt til skogsarbeid. Høggera hadde med seg tre økser den tia. En tynn øks til felling og kapping og en tykkere til kvisting og barking. For transporten av tømmeret som da foregikk med slepkjøring, måtte det hugges et hull i toppen av hver stokk. Til dette arbeidet hadde de en smal øks. På grunn av dårlig stålqualität i øksene var det ikke høgst i den kaldeste årstia, for var stokken frosset, holdt ikke øksa. Etter hvert ble økskvaliteten bedre slik at det ble tømmerhøgst om vinteren også. Dette var jo en fordel for de fleste høggera, da mange av dem hadde et lite småbruk å ta hånd om i sommerhalvåret.

Da saga ble tatt i bruk på siste del av 1800-tallet, var det en stor hjelp til felling og kapping. Det tok tid før kara vente seg til denne saga. Å "ligge på knea og knu" var noe uvant istedenfor å svinge øksa. Etter "bågasaga" kom

"stokksaga" (distonsaga). Den krevde to mann når den skulle brukes og det var ikke alltid det passet inn i arbeidsrytmen. I 1920-åra ble "svansen" innført i skauen. Det var et hendig redskap å bruke for en mann. Før så skulle jo alt tømmeret bakes, så barkespaden var et brukbart hjelpemiddel da den kom i bruk. Men en må ha slåss med tæla bark for å ha forståelse for hvor slitsomt dette arbeidet var.

Motorsaga

Like etter siste krig kom så motorsagene på markedet. Det var noen store beist av amerikansk opprinnelse. I 1947 innførte myndigheten 1000 motorsager hit til landet, som ble levert utover i skogområdene. Men det var først da den norske saga "JoBu junior" kom i 1951, at det ble fart i bruken av dette teknikkens vidunder. Ulempene ved motorsagene var bråket og eksosen. Det var ikke alle som satte pris på det.

Nå ble det også slutt på å barke tømmerstokken i skauen. Det ble å levere det såkalte "gråtømmeret". Med motorsag ble en høgger mye mer effektiv, så behovet for høggerer minket. I 1970-80-åra kom så skogsmaskinene inn i skau-drifta. Den gamle tømmerhuggers tid var da til ende. Den nye tids maskiner utførte arbeidet på en mye mer rasjonell og hurtig måte, om det ikke alltid var så pent i terrenget der disse store maskinene hadde vært i virksomhet.

Gapahuk og koie

Etter hvert som hjemmeskogen ble hugget ut, ble det lengere vei for skogsarbeideren. Nå måtte det ordnes med husvære inne på skauen. Dette var i gammel tid temmelig primitive krypinn. Barhytter og "gapahuker" var brukenes når det ikke var for kaldt. Foran åpningen ble det da tent på en nying som måtte holdes ved like når det ble kjølig.

For kaldere vær satte høggera sjøl opp en enkel tømmerhytte. Den var bygd opp av rått tømmer, så den ble gisten når tømmeret tørket. Mellom stakkene ble det tett med mose

og taket ble laget av halvkløvninger, dekket med never og torv. Det var ikke himling. Disse hyttene var lave og mørke, og det ble liten plass til å bevege seg på for dem som skulle bo der. Midt på jordgulvet var det plassert en steinhelle for ildsted, som åre, og et hull i taket, for å slippe røyken ut. Halvkløvninger ble også brukt til å lage brisker ved veggene til å sitte og ligge på. På disse ble det lagt ut barsenger. Sengeklær var det lite av i den tia. De hadde ofte ikke noe annet enn det de gikk og sto i når de skulle legge seg om kvelden. Det ble å tørke klærne på kroppen. Nista måtte de oppbevare under brisken da det ikke var noen annen plass. En kan vel si det var en fordel at det var trangt, slik at de holdt varmen av den grunn. Ilden måtte ofte holdes ved like hele natta når kulda satte inn. Vindusglugger var det vanligvis ikke, så døra måtte stå oppe skulle de ha dagslys.

Siden kom "feleovnen" i siste del av 1800-tallet, som ofte sto midt på gulvet med en rusten rør opp igjennom taket. Nå slapp en det åpne hullet i taket slik at det ble lunere inne i hytta. Der skulle da alle kara lage mat, og rundt omkring hang det klær til tørk. Lå det tømmerkjørere der også, hadde de ofte hestesælanelane inne for å tørke de. Da kan en vel tenke seg hvordan lufta var inne i slikt et rom.

Rundt utvendige vegger ble det lagt opp jord og snø for å isolere noe. Stallen ble ofte bygget inntil hytta på samme måte som hytta var bygget.

Under slike forhold ble det satt store krav til menneskemateriellet. De sterke overlevde, de svake gikk ofte dukken.

Etter som tia gikk ble forholdene bedre. I 1915 kom det en vedtektslov om skogshusvær. Kravet til hyttene ble strengere og det ble bedre plass for de enkelte skogsarbeiderne.

Skogsbilveier og personbilene som kom etter hvert, gjorde at mange av dem som arbeidet i skogen i 1950-60 åra, bodde hjemme. Skogshusværene er nå mange steder blitt feriehytter.

I djupsnø var store stokker tunge å vende. Å bruke vendehake på rotsokken var rene luksus. Der fleste tømmerhoggerne måtte bruke øks. (Foto: Fra boka "Den stolte sliter" av Paul Tage Halberg).

Maten

Folk som levde i trange kår, hadde nok ikke så mye å velge mellom i matveien den første tia det var skogsarbeid inne på skauen. Så å si all maten var hjemmelaget. Det var graut, som ble hard etter hvert, og surmelk, poteter og flesk for dem som kunne skaffe det. Salt sild og amerikansk flesk, da det kom på markedet, var noe som ofte var på matlista. Brødet og svartkaffen, og ikke forglemme sirupen i nyere tid, var vel den vanlige kosten. Da hermetikken kom, ble det lettere å lage mat. Havregryn med sukker og melk ble mye brukt. Tørt brød med melk over, varmet i panna var også brukenes mat.

Med det kostholdet og det tunge arbeidet, var det ikke rart at fordøyelsen skapte vanskeligheter. Det var vel mye rart som ble produsert i stekepannene i skogshyttene, oppskrifter vi vel ikke finner i noen kokebøker. I de fleste tilfeller måtte nista bæres inn til hytta, og det var ofte ingen spøk når vær og føreforhold var vanskelige og det var lang vei å gå.

Klærne

Det er ikke lett å finne ut hva slags klær som ble brukt til skogsarbeid i gammel tid. Det var vel å slite på det de hadde i det daglige. Som alt annet var også klærne for det meste hjemmelaget.

Ull og lin (striskjorter) ble mye brukt, særlig som underklær. Vi fikk det som i dag er blitt moderne igjen, nemlig vømmelsklær. Da dongeribuksene kom i handel, ble det et mye brukt plagg, likeledes ble busserullen populær da den kom "på mote". Regnklær var det dårlig med, der hadde vømmelen sin fordel ved at den virket varm om den ble våt, noe som en ofte ble når snøen var djup. Var det svært kaldt, så var det å stable på seg ei ekstra bukse.

Fottøyet var lærstøvler (pluggstøvler), som det gjaldt å holde godt preparert med støvelsmørning for å holde vannet ute. I snøføre ble det brukt leggings (noe lignende snøsokker) og i begynnelsen av 1900-åra, puttsisser. Det var noen lange remser av ca 10 cm bredt vømmel, som var kantet med bånd. Puttissene ble surret utenpå buksa fra støvelen og opp under kneet. Noen skaffet seg også lange lærstøvler. I nyere tid kom så gummistøvle-

ne, som vel mange har frosset dugelig på beina av. Inni støvlene var det hjemmestrikkede strømper (hosoer), gjerne to par eller raggsokker ekstra når det var kaldt.

Hodeplagget var skinnlue, strikkelue eller hatt ble også brukt. Om vinteren gjaldt å ha noe over ørene skulle en ikke fryse dem fordervet. Utpå 1900-tallet var det six-pensen som ble moteplagget, med eller uten ørelapper. Islenderen hadde også sin periode på den tia.

Hendene var jo en utsatt del av kroppen, særlig når det var kaldt. Da gjaldt å ha godt tovede votter som etter hvert ble innsatt med kvae.

Tømmerhøggernes hverdag

Vi har lett for å romantisere arbeidslivet i skauen. Det blir liksom solskinnsdagene en husker, og ikke snøen, kulda, slitet, de lange turene fram og tilbake til hytta. Hadde en begynt å arbeide i skauen, var de fleste fengslet av den frie jobben. Her var en sin egen herre og kunne legge opp arbeidstempoet etter eget forogdtbefinnende. En slapp å gå under noen kommando.

Etter at gutta var konfirmerte i 14-15-års alderen, og de ikke tok seg annet arbeid, var det å bli med faren til skogs å hugge tømmer. Da var de jo "voksne", kunne gå på fest, ta en dram og røyke åpenlyst. Men det var ofte fedrene som disponerte det meste av det de tjente, og de bodde hjemme til henimot den tia de skulle i det militære.

Helt fram til krigen 1940-45 var det den såkalte "plukkhøgst" som var det vanlige. Å hugge de største og eldste trærne mens de yngre sto igjen.

I gammel tid da alt trevirke gikk til sagbrukene, var det bare de grove dimensjonene som skulle felles. Bare de brukbare stokkene ble tatt ut, resten ble liggende igjen i skauen. Da tremassefabrikene fikk behov for tømmer i 1870-80-åra, tok de også mindre dimensjoner.

Å felle trærne inne mellom andre trær som sto, kunne ofte skape vanskeligheter. Direkte farlige situasjoner kunne oppstå når treet hengte seg opp i et annet tre og en skulle få det ned på bakken. Å høgge seg var det også en stor risiko for. Langt til skogs og ofte alene, var det ingen spøk. Da hjalp det at disse karene var av det hardbarka slaget og gode til å greie

seg sjøl. De måtte ofte være sin egen doktor. Kamferdråper, Dr. Sloans Liniment, Alcoch plaster og mange kjer-ringråd, var det som skulle til når en ble sjuk. Doktoren kostet penger og det var det lite av.

I ulendt terreng hvor det var vanskelig å komme til med hestehjelp, måtte høgger'n handlunde tømmeret sammen. Det var en tung jobb å bale med de svære stokkene. I bratt terreng ble det å renne stokkene utfor skråningene til plasser hvor de kunne hentes.

Å skuffe seg ned til foten av buska i djup snø, felle den og så gjøre den ferdig, var et slitsomt arbeide. Mathvila var å få i seg halvfrossen mat ved en varme i snøen. Hvilebuer er noe som er kommet til i de siste årene.

Det gjaldt å få greie skaustøkker å høgge i. Da kunne det bli bedre fortjeneste enn å slite med bustegran og grann skau. Ofte var det vondt for arbeide og derved ble det konkurranse og dårlige priser å oppnå hos skogeieren. Dette forandret seg en del etter siste krig. Da ble det flathestugst, og med motorsager og ubarket tømmer kunne en gjøre bedre fortjeneste.

Det tømmerhøgger'n så fram til var våren og fløytinga. Det var for mange en kjærkommen avveksling. Hardt var det livet også. Gå våt i dagevis og komme opp i mange kinkige situasjoner. Men de fleste som var med satte pris på den tia og husket tilbake som et godt minne.

De harde arbeidsforhold i skauen merket tidlig sin mann. Slitasjegikta begynte tidlig å kjennes i kroppen. Frosten og mye våte klær gjorde ikke situasjonen noe bedre når en begynte å komme opp i åra.

Nå høres ikke øksehuggene i skauen lenger. Høggera har skiftet arbeidsplasser. De ble populære hos entreprenørene på byggeplassene, som de drivanes arbeidskarere de var. Mon tro om ikke drømmen om det frie skaulivet av og til dukker opp i maset på de nye arbeidsplassene?

Kilder:
"Den stolte sliter" av Paul Tage Hallberg.
"Boka om Land", bind VI.

Skrømt i Ådalskauen

Da jeg begynte i skauen i Ådal hendte det at vi «låg over» som det kaltes. Det var helst når vi holdt til i ei hytte som lå langt innpå åsen og det var langt til bygda. Det gikk for seg på den måten at alle, både kjørere og hoggere tok med seg litt mer proviant enn de trengte for veka, både til seg sjøl og hesta.

Av ELLING KR. HANSEN

Når de hadde gjort et par tre turer, hadde de såpass overskudd at de lå over, som det het. Det hadde uten tvil sine fordeler, for da fikk hesta en skikkelig hviledag ved at de slapp turen til bygds på lørdagen og turen opp igjen på mandagen. Det samme gjaldt jo folka. Det hendte nok at brødet blei litt hardt på slutten av andre veka, men da stekte vi brødkoteletter.

Vi dyppet brødkivene i vann og stekte dem i panna i litt smør eller fleskefett. Vi strødde småsukker oppå og da blei det veldig godt. Om lørdagskvelden slapp vi økseslipinga som ellers var fast arbeid til hver kveld. Det var bestandig vi framslenginga som måtte dra slipesteinen. En holdt lykta eller ei skjerm lampe og den andre dro. Bestandig var det noen som hadde «høggi sund» og det kunne gå hele timen før vi endelig var ferdige. Vi stundet inn igjen til «Buffalo Bill» og «Sherlock Holmes» og syntes mange ganger at det kunne være måte på med sliping også.

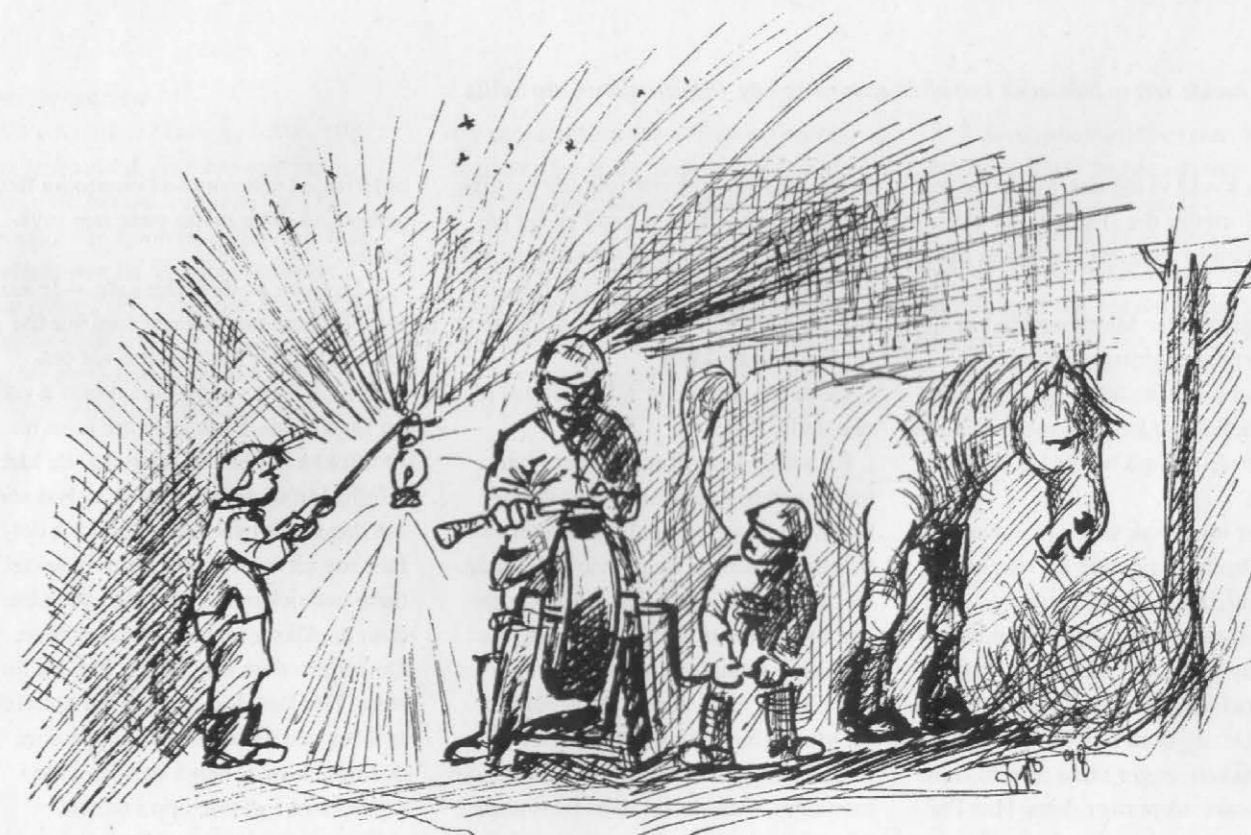
Om søndagen skulle det jo være helg. Men det blei nå litt arbeid da også. Småreparasjoner av kjøreredskaper, skjefting av økser, spikking av økseskaft og sælapinner samt stallmåking. Men ellers var det ingen som arbeidet for fortjenesten. Det hendte at kjørere

gjorde ei brøytevenning om eftan hvis det var kommet mye snø om natta, Eller når det lei på våren og de var redde for ikke å bli ferdig med akkortens mens føret holdt.

Hulder og skrømt

Om lørdagskvelden var det ikke noe arbeid. Praten gikk livlig og tobakksrøyken låg som ei sky under sperretaket. Kara diskuterte siste bygdenytt og pris på hogst og kjøring.

Et emne som bestandig blei diskutert var hulder, skrømt og overnaturlige hendinger. Det var på de gamle nedlagte setrene slikt holdt til. Jeg husker at vi holdt til på ei slik seter en høst. Stedet var Ringsetra som ligger på vestsiden av Samsjøen - midtveis oppe i åsen. Dette var i tia 1914 - 1915. Her skulle det være mye hulder og annet spøkeri i gamle dager. Det gikk mange historier om dette.

Øksesliping var fast arbeid hver kveld. (Illustrasjon: Otto Solli)

Han Per hadde sett to blåkleddede kvinnfolk som rakte høy. (Illustrasjon: Otto Solli).

En slik kveld vi låg der, blei dette fortalt. Jeg forteller det slik som det blei fortalt av en av kara, på hans egen dialekt.

«Han gamle Per Midthaug låg her me' på tømmerkjøring og han så og hørte mye rart. Han hørte det kom kjøranes folk her om kvelden med vedalass som dom slo ta utpå tråkka og prata seg imellom.

«Det er ingen sak så lenge vi har'n Per tel å hølle vega oppe for oss, sa dom. Dette hendte flere gonger.

Ein aen gong det var flere som låg her, hadde'n Per lagt sei på ein krakk jamsies peisen. Dom andre låg borti hjellen. Da såg dom at'n Per sto opp og fløtte krakken lenger unna peisen. Dem tenkte itteno større over detta. Han Per sa ingenting om detta han heller før om morran. Men da fortalte han at det had-

de kømmi inn eit kvinnfolk, og hu gikk mellom krakken, som han Per låg på, og peisen. Hu hadde så stivstrøkne staker at det braka i dom, sa'n Per. Å da skjønnte je at je lå i vegen før hu, å derfor fløtte je krakken.

De andre skjønnte at'n Per såg litt mer enn andre folk.

En annen gong fortalte Per at han hadde sett to kvinnfolk som gikk og rakte høy borte ved ei høyløe som sto bortest på vollen. Begge var blåkleddede. Det var riktig nok i slåtten detta, men han visste at det itte var kommet folk fra bygda enda før å slø vollen. Han lurte på hvem dette kunne være, før han greide itte å dra kjensel på noen av dom. Han gikk bortover å skulle snakke med dom, men da var dom forsvunnet, å han kunne itte se dom noen steds heller. Det var forresten flere andre som

også hadde sett dom to kvinnfolka flere gonger, så dette måtte være noe mystisk».

«Ja, sa en av de andre kara. – Je kan førtelja dere om to karer som var ute før noe her ein gong. Dette var om våren, og dom var på tiurskytteri å gikk hit før å ligge. Dom kom itte fram hit før klokka var elleve. Men det var klart å fullmåne så det var nesten så lyst som om dagen. Det var ganske kaldt å det fans itte eit veatre inne. Dom la sei tel i dette budeiekammerset. Men ve måtte dom ha. Økser hadde dom i sekkene. Derfor dro dom opp i berja like åvafør setra. Her fant dom ei tørrgran dom felle å bar ned på tråkka. Så kappe dom den opp, kløvde den å bar den inne i kammerset å gjorde opp i ovnen

Etterpå var dom ute å fant ein staur som dom sette opp mot budøra, før den

hadde så lett før å gå opp. Så tok dom sei ein kaffekopp å la sei. Men straks dom hadde lagt sei, hørte dom at det kom følk. Dom kom inn, men gikk straks ut igjen. Dro opp i berja å der felle dei ei buske å bar a ned på tråkka. Akkorat som dom sjøl hadde gjort. Dom bar veen inn i kammerset, kasta den på gulvet å la i ovnen slik som dom hadde gjort.

Kara låg musestille. Dom var itte så høge i hatten, før dom skjønnte at her var det best å itte hølle no leven etter kveldstid. Desse følka prata sei imellom, men det var umulig å skjønne hå dom sa. Men tel slutt vart det nå stille. Kara hadde best løst tel å gå, men det vart tel at dom låg der å prøvde å dubbe litt, men noe svevn vart det itte, å dom dro ut på tiurleiken enda det var i tidligste laget.

Nisser

Etter denne historien ble det stille en liten stund, men så begynte førstemann igjen. Han Per Midthaug så å hørte my her, å sønn has, han Johan som nå lever i sitt 97. år, kan nok førtelja om flere

sånne hendinger. Sjøl mente han at det var nisser her. Han kjørte my med ein rau hest, som hørte Fjøsvisa tel, å det var flere hester på stallen her. Han fordømte sei på at nissen dro høy fra dom andre å bort tel denna gampen has, før han hadde no i krubba si støtt han Johan kom i stallen å de andre hadde itte no. Blank å pussa var'n støtt enda dom brukte itte å pusse å koste hesta om dom låg på åsen ei veke, veit du. Å mana på'n blei fletta hver eineste natt. Han Johan løsa dom oppatt hver dag. Neste morran var dom der igjen. Å hvis denna hesten kom utenom hamna neri bygda, så dro'n tel setra med ein gong.

Det var flere andre som også kunne berette om underlige hendinger som de hadde opplevd i skauen. Det kunne gjerne blitt ei lita bok av det. Men etter hvert ble det seint og kjøre kara skulle til stallen. De andre satte på kaffekjelen for å få seg ei brødkive før de la seg.

«Det blir nok snø tel natta, je hører hubrun oppi åsen, han var så grov å rusten i målet, sa en av kjøre kara da han kom inn igjen fra stallen. Og han fikk rett. Det kom fem tommer om natta, så

kara måtte kjøre ei brøytevending om søndagseftan.

På vakt

Personlig har jeg ligge på denne setra alene en fire – fem uker en høst, uten å oppleve noe av betydning. Det eneste måtte da være at kroken på melkebudøra spratt opp og slo tre slag mot døra før den la seg til ro. Da var jeg forbedret på litt av hvert, men det skjedde ikke noe mer. En annen kveld da det begynte å mørkne, hørte jeg det prata oppe ved skigarden. Det var vel en hundre meter unna. Jeg tenkte som så at nå får du selskap i natt, men det kom ingen. Det kunne vel vært folk som gikk forbi, men jeg synes det var rart at de gikk forbi uten å se inno. Men historiene fra guttedagene satt i meg. Jeg passet bestandig på å hogge ved før det begynte å mørkne. Jeg har sjøl opplevd litt av hvert i skauen. Det meste har jeg funnet en naturlig forklaring på. Men jeg har også vært ute for ting som jeg ikke har kunnet forklare. Det er som en gammel mann sa: «En får tru på det en sjøl hører, å ser å itte noe mer».

Om forfatteren

Elling Kristian Hansen (1899 - 1982) var født i Ådal. Han ble med faren, Hans Martinsen, i skogen som 12-åring. Etter konfirmasjonen var han melkekjører på Kile gård utenfor Hønefoss. I 1917 begynte han på 2. divisjons infanteri- og underoffisersskole og ble uteksaminert høsten 1920. Etter pliktjenesten arbeidet han som fastløn-

net sersjant, «stillingsmann», i jegerkorpset i tre år og tjenestegjorde ved flere ekserserplasser. Lønnen var imidlertid dårlig, og han reiste hjem til Ådal og drev som tømmerhogger. Den siste tiden arbeidet han for Flaskerud gård. Han kom tidlig med i Heimevernet og var nestkommanderende i HV-området med løytnants grad til han gikk av i

1957. Som pensjonist begynte han å skrive om livet i bygda i gamle dager, om samferdsel og skogsarbeidernes og husmennenes kår. Han skrev også historier om jakt og fiske, hulder og spøkeri. Odd Solstad har renskrevet og tatt vare på historiene som kunne fortjene å komme ut i bokform og bli tatt vare på for ettertiden.

Åsbygda før og nå

Det har skjedd en voldsom utvikling i vår tid. Vi reiser og flytter på oss som aldri før. Teknikken tar over på alle kanter, og utviklingen har en fart som kan gjøre det vanskelig for mange å følge med. Ser man bakover i tida, kan man lure på hvordan man klarte seg uten telefon, radio, bil, TV, data, internett, mobiltelefon, minikort og feriereiser til Syden.

Av OLE SKAUG

Hvordan har denne utviklingen fart fram med Åsbygda? Har bygda fått del i det som kalles framskrittet? Hvor er det blitt av det som fantes av virksomheter i bygda? Det skjedde virkelig ting for et par generasjoner siden og framover. I løpet av de siste 50 - 60 årene har utviklingen gått den gale veien. Det er bare Åsbygda skole, på folkemunne «Kytaskolen», som hittil har overlevd, til tross for alle trusler om nedleggelse.

Virksomhetene

Hadeland Glassverk og Viul og Kistefoss tresliperier ga arbeid til en del av bygdas innbyggere. Åsbygda hadde fem pensjonater, nemlig Ask, Alm, Solborg, Sole og Vesetrud. Tre butikker var jevnt fordelt i bygda, Haugli i Gamleveien, Fossbutikken nedenfor Skogstad og Vesetrud. Det var slakteri og mekanisk verksted i bygda. Kristian Aurdal drev byggefirma. Etter hvert kom et bilverksted nord i bygda. To - tre sager fantes. På de kunne vi få skåret materialer.

«Bygjester» skapte arbeid

Pensjonatene ga arbeid til mange av bygdas folk. Ask, Alm og Vesetrud drev gårdsbruk samtidig, og de trengte arbeidskraft i fjøs, ute på jorda og inne. Mange av bygdas unge startet sin arbeidsdag på disse stedene som kokker, stuepiker, værelsespiker, serveringsda-

mer, sveisere og gårdsgutter. I pensjonatene var det hektisk virksomhet fra morgen til kveld hele året.

Skulle man ha is til dessert for eksempel, ble den laget på stedet. Jeg husker jeg var med og lempet store firkanterde isblokker som var skåret ut i Randsfjorden. Disse ble lagret i masse sagflis i et rom i låven.

Som skoleunger var vi med i onnene den gangen, når potetene skulle settes om våren, når kållåkrer skulle lukes og høy hesjes. Da var det om å gjøre å få «jobb» på Ask eller Alm for min del, husker jeg. Der fikk også vi «løsarbeidere» iskrem til dessert, akkurat som byggestene. Jeg mistenker kokka den gang, Ruth Sørby, for å ha laget ekstra mye is de dagene vi var der. Hun kjente oss jo alle sammen. Vi hadde kosten og tjente dessuten ei hel krone dagen.

Pensjonatene hadde nok en stor betydning for bygda og for butikkene ikke minst. Det gikk med ikke små mengder kolonialvarer gjennom hele året. Også for ungene var byggestene velkomne. De var flinke til å kjøpe blåveis når vi bød fram våre buketter. Det hendte vi kunne få hele 25 øre for en bukett. For oss var byggestene «fine folk».

Livet på butikken

Bygdas egne folk var nok forsiktigere når de handlet. Det var ikke slik at man vandrete rundt med handlevogn og fylte den opp med ferdigpakke og prisede varer. Nei, kjøpmannen sto bak disken med sine hyller og skuffer, og det var gjerne en benk inne i butikken slik at kundene kunne slappe av litt. Det hastet ikke så voldsomt den gang. Man greide seg uten kølapp. Man møttes i butikken og utvekslet nyheter og diskuterte saker og ting. Kjøpmannen hadde gjerne et par betjenter, og de hadde nok å gjøre for alt måtte veies, måles og pakkes inn. Det ble notert på en blokk hva det kostet, og betjenten summerte med kopi-blyanten som han alltid hadde bak øret. Det kunne hende at blyanten ikke vir-

ket, men da fuktet han den på tunga. Tunga fikk da en hel del blåmerker i løpet av dagen.

Daglig trening

Folk handlet bare det som var nødvendig til livets opphold. I Haugli-butikken husker jeg, måtte kjøpmannen ned i kjelleren når noen skulle ha for eksempel et glass sirup. Når det var kaldt om vinteren kunne det ta tid å få fylt et slikt glass fra sirupstønna. Jeg husker en gang kjøpmannen ble virkelig sint. Han kom opp fra kjelleren, lukket igjen kjellerlemmen og spurte om det var «noe mer» kunden skulle ha. Så skulle vedkommende ha fylt ei kanne parafin. Fatet med parafin sto selvfølgelig også i kjelleren. Der hadde kjøpmannen stått og passet på dette sirupglasset og kunne ha tappet parafin samtidig. - Jo, kjøpmannen fikk nok mosjon der han måtte opp i hyller, ned i skuffer, ut på lageret og ned i kjelleren.

Harde tider

I pengeknappe tider måtte man være forsiktig. Jeg husker at ei mark av et eller annet kunne bestilles. Da var det dårlig med kontanter. Ei mark er 250 gram. Når da ei halv mark sukker skulle veies opp, måtte kjøpmannen være lett på handa. Mange handlet «på bok», som da lå hos kjøpmannen. Kunden betalte, eller også «avbetalte», når han fikk lønning i slutten av uka.

Verst var det da arbeidsløsheten herjet, og mange kom på forsorgen eller sosialen som det heter i våre dager. Fattigkassa het det egentlig. Var man avhengig av den, fikk man et beløp angitt av fattigforstanderen. Denne fattiglappen ble levert kjøpmannen, og til tider hadde han ikke lov til å levere tobakk og sukker på denne anvisningen.

I butikken hadde de alt som trengtes: Knappenåler, sytråd, hårnåler, lypærer og maling, og enkle stoffer kunne butikken også ha ved siden av koks som kjøpmannen selv fyrte med. Det sto en

Noen av overnattingsstedene som er forsvunnet fra Åsbygda. Alm Gård og Sanatorium (øverst) var vesentlig beregnet på rekreasjon og hvile. Stedet reklamerte for sin glimrende beliggenhet. Ask Turisthotell var åpent hele året og reklamerte også for storslagen beliggenhet med praktfull utsikt.

stor ovn i hjørnet av butikklokalet.

Det var mødrene som handlet, eller de sendte ungene etter mindre ting. Det var ikke så nøye om man glemte noe. Det var kort vei til butikken. Det var stadig folk som gikk langs veiene til eller fra butikkene i bygda. Varene ble båret hjem. Mødrene hadde bærenett og vesker å bære varene i. Handlet mannen, brukte han sin Bergans meis. Øl og brus og slike ting kan jeg ikke huske at jeg så i butikken i min barndom. Det var nok luksus.

Gårdsbruk og slakteri

På gården Haugerud var bygdas slakteri. Hit leide mange kua si når dens dager var talte. De fleste i bygda som hadde en liten jordfleck skaffet seg ei ku, en gris og noen høner. Bøndernes kuer, griser og en og annen hest havnet på slakteriet. Der ble det laget spekemat, spekepølser, middagspølser, lungemos og kjøttdeig. En som var fast med under slaktinga var Gina Blåstuen. Hun sto ute i all slags vær og rensket tarmer osv. Dette var før kunstige tarmer var kommet.

Nå kunne man ikke slakte fortløpende. Slaktingen måtte avpasses etter omsetningen, så kuene kunne av og til bli stående en stund på båsen på gården.

Andre foretak

Gårdbruker Kristian Aurdal var vel mer kjent som byggmester enn som gårdbruker. Han hadde mange menn i arbeid gjennom mange år. Mange er de snekere som har gått i lære hos ham og som senere påtok seg husbygging på egen hånd. Gjenoppbygginga etter krigen og opprettelsen av Husbanken førte til stor virksomhet på byggefronten. En rørleggerbedrift ble startet i denne perioden. To bedrifter i bygda laget kjøkkeninnredninger, dører og vinduer.

Det var to skomakerverksteder i bygda. Den ene, Lundhaug, laget også sko. Den andre, Trulsen, halvsålte og reparerte sko, men i tillegg var han en alt-

Men etter at det ble bygget et moderne fryselager på gården, ble det lettere å oppbevare kjøttet ferskt. Kjøttvarer ble kjørt ut med hest i faste ruter i nabobygdene. Men allerede i tredveårene startet denne utkjøringen med en dertil laget kjøttbil. Det var også utsalg på gården.

I den store hagen sto bikubene tett i tett, og atskillige kilo honning ble slynget hvert år. Det var også mange bær- og frukttrær. Det medførte at det var mye trost som forsynte seg. Siden trosten er frukt- og bærsviser, er den da en

kramsfugl. Det ble skutt en god del trost som endte som mat på bordene i pensjonatene sammen med kirsebær og moreller og varer ellers fra gården.

Mangesidig drift på Honerud

På Honerud var det mange ansatte gjennom flere år. Her var det et mekanisk verksted som fikk oppdrag av mange slag. I seinere år gikk man over til veving. Her ble det vevd finertapet som ble solgt til alle kanter av verden. Her var det også sag, hønseri, og gartneri, og gården hadde også mange kuer på båsen. Her var det virksomhet og arbeidsplasser for bygdefolk gjennom mange år.

Jordbruk og skogbruk

På bondegårdene var fjøsene fulle av husdyr som trengte stell. Her var det ansatt sveisere og gårdsgutter. Melka ble kjørt med hest til meieriet. De store melkespannene ble satt på melkerampa tidlig om morgenen, og bøndene avtalte seg imellom og delte på kjøringa.

Dette var før melkmaskinenes tid, og sveiserne hadde en hard jobb morgen og kveld. De måtte tidlig opp om morgenen for å få melka ned på melkerampa før melkekjøeren kom. Lønna var stort sett 30 kroner om måneden for sveisere og gårdfolk.

Mange tømmerhoggere hadde jobb i skogen. Tømmeret ble kjørt ned fra skogen og til tresliperiene som lå langs elva. Tømmerstokkene måtte måles og merkes for oppgjørets skyld. Jeg husker at det om våren lå store mengder tømmer på Sitpåjordet som skulle gjennom denne prosessen. «Annamme» heter det. Kjøper og selger var med på dette. De hadde en slags klave som de målte tømmerstokken midt på med. Så ropte de til hverandre

«Peis fjorten halv». «Ditto», svarte motparten. Slike rop kunne en høre i dagevis. Fra Sitpåjordet ble så tømmeret kjørt til Föllum og Viul med bil.

«Det lå en pjukk og lukte....» (Illustrasjon Ole Skaug)

muligmann. Han var litt rørlegger og litt elektriker og kom med sitt utstyr og tinte opp igjen når vannledningene hadde frosset vinterstid. Da bensinen forsvant under krigen, ble det startet en knottfabrikk. Atskillige jernbanevogner lastet med knott gikk ut fra Kistefoss stasjon så lenge krigen varte.

Bare gårder og hus

Alt dette er borte vekk - som glemt historie. Bondegårdene er jo igjen, men på dem er skjedd store endringer. Melkeprodusenter er det ikke mange igjen av. Bilverkstedet er borte, men en brønnborebedrift har kommet der i stedet og den har nok framtida for seg. Kiosken nær skolen var det siste som

forsvant. Etter alle de angrep som Åsbygda skole har vært utsatt for, kan vi vel regne med at den forsvinner fra Åsbygda. Når også den en gang blir borte, må en kunne si at utviklingen har gått denne bygda hus forbi.

Alt det gamle var selvfølgelig ikke bra, men når alt forsvinner uten at noe nytt kommer inn, må en kunne si at utviklinga har tatt en gal retning.

Om forfatteren

Ole Skaug er født og oppvokst i Åsbygda. Etter å ha tatt realskoleeksamen i Hønefoss, begynte han som snekker hos sin far. Lønningen var kr. 1,25 i timen. Under militærtjenesten i 1948-49 var han sju måneder i den norske brigaden

i Tyskland. Etterpå arbeidet han igjen som snekker. Han var sammen med en gjeng fra Åsbygda som drev med litt idrett sommer som vinter.

Idrettsinteressen har han i behold den dag i dag. Han var også teaterinteressert og flyttet derfor til Oslo. Han tok voksengymnaset på kveldstid og gikk så tre år på lærerskole. Han arbeidet som lærer til han hadde fylt 65 år, og fortsatte som vikar på sløyden. Han liker å reise og å studere lokalhistorie, skrive dikt og leserinnlegg i Osloaviser og Ringerikes Blad. Han bor i Gartnerveien i Oslo 0678, og dyrker opptil 16 forskjellige slag grønnsaker på friland og i drivhus.

Kjøpmannen hadde de gamle dagers kalkulator, Kopiblyanten, bak øret. (Illustrasjon Ole Skaug)

Lokalhistorisk blomstringstid i Soknedalsbygdene

Det som ga støtet til stiftelsen av Soknedalen lokalhistoriske forening var vel bygdevan- dringene i Strømsoddbygda i 1992 og 1993. Initiativtakere til disse var Solveig og Per Maribo. Hensikten deres var å rette søkelyset mot de gamle boplassene og bygdehistorien generelt.

Av EGIL TORGERSEN

Deltakelsen og interessen viste seg å bli større enn forventet. Tilreisende fra distriktet for øvrig kom også til vandringerne. Dette fikk Dag Stenersen fra Sokna til å foreslå dannelse av en historisk forening som kunne omfatte alle Soknedalsbygdene. Else Marie Ablegård og

Ivar Hansen på Sokna hadde også vært inne på denne tanken.

Resultatet ble at Soknedalen lokalhistoriske forening ble stiftet 16. mars 1994. Styret som ble valgt besto av Else Marie Abelgård, leder, nestleder Erling Langvandsbråten, sekretær Marit Sjøstad, kasserer Berit Nyhagen, styremedlemmer Per Maribo og Gunnar Fagerås. Varamedlem ble Maja Lien.

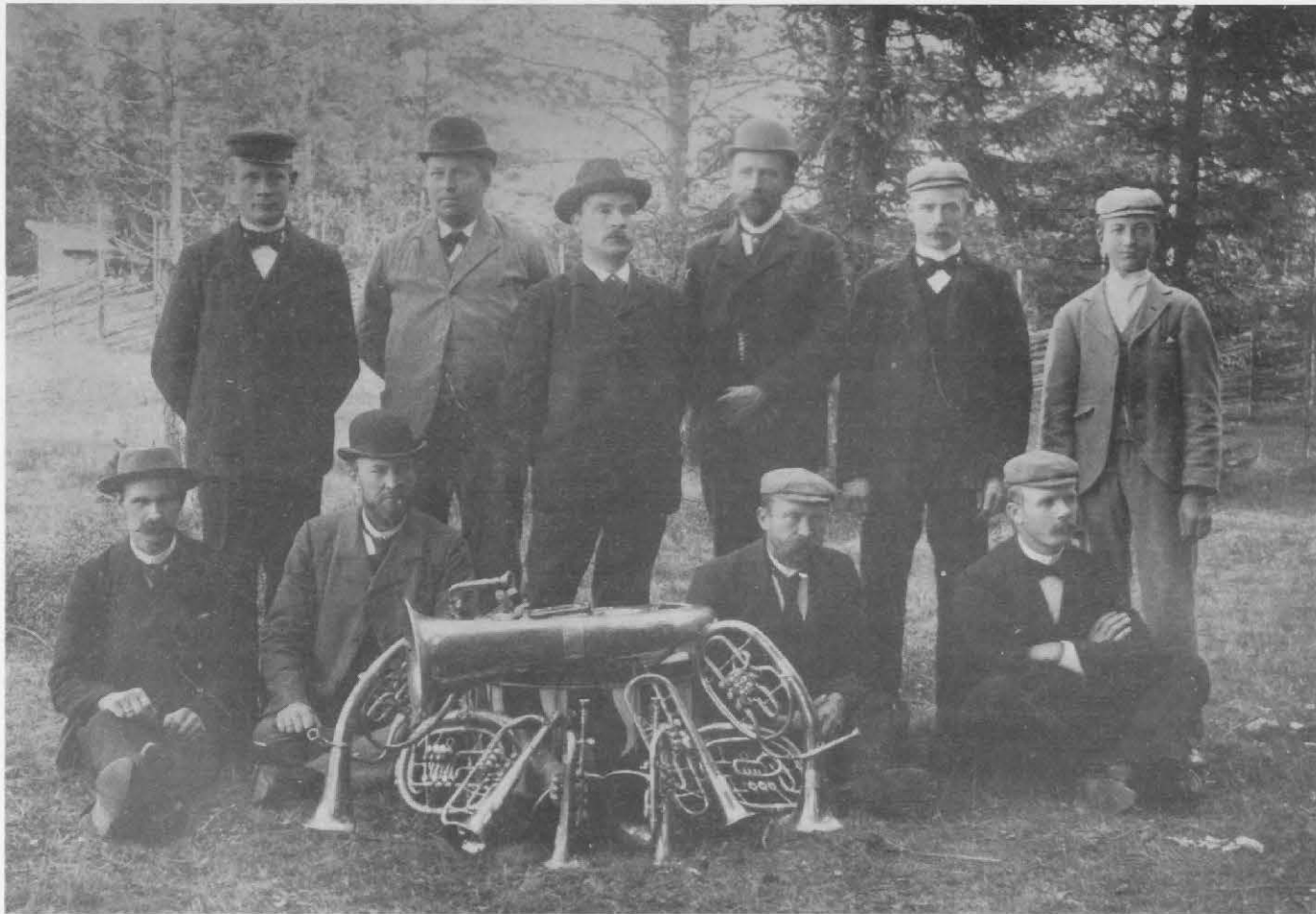
Siden starten har medlemstallet økt jevnt og ligger nå på 450. Deltakelsen i vandringer og andre møter er god, og dreier seg vanligvis om 100 personer.

Medlemsbladet, «Dalen vår», er blant de viktigste grunnene til at folk melder seg inn i foreningen, sier leder Else Marie Abelgård. Det sendes til forskjellige steder rundt om i landet hvor det oppholder seg folk med tilknytning til

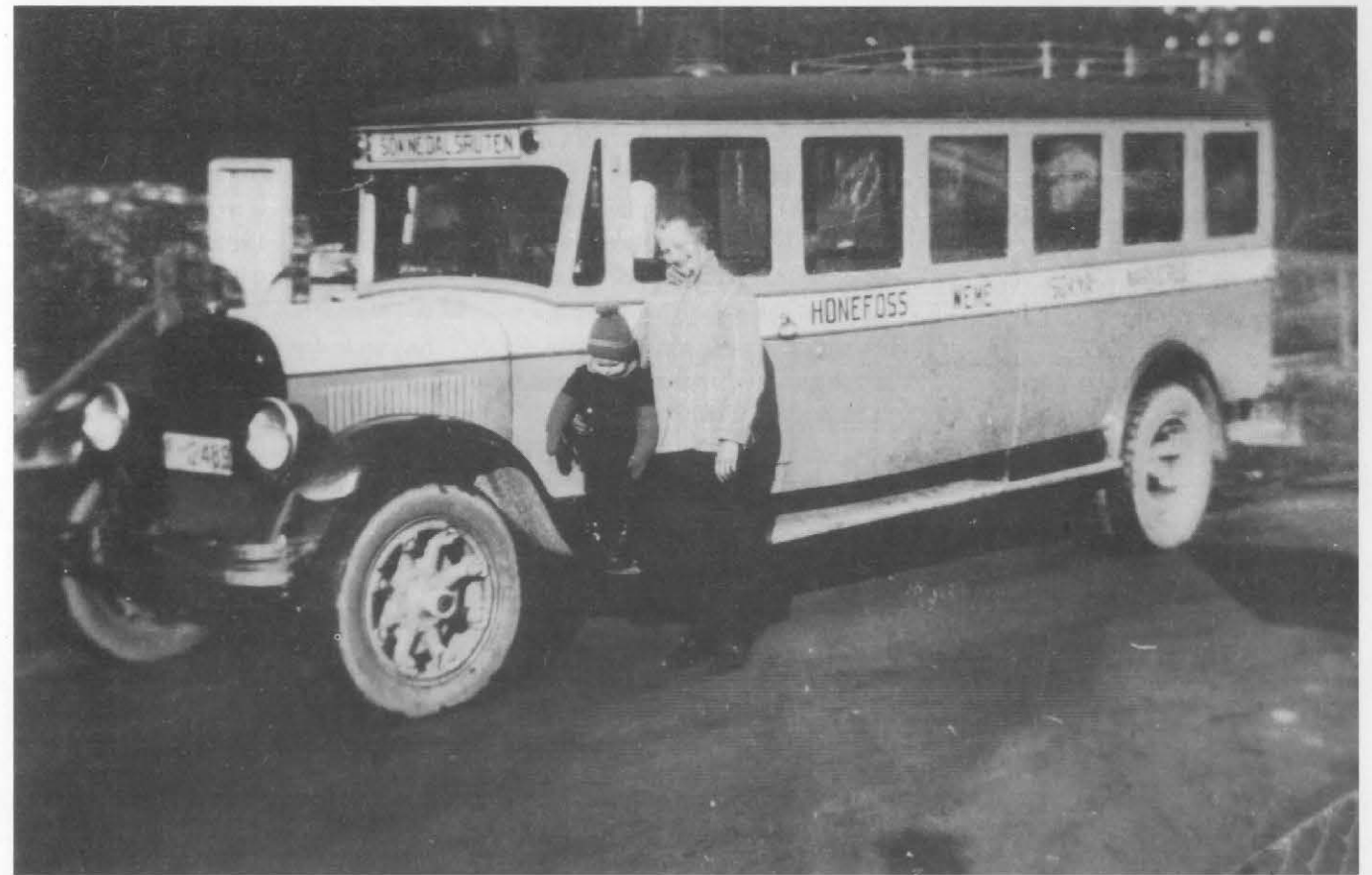
Soknedalen. Bladet kommer ut tre - fire ganger i året, og er på 40 - 50 sider. Det anses å være den viktigste bærebjelken i foreningens virksomhet.

Tilbakemeldinger viser at utflyttede soknedøler setter særlig pris på bladet, som føles som en hilsen fra hjembygda. Det er nå en gang så at man glemmer aldri stedet man reiste fra en gang. Alle har vel et rom bak hjertet hvor barn- doms trakter har sin plass. Det rører ved sinnets vare strenger når minner lokkes fram. «Dalen vår» bidrar gjerne med dette gjennom enkle historiske artikler med både alvor og skjemt.

Else Marie Abelgård og Per Maribo forteller at hele virksomheten bygger på idealisme. Ingen tjener penger på det man driver med. Dermed balanserer det hele økonomisk.

Lunder Hornmusikk, stiftet 1893, spilte blant annet nyttårsnatten 1900 og ved åpningen av Bergensbanen i 1909. Foran fra venstre Gunerius Johansen, Ole Lundesgaard, Erik Lundesgaard og Helge Krogrud. Bakerst fra venstre Gudbrand Kjos, Ole Berg, Edvard Viker, Anders Lundesgaard, Oluf Brekka og Elling Roverud

Soknedalsruten. De første som kjørte rutebil mellom Sokna og Hønefoss var Ole Lerfaldet og hans svigersønn, Sigurd Hølen. På bildet ser vi Sigurds hustru, Olga, og sønnen Martin, f. 1927. Bildene er utlånt av Soknedalen lokalhistoriske forening, som for øvrig ser det som meget viktig å få tilgang på gamle fotografier.

Foreningens formål er å være et forum for historieinteresserte. Blant oppgavene er å merke og registrere historiske minner om bosetting, virksomheter, ferdselsveier og så videre. Likeledes samles beretninger om folks levkår opp gjennom årene, for å nevne noe. Kanskje nedtegnelsene med tiden kan danne grunnlaget for en bygdebok?

Foreningens styre understreker viktigheten av at medlemmene selv er aktive ved å skrive om saker, eller gi tips. Av frykt for å bli beskyldt for å stikke seg fram, gruer man kanskje for å berette hva foreldre og besteforeldre har for-

talt om gamle dager. Se det ikke på den måten! Slike opplysninger er viktige for å gjøre bygdehistorien levende og sette den inn i det rette perspektiv.

Ingen sak er for liten og ingen for stor. En enkel matoppskrift, for eksempel, kan fortelle sitt om levkår og tradisjon. Derfor har det stor betydning med forslag og innspill fra befolkningen om man fortsatt skal lykkes med en interessant forening.

– Hva har gjort mest inntrykk i din tid som leder, Else Marie Abelgård?

– Det er gleden blant mange eldre over at vi bryr oss om deres hverdags-

historie. Likeledes at de yngre også liker å lese «Dalen vår», sier hun til slutt.

Historiens timeslag har ikke vært så høylytt i Soknedalen. Men de har jevnt og sikkert forandret folks levkår og livsinnstilling. Mer enn noen gang før rives vi med av den raske utvikling og tidens malstrøm av informasjon. Dermed kan det være av betydning å se nåtiden på bakgrunn av fortiden for å forstå og få balanse i tilværelsen. Kanskje dette er en av årsakene til den store interesse for lokalhistorie som blomstrer i Soknedalen, og mange andre steder?

Bondeopprøret i 1818

I år er det 180 år siden det såkalte bondeopprøret i 1818. En hel del hallinger og ringeringer tok del. Årsaken til opprøret var at Stortinget, etter foreningen med Sverige, vedtok å opprette Norges Bank og at banken skulle ha et sølvfond på to millioner sølvspecies.

Av OLAF VOLDEN

Pengeenheten skulle være norske spesier, fem mark eller 120 skilling. Disse to millioner skulle drives inn ved tvungne innskudd og kaltes den «tvungne sølvskatten». Den kunne betales i rede penger eller verdigjenstander. Denne forordning, sammen med andre skatter og avgifter som Stortinget var nødt til å pålegge for å bygge opp landet etter krigen, vakte veldig misnøye over Ringerike og andre bygder. Da man i 1817 fikk et uår, gjorde det sitt til å øke misnøyen.

Politiserende bønder. Utsnitt av Adolph Tiedemands maleri fra 1847.

Folk forsto seg den gang svært lite på statsstyrelsen og mente at det var unødvendig å pålegge slike skatter. I 1816 kom en svensk mann som het Røslin til Norge. Han flakket om blant bøndene og fortalte dem at Stortinget var skyld i all elendigheten, og at embetsmennene melet sin egen kake. Så kom Røslin til storbonden Halvor Hoel på Hedemarken. Hoel var glødende fiende av embetsmenn og prester. Det ble sagt at han en gang hadde fridd til en prestedatter og fått kurven og han følte derfor grunn til å hate prestene.

Opprøret bredte om seg

Hoel og Røslin ble forbundsfeller i bondeopprøret. De sendte betrodde menn ut over bygdene for å hisse opp bøndene. Hoel greide å skaffe seg agenter i vid omkrets. I Norderhov, Hole, Hedalen og Hallingdal grep bevegelsen atskillig om seg. De fleste tenkte vel ikke på noen revolusjon, men ønsket seg bare skattelettelse og adgang til billige pengelån. De

ivrigste av Hoels tilhengere var Iver Skagnes fra Ådalen og Paul Henning Maier fra Soknedalen. Disse hadde i stor grad folket med seg. Soknepresten i Norderhov skal ha sagt at han ikke kjente andre i prestegjeldet med så godt rykte som disse to.

En kirkesøndag utpå sommeren 1818 kom en husmann fra Flaskerud eller Strande i Ådalen over til Lunder kirke på Sokna med oppfordring til å sende noen til Halvor Hoel for å prøve å få i stand en søknad til Stortinget. Etter oppfordring fra flere, deriblant lensmann Erik Olsen Rud og gård-

mann Erik Ellingsen Lundesgaard, påtok Paul Maier seg å reise. Man la sammen reisepenger og reisekost for ham, men Maier ga seg av sted til fots. Først gikk han til Flaskerud i Ådalen, videre over til Hadeland og kom til Smørvika ved Mjøsa, rodde så over og fant den han søkte den 9. juli 1818.

Hoel mente at en søknad måtte virke når flere bygder ble med. Ole Heie fra Flå var også kommet som utsending fra sin bygd. Hoel berammet møte i Oslo den 20. juli og søknaden ble underskrevet av følgende fra Hallingdal: Colbjørn Mikkelsen Sønsteby, Colbjørn Thorsen Buøen, Erik Eriksen Gulsvik og Engebret Olsen Vold. Fra Norderhov og Hole: Fredrik Lehne, Nils Tveten, Ole Berg, Peder Gilhaug, Ole Monsen Finsand, Iver Olsen Alme, Paul Maier og Peder Loe. Fra Hedalen Ole Nilsen Tollefsrud.

Likeså var det underskrifter fra Gol i Hallingdal, Biri, Vardal, Ringsaker, Grue, Nes og Vang på Hedemarken, og Nes på Romerike.

Til Kristiania

Men det ble ikke bare med ansøkninger. Lederne ga ordre til at almuen skulle rykke ubevæpnet mot Kristiania. Fra Hedalen, Ådalen, Norderhov og Hole dro en hel del bønder av sted den gamle kongevei over Krokskogen for, som Iver Skagnes sa, å finne riktighet for sølvskatten og revidere statsregnskaperne. Men ved plassen Midtskogen møtte de Ringeriksfogden, Jakob Tullin Thams, som fikk overtalt dem til å vende hjem. Men fogden visste ikke at et nytt tog skulle ut den 12. september.

Yngvar Nilsen skildrer hallingenes tog slik: «I et antall av flere hundrede veltet den udisiplinerte skare nedover dalen, hvor den ved trusler og overtalelser søkte å rive andre med seg. Da de kom til Gulsvik der lensmannen bodde, ville de også ha han med seg, men kona sa at han var en så bra kar at han var reist av sted i forveien».

Over Enderrud og Havik kom hallingene ned i Soknedalen hvor de fleste

fikk nattelosji hos Erik Ellingsen Lundesgaard. Sønnen hans, Elling, gårdmann på Røsby og Paul Maier ble med. Enken Kari Oppegaard sendte tjenestegutten sin. Det samme gjorde lensmann Erik Olsen Rud. Gjennom Lunder, Norderhov og Hole vokste skaren som et skred.

Melding om utrykningen innløp til regjeringen og fremkalte stor uro hos tingmennene. En stor militærstyrke ble utkommandert for å møte bøndene øverst i Bærum. Ved Jonsrud gikk bøndene i fellen. Som arrestanter måtte de gjøre sitt inntok i hovedstaden den 15. september og bli innkvartert på Akershus.

Forhør

De ble så rettslig forhørt. Under forhøret fremkom mange uttalelser om at mange bare hadde private ærender i hovedstaden. En skulle kjøpe salt, en skulle ha skrevet et dokument, en var blitt truet til å følge med osv. De fleste ble satt i frihet med pålegg om å reise hjem. Noen av hallingenes førere ble holdt til-

bake. To komiteer ble nedsatt - en undersøkende og en dømmende. Etter mange forhør som ble holdt utover bygdene, ble resultatet at 19 mann ble satt under tiltale. Lederen, Halvor Hoel, fikk tre års fengsel, og de andre i forhold. På ansøknings ble straffen nedsatt så årene ble til måneder, men dertil kom store omkostninger som føltes tungt for de anklagede.

Så var det stille over Ringerike i tretti år inntil den bekjente Thranebevegelsen bredt om seg i 1849.

Om forfatteren

Olaf Volden fra Ask skrev i 1968 følgende artikkel om opprøret for «Fremtiden». Som kilde brukte han O.S. Johnson: Norsk Utvandringshistorie som ble gitt ut av Ringerikslaget i Amerika i 1919.

Volden (1900 - 1968) var en kjent mann på Ask og resten av Ringerike. Han var født i Ådal. Av yrke var han jernbanemann. Han avanserte til baneformann på strekningen Hønefoss -

Vikersund. Han var en aktiv mann med mange interesser. Han var formann i Ungdomslaget Samhold og i Ringerike Ungdomslag. Han deltok i lokalpolitikken og var medlem av Norderhov herredsstyret i flere perioder, og med det fulgte flere kommunale verv. Olaf Volden skrev fra tid til annen noen artikler i avisen Fremtiden. Ved hans død sto det i minneordene at det var en av kulturbærerne på Ask som var gått bort.

En kampdikter fra Hole deltok

Fredrik Torkildsen Lehne var født i 1783. Han var versemaker og litt av en original og har fått ettermæle som kampdikteren i Halvor Hoels bondeopprør i 1818. Han var sønn av treskjæreren Torkil Tambur og Maren fra Stein. De to bodde på en av Jomfruland-plassene og kjøpte seinere Opgarden Leine, som Fredrik overtok etter far sin.

Av GUDMUND BAKKE

Fredrik Torkildsen var "en mand fuld av mange besynderlige ideer", skriver Gunnar Tveiten i Hole-boka i 1914. Han beretter om da Fredrik skulle forklare nordlyset. Ifølge Leine-bonden var nordlyset gjenskinnet på himmelen av umåtelig store sildestimer i Nordishavet. Som forklaring på sin besynderlige

hypotese hadde han lagt blikkplater og blikkstrimler i vannet nede ved Leinstranda, men historien sier intet om nordlyset flammet opp over Røysehimmelen! Høleværingene belønnet visstnok hans nordlys-teori med bare vantrø og latter.

Stort bedre gikk det ikke da han konstruerte en vindmølle på Leinetajet. Det endte med at han måtte lage hestevandring for å få den til å virke. Også andre metoder for gårdsdrift ble utprøvd på Leine, med heller dårlig resultat. Til sist måtte han gå fra gården. Da bygde han seg ei lita stue i nærheten, plassen heter Fredrikstad den dag i dag. "Han høste itte værken goss heller gull", skriver Peter Lyse om Fredrik, som heller ikke klarte å holde på den lille plassen. Han døde som en fattig mann, på legd i 1864.

Fredrik Torkildsen Lehne kommer neppe til å bli husket som en av de store

diktere, men hans viser og vers ble mye sunget og framført i Hole i forrige århundre. For han var produktiv, og diktene var preget av "svulmende og sterke ord", men de fleste er glemt. Bygdehistorikeren Jon Guldal framhever Fredrik Torkildsen som en av de fremsynte Hole-bønder som i 1817 gikk sterkt imot utskiftningen av Krokskogens Allmenning. I Riksarkivet ligger all korrespondansen i saken, og Guldal skriver i en avisartikkel i Ringerikes Blad i 1950-årene at Leinebondens innlegg "røper den fremragende stilist".

Fredrik Torkildsen Lehne ble idømt ett års festningsarbeid for sin deltakelse i bondeopprøret i 1818, men om han måtte sone hele straffen, vites ikke. Han var for øvrig far til Kasper Kåkk på Sørsetra, som Lyse har udødeliggjort i sin fornøyelige omtale i boka "Attved Tyrifjorden".

Turistenes Ringerike for 100 år siden

Under sine Fødder har man som et Speil den smukke Fjord og Ringerikes yndige, bølgeformede, rige dyrkede Fladbygd. Det Hele broget Afveksling af Vand, Mark, Skov og Fjeld; langt borte Gausta og Norefjeld, med andre Fjelde i Telemarken og Hallingdal.

Av FRED HARALD NILSSEN

Slik skildret den norske reiselivspioneren Yngvar Nielsen for hundre år siden det vidstrakte skue fra Kongens utsikt i "Reisehaandbog over Norge". Boka var den første norske reisehåndbok i sitt slag og danner helt klart malen for NAF Veibok som kom først i 1928. I 1998-utgaven av veiboka er Kongens utsikt redusert til denne knappe formuleringen: "Utsikt over Ringerike mot Gausta og Norefjell".

I 1899 var samferdselsektoren på full fart mot å bli motorisert. "Anvendelse af Motorvogne paa nogle store Ruter" var under forberedelse. Det var bare noen få år før de første bilturistene kom til landet.

Pionerarbeid

Geografi- og etnografiprofessor Yngvar Nielsen (1843 – 1916) var en av fotturismens foregangsmenn. Fra 1879 til 1915 ga han ut 12 norske utgaver av reisehåndboken. Han regnes med i en eksklusiv krets av nordmenn som før århundreskiftet kom til å spille stor betydning for reiselivet. De andre var Ole Bull, Henrik Ibsen, Edvard Grieg og vegdirektør Hans Krag. Kunstnerne kastet eventyrets glans over landet. Vegdirektøren viste hvor veien skulle gå. Yngvar Nielsen vandret veien og skildret den i reisehåndbøkene. Bøkene var imidlertid ikke noen norsk oppfinnelse. Niensens første bøker var beregnet på det tyske markedet.

Han startet med blanke ark da han begynte å skrive reisehåndbøker. Så godt som hver sommer siden 1859 vandret han i store deler av fedrelandet.

Panorama fra Dronningens utsikt 1892 (Foto: Axel Lindahl/Norsk Folkemuseum)

Opplevelsene og kunnskapene samlet forfatteren for så å bearbeide stoffet "...der på en Gang har anstillet sine Iagttagelser som Turist og Forfatter".

Med full rett skrev han i førsteutgavens forord at vi kunne kalle "...denne lille Bog for en Banebryder inden vor Rejseliteratur". Nielsen la vekt på å presse sammen mest mulig stoff på minst mulig plass på. "Bogen indeholder et meget betydeligt Stof og er paa samme Tid holdt inden et forholdsvis lidet Arketal, saaledes at den ikke vil genere den Rejsende ved sin Tykkelse. Den kan bekvemt ligge i enhver Lomme eller Rejsevæske...I det Hele taget har jeg stræbet at levere en Bog, som indeholder de flest mulige Oplysninger, der ere nødvendige for enhver Rejsende".

Norges eldste turistlandskap

Med alderens patina er bøkene blitt enestående kilder samtidig som de også gir verdifulle bidrag til vår lokale historie. Bøkene er vitnesbyrd om den gang distriktet var en "turismagnet". Dagens reiselivsfolk kan bli grønn av misunnelse og vi bli nostalgiske over hvilken posisjon Ringerike hadde blant turistene i forrige århundre.

Ringerike omtales i malende ordelag som "Den yndig Egn omkring Tyrifjorden, Holsfjorden og

Stensfjorden er Norges eldste turistlandskap, og har som sådan allerede en gammel historie.

Ringerike, Krokkleven og Hønefoss blir omtalt som en utflukt verd fra hovedstaden som krever en til to dager. Nielsen omtaler Ringerike som "...en Fællesbenævnelse for Herrederne Hole, Norderhov og Aadalen; indbefatter Fladbygden i Nord for Tyrifjorden (hvis østlige Arm kaldes Steinsfjorden, den sydlige Holsfjorden) og til dels dennes østlige og vestlige Bredder, samt Sperillens Omgivelser".

Velfortjent ry

Etter at Svangstrandbanen og Drammens- Randsfjordbanen kom, ble adkomsten lettere og besøket tiltok. "Ringerike fortjener ogsaa helt igjennem sit store Ry," mente Nielsen og kunne vise til at distriktet allerede for hundre år siden hadde opparbeidet seg et gammelt, velfortjent ry som turistdistrikt. Nielsen skrev at "Der er valfartet tilfods og tilvogns til Krokkleven og Hønefos, længe forinden det ble almindeligt at foretage lignende Udflugter i andre Dele af Landet, der laa fjernere fra Kysten. Landskabet henrivende Skjønhed i Forening med de til Egnen knyttede historiske Minde bidrog her til at trække Reisende til, og naar de vendte tilbage fra sin Udflugt, undlod de

ikke at skildre, hvad de havde seet, med de mest lokkende Farver".

Gjennombruddet

Da veien over Krokskogen, "Anlægget af den nye bergenske Hovedvei omkring år 1800 var fuldendt, kom den gjennomgaaende Reisestrøm fra Østlandet til Bergens Stift til at gaa over Krokskogen og Ringerike, medens den før udelukkende hadde taget Veien over Hadeland, og dette maatte henlede Opmærksomheden paa Ringerikes Skjønheder", skriver Nielsen i egen reisehåndbok for Buskerud i 1888. Han viser til "Den berømte tyske Naturforsker, Leopold von Buch, der i 1806 reiste fra Kristiania til Krokkleven og derfra nedover Holsfjorden og gjennom Lierdalen til Drammen". Buch hadde store forventninger til Krokkleiva. Han ble ikke skuffet da nådde fram dit..

Til Hønefoss

Fra Sundvollen kunne man fortsette videre den lange bru over Steinsfjorden og videre langs denne på ny vei til Vik. "Fra Vik kjører man videre over Ringerikes frugtbare Bygder, gjennom den lange Stensgade, forbi Gaarden Sten, med Ruinerne af et lidet Kapel og Halfdan Svartes Gravhaug – begge tilhørende, frem til Norderhovs Kirke, bekjent fra Begivenhederne i 1716. Paa Anmodning forevises i Regelen den saakaldte Svenskestue i Prestegaarden.

Fra Norderhov fører den gamle bergenske Landevej mod Nord (tilhørende) opover til Hadeland. Til venstre gaar en Vej udoover til Holebygden og Exercerpladsen Helgelandsmoen, medens man ret frem over store Moer kommer – efterat have passeret en Bro over den her av Aadals- og Randselven samlede Storelv (Begna) – til Hønefos.

Hønefoss

Hønefoss hadde for 100 år siden 1757 innbyggere. Byen "har sit Navn efter det store Fald, som Aadalselven her danner, Hønefossen, og som især om Vaaren og i regnfulde Somre, fremfor Alt i Flomtiden, kan frembyde et stort Skue, medens den til Tider, naar der

er lidet Vand i Elven, er mindre imponerende. Fossen er delt i flere Arme, som drive Fabriker; deribl. En stor Træmassefabrik, der tilhører Lloyds Newspaper og Daily Chronicle i London. En Bro fører over den; fra den sees det Hele".

Glatved hotell

To hoteller i Hønefoss nevnes. Jernbanehotellet nevnes bare uten noen nærmere opplysninger, mens Glatveds Hotel blir omtalt som "... meget godt, meget søgt: god Spise; 60 Værelser, 100 Senge, smukt beliggende imellem Aadalselven og Randselven: Vogn til og fra Jernbanen; Skydsstation; egner sig for længere Ophold. Centralstation for Telefon til Kristiania, Drammen, Breidablik o.s.v.

I elva ved Glatved er det tilladt å fiske.

I 1879-utgaven oppgis Hønefoss å ha 1136 innbygger. Byen "led meget ved en Ildebrand i August 1878". Byen hadde stasjon på Drammen- Randsfjordbanen. Med den kunne man ta tilbake til Kristiania eller fortsette reisen videre nedover elven som før "Jernbanens Aabning ble befaret i regelmæssig Rude af Dampskib, er meget smuk, hvilket ogsaa er Tilfældet med den tilstødende Egn. Ovenfor Norderhovs Kirke er der ogsaa smukke Landskaber; da Egnen her Hæver sig noget opover, har man smukke Udsigter udoover Tyri- og Holsfjorden med deres Omgivelser af Fjeld og Lavland.

I Forbindelse med Drammen- Randsfjordbanens Tog befares paa

Valdres - Paa Spirillen Voldavik 13. Sep. 1902. (Foto: Anders Wilse/Norsk Folkemuseum)

Fjorden af Dampskibet "Tyrvi", der gjerne udgaar fra Skjærdalens Jernbanestation og anløber Bønsnæs, Sundvolden og Næs. En Dampskibsfart paa Fjorden maa ogsaa betegnes som meget lønnende".

Videre til Hen

Etter Hønefoss skildres reisen langs Randsfjordbanen til Hen: "Elven tilh. lige ovenfor Hønefossen Fald. Nu langs Aadalselven, med Udsigt til en Fos, ved hvilken Follum Træsliberi, hvis vakre Arbeiderboliger passerer. Saa en Stund bort fra Elven og derpaa forbi Hovsfossen (store Træsliberier). Ovenfor denne passerer Elven, som her flyder i en trang Rende; derefter langs Elven (tilv.) til Hen. Andersens Hotel, anbefalet; Middagsrestaurant hos Dampskibets Fører. Skydsstation, Vakre Omgivelser; tiltalende Udsigt baade opover og nedover den brede Elv. Fra Glatveds Hotel Diligence til og fra Hen.

Dampskip fra Hen

Fra Hen gikk det dampskip til Sørum. Turen tok fem timer og et kvarter, mens returen tok tre timer. Ved lav vannstand ble dampskipsfarten innstilt, i alle fall ovenfor Nes. Sperillen omtales som "en vakker Indsjø omgiven av Skov og Fjeld". På Sørum var det en vognmannsforening som tok skyssoppdrag videre. Takstene for kalesjevogn med to hester for to, tre og fire personer til Lærdalsøra var henholdsvis 85, 100 og 115 kroner.

Veiene til Ringerike

For hundre år siden var det flere alternative reisemåter til Ringerike fra Kristiania. Det dyreste alternativet var å reise med hest og vogn tur-retur til Sundvollen eller Hønefoss.

Noe rimeligere var det å ta toget fra Vestbanen til Sandvika og ta seg fram videre derfra med skyss eller til fots. En kunne fortsette med toget fra Sandvika langs Drammens- og Randsfjordbanen. Fra Vikersund skildres utsikten langs Tyrifjordens vestlige bredd: "Bred, med vakker Udsigt over denne Indsø, mod Krokskogens vestlige Skraaning, hvor bl. A. Gyrihaugen og Ringkollen tydelig ses som runde Koller, samt de veldyrkede Marker i Hole Præstegjeld, der som en kuperet Halvø stikker ud i Fjorden. Skjærdalen, hvor flere Sagbrug; i Nærheden Ringerikes Nikkelværk; Dampskib til Sundvolden".

Fra Hønefoss gikk det skyssruter videre til Krøderen og langs Sperillen.

I 1879 mente Nielsen at man kunne trenge en eller to og høyst tre dager avhengig "efter Omstændighæderne med større og mindre Magelighet – kan bese, hvad der er af seværdige Punkter" på Ringerike.

Skaret ved Humledal 1880 - 1890. (Foto: Axel Lindahl/Norsk Folkemuseum)

Med jernbane og skyss kunne turisten på en dag rekke å komme til Sundvollen og bestige Krokkleiva, og etter å ha spist middag, rekke fram til Hønefoss samme ettermiddag.

"En Fodgjænger kan med Lethed paa en Dag naa Sundvolden og Klevstuen, naar en gaar med Jernbanen til Sandviken; han kommer da ved Middagstid til Humledal og er om Aftenen paa Sundvolden.

Den følgende Dag kan han igjen være tilbake i Kristiania; men vil han desforuden ogsaa bese Hønefos, kan han fra Sundvolden paa tre Timer spadserere did og endnu med Aftentoget naa Kristiania. Naar man kjører i Kariol og ikke vil utstrække Rejsen videre end til Sundvolden, kan man endnu samme Aften vende tilbake til Kristiania eller i alfald til Humledal og i dette Tilfælde den følgende Dag rejse til Sandviken og Kristiania.

Over Krokskogen

Med utgangspunkt i Kristiania kunne vandringer i Nordmarka og Krokskogen gi en øvet fotturist forskjellige dagsturer. "Ture, som give et godt Indblik i disse Egnes særegne Karakter". En av turene fra Kristiania gikk over Bogstad og opp Sørkedalen og over til Stubdal.

Det var "en udmærket smuk Tur".

Fotgjengere ble anbefalt flere veier over Krokskogen. En av dem var den gamle vei fra Lommedalen over Krokskogen til Kleivstua. Et annet alternativ var "Skovveien over Støvdal". De ble anbefalt for "Fodgjængere, som en let Adkomst fra Kristiania, hvorfra der over Bogstad kjøres til Sandbraaten paa gode 2 Timer, hvorpaa gaaes til Øvre Lyse øverst i Sørkedalen" og videre "til Støvdal (Stubdal). Gyrihaugen (676 m.) bestiges herfra. Stor Udsigt. Nedstigning til Steinsfjorden gjennom en smal Fjeldrevne eller Skar.

Fra Støvdal 3 km nedover forbi Pladsene Jammerklo, Kabinet o.a. til Pladsen Kjøbenhavn ved Steinfjordens nordre Ende, nærliggende Gaarde eller Pladser. Derfra langs Steinsfjorden, videre forbi Vaker og Hesleberg, omtrent 11 km".

Skovveien til Klevstuen

Den som tok turen over Sollihøgda, kunne ta av fra hovedveien og følge kjøreveien til det private landstedet Toresplassen "uden at gaa helt frem til dette Sted. Forbi Nysæteren paa opvarde, oprenset, opkvistet Vei; snart en Myr, hvor tilv. over Bækken. Siden Sørsæteren (fast beboet) og saa frem til Klevstuen". Flere skogsstier nevnes som går fram til gamle hovedvei til Ringerike, mot Langebru, Bentepllassen eller Midtskogen og videre til "Krokkleiven, et høist mærkeligt Veistykke, et av Norges interessanteste ældre Veianlæg, et Maal for mang Udflugter.

Veien fra Sollihøgda via Skaret og Homledal omtales i begeistrede vendinger. Etter Skaret "hvorpaa et glimrende Skue aabner sig...Naturen ved Homledal overordentlig tiltalende...fra Homledal mot N paa storartet Vei, i dristige Slygninger". Tyrifjordens vakre øyer nevnes og "Landskabet overmaade tiltalende".

Smukkeste utsikt fra Ringkollen

Ringkollen (691m.) er maaske det Sted der byder den smukkeste Udsigt over Ringerike, skriver Nielsen og nevner turen til topps som lett og meget at anbefale.

Ringkollen blir nevnt som en av seks utflukter fra Hønefoss. De øvrige er til Rognestein, Støvdal, Gyrihaugen, Stafellens Udsigt og Hadelands Glasværk. For å nå disse kunne en få vogner, førere og ridehester fra Glatveds Hotell.

Turen til Ringkollen omtales som "...let; meget at anbefale. Frem og tilbage fem-seks Timer, naar kjøres helt frem; gaaes hele Veien, da tre Timer mere.

Fra Glatvets Hotel langs Randselven mot Nord, paa Broen over denne til høire. Med jævn stigning opover paa Hadelandsveien. Til venstre Norefjeld, senere Blefjeld i Sør. Veien mest i Skov. Længere fram til Venstre Haug kirke, saa Klekken, hvor Veien fra Norderhov støder til. Derefter op Færdenhage-

bakken, fra hvis Top vid Udsigt, begrænset af de før nævnte Fjelde og Gausta. Kort efter en smal Vei af til til Høire, til de to Gaarde.

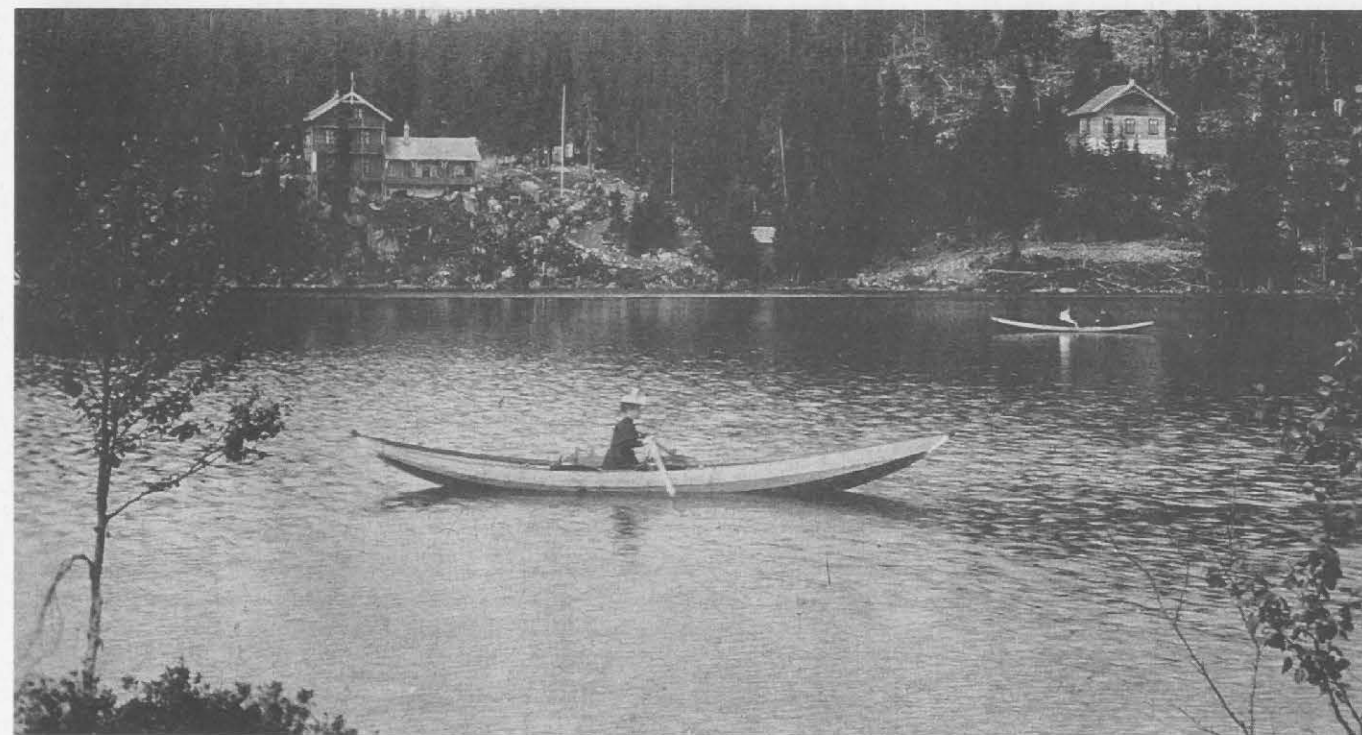
(3/4 Time i Kariol) Gjermbu, omtr. 8 km fra Hønefoss. Herfra er nu lagt kjørbær Vei til.

(1 T. 35 Min.) Gjermbusætern, tilh. Nede i en liden dal under Ringkollen, med Udsigt til denne og Gyrihaugen. (Turisthytte med 10 Senge). Ned til Sæteren langs Gjærdet og videre ind i Skoven, hvor man i 15-20 Min. Følger Stien og saa tager af tilh., lidt paa skraa uden Sti. I Begyndelsen jævnt, siden mere brat. Pas paa at komme tilh ind i et Skar, op gennem dette, saa træffes (2 T. 10 Min.) Ringkollens flade Top, der er skovbar. Paa denne fremover tilh. Og saa den vide Udsigt over Ringerikes Fladbygd, Soknedalen og Tyrifjorden, begrænset (fra S mod N.) af Skrimfjeldene, Blefjeld, Gausta, Eidsfjeld, Norefjeld og Strandefjeld. I N. For dette sees Sperillens og Aadalens Dalføre, derefter (tilh.) Skovene mellem Sperillen og

Randsfjorden selv, Hadelands Almenning, Krokskogen, hvor Øiangen, et stort Vand, lige Ringkollen, sees (om Høsten hyppig Elg). Videre følger i det store Rundskue Opkuven, Flakene, Gyrihaugen, Krokkleiven og længst i Sør Liers og Modums Finmark. Fra Ringkollen bedste Indtryk af Ringerikes eiendommelige Bygder. Ringkollens Sanatorium ved Øiangen; tarveligt, men godt.

Rognestein

Fodgjængere kunne tage ned på Ringkollens Vestside mod det lille Skovvand Røstjernet. Ingen sti; tilh. Og senere mod dettes Nordende uden at følge de mod Sør førende Stier. Forbi Nordenden; ganske svagt tilh. Til en Sætervei (3/4 T), som kommer søndenfra, fra Ringkollensæteren, og nu følges tilh. i 10 Min. Til den smukt beliggende Sætervang Rognestein; pragtfuld Udsigt. Saa følges Veien videre nedover i omtr. 1 T. til gaarden Berg, hvorfra kort til Klekken.

Ringkollen Sanatorium som Nielsen omtaler, ble bygd av hoteleier Madsen i Hønefoss. Beliggenheten var «smukk», men stedet var beryktet for sitt matstell. Den som skulle ha god mat, gikk til Turist-By på «Turisten», den senere Ringkollstua, skriver H. O. Christophersen i teksten til dette bildet i antologien «Krokskogen i gamle dager».

Kravstore damer

I turismens barndom skulle reiser i Norge planlegges godt. Den reisende skulle ikke stille for høye krav. Damer kunne stille for store krav til bekvemmelighet, men ble advart mot å være for kravstore.

Nielsens reisehåndbøkene innledes med "Almindelige Bemærkninger og Reiseplaner". Her listes opp en rekke praktiske tips til de reisende. Det advares mot at "Damer, ere urimelige i sine Fordringer".

Turistene skulle ikke være flere ifølge enn fire, helst bare to. Når antall reisende utgjorde et likt tall, kunne man reise to og to på en kjerre. Da reduserte man reiseutgiftene med omtrent 25 prosent per person.

Så sent som i 1899 kunne en ikke regne med å komme lenger enn 60 km om dagen med hesteskys og bare unnaksvis 100 km. I 1879 anbefalte Nielsen diligencerne dersom de fantes på landeveiene. De hadde fem plasser og per plass kostet 16 øre kilometeren. Det var ulike takster i by og på landsbygda både på "Almindelig Landskyds" og "Våndskyds".

Tok du deg fram til fots, burde ikke dagsmarsjene være lenger enn 35 km.

Tøy var en viktig sak. Det gjaldt å ha minst mulig. Kufferter burde helst sendes i forveien med tog eller dampskip.

Når to reiste sammen, kunne de ha med 45 kg bagasje hver. Reiste du alene, kunne du ha med 60 kg. "Man bør i denne Henseende selv være meget nøje. Mange Rejsende, maaske især Damer, ere urimelige i sine Fordringer.

Standarden økte

Utviklingen av overnattingsstedene gjorde store framskritt de to siste tiårene av forrige århundre, både når det gjaldt bekvemmelighet og renslighet. Hotellene kunne til tider være tarvelige, men en del begynte å få bra standard og det betød tillegg i prisen. Benevnelsen

Kleivstua på 1880 - tallet. (Foto: Axel Lindahl/i Norsk Folkemuseum)

Sanatorium var i mange tilfeller villedende. Det ville vært riktigere å kalle dem sommerpensjonat.

Et Par Draaber Cognac

Det var ganske bra med mat og drikke langs hovedveiene. Utenfor kunne en få problemer. En fotturist kunne aldri klare å bære med hele behovet for hermetiske retter. Sjokolade kunne han derimot ha mye av. "Denne er nærende, og – god for Fordøjelsen. Den, som lider af haard Mave, vil i Regelen, staa sig paa at spise Flødegrød, selv om den ikke smager ham efter den Opskrift, som bruges paa Landet. Laxerolie og Koleradraaber bør altid medføres.

Kognak bør alltid medføres. Et Par Draaber i ethvert Bæger Vand, navnlig naar der er smeltet Sne i dette, gjør godt, skjönt det ikke smager godt. Med Toddy bør man derimod være sparsom. Akkvavit gjør kun liden Nytte," het det i 1879-utgaven. I 1899-utgaven nevnes bare Cognac. Et par dråper i et beger vann gjorde godt når dette kom fra breer eller myrer.

Det var ulike kost- og losji-utgifter. Til fjells kunne man klare seg med en krone om dagen, mens på hotell kunne

det koste det tidobbelte. Prisene sto åpenbart stille fram mot århundreskiftet når vi sammenligner med prisene i 1899-utgaven.

Nye avstandsbenevnelser

Sommeren 1879 gikk Norge over til det metriske system. Det kunne forårsake mye bry for den reisende. Derfor hadde den norske førsteutgaven en omregningstabell. 1/8 Mil tilsvarte en kilometer.

Kilder:

Yngvar Nielsen: *Reisehaandbog over Norge, første (1879) og niende opplag (1899)*

Drammens og Oplands Turisforening «*En Reisehaandbog over Buskeruds Amt*» ved Dr. Yngvar Nielsen 1888
Erling Welle-Strand: *Reiseliv og samfunn (Landslaget for Reiselivet i Norge)*
Einar Sørensen: *"Skysstasjoner og gjestiverier i Buskerud"*

Aktivt og turbulent jubileumsår for museet

Ringerikes Museum har i år kunnet feire at det er 75 år. Aktiviteten ved museet har vært stor, men mye av den store oppmerksomhet museet har fått, har ikke bare vært positiv. Overgangen fra forening til stiftelse har ført til mye turbulens.

Av FRED HARALD NILSSEN

I kjølvannet av dannelsen av stiftelsen Ringerikes Museum, har honorar til styreleder og håndteringen av gjestelista til jubileumsmiddagen fått medias oppmerksomhet og utløst sterke meningsytninger.

Konservator Preben L. Johannessen medgir at det har vært turbulent år.

– Men det er halve sannheten. Vi har også hatt et positivt år med publikumsøkning og mange godt besøkte arrangementer, sier konservatoren når han oppsummerer jubileumsåret.

– Hva vil du huske best fra 1998?

– Jeg vil nok huske all turbulensen og skriveriene omkring en del forhold ved museet i år.

– Hva er det mest positive du vil trekke fram fra jubileumsåret?

– I første rekke er det den fine profileringen vi har fått gjennom en serie i Ringerikes Blad. Serien har bestått av ukentlige oppslag med utvalgte gjenstander fra samlingene våre og historiske fotografier fra distriktet. Dermed har vi hatt god oppslutning omkring alle arrangementene vi har hatt siden vi åpnet dørene 10. mai til vi lukket 6. september.

– Vi tror serien har virket appetittvekkende på folk slik at de vil komme oppsøke oss.

Arrangementene

Johannessen lister opp arrangementene som startet på åpningsdagen i mai med eventyrtelling for barn og gratis is og brus. Mange barnefamilier fant veien til

Konservator Preben L. Johannessen pyntet til festforestilling i juni. (Foto: Bjørn Johnsen/Buskerud Fylkesfotoarkiv)

museet den dagen.

En knivutstilling i samarbeid med Ringerike knivlag åpnet 24. mai. Knivlagets medlemmer levendegjorde knivproduksjonen. Besøkende fikk se hvordan knivblad blir smidd og hvordan skaft og slire blir laget.

Ser vi tilbake på en regnfull sommer, sviktet ikke værgudene det store fri-luftsarrangementet i midten av juni. I museets vakre uteområde var Asbjørnsen og Moe gjennomgangsfigurene og bandt sammen et program med perler fra deres livsverk i form av drama, sang, musikk og folkedans.

Bussens dag 23. august ble også en kjempesuksess. I samarbeid med Ringeriksbus som stilte busser og sjåfører til disposisjon, ble over 300 lokalhistoriske interesserte mennesker gaidet på turer til historien som knytter seg til Hønefoss sentrum, Haugsbygd og Hole.

Den siste søndagen i august var museet med da det ble det gjennomført en gudstjeneste med 150 år gammel liturgi i Norderhov kirke. Etterpå var det et opptrinn med gapestokk på kirkebakken. Samme dag gjestet barnebokforfatter Anne Cath. Vestly Svenskestua. Den ble fylt til trengsel av store og små beundrere av forfatteren som har vunnet våre hjerter i Barnetimen for de minste og rikholdig barnebokproduksjon.

I samarbeid med Ringerike husflidsforening var det husflidsdag 6. september før museet lukket for sesongen. 1. november var det fortellerkveld hvor lokale aktører framførte eventyrskattene våre.

– Vi må også ta med at Fylkesfotoarkivet også har jubileum i år. 10-årsjubileet har hatt bred omtale i Ringerikes Blad.

Jubileumsmiddag

– Feiringen med festmiddag på Sundøya 12. september hopper du vel ikke over?

– Ved siden av det omstridte honoraret til leder for stiftelsen Ringerikes Museum, kom den sagnomsuste middagen som skulle markere selve bursdagen. Den utløste det meste av turbulensen museet har opplevd.

Hovedsaken var en uheldig håndtering av gjestelista. Vi fikk en offentlig diskusjon om hvem som burde vært invitert til middagen. Mange mente at en rekke veteraner som har nedlagt et stort arbeid for museet, men som ikke har hatt framtrekkende formelle verv, ble utelatt fra gjestelista. Grensen for «kvalifiserte hedersmenn» var vanskelig å trekke. Dette skapte sterke reaksjoner i og utenfor miljøet i Ringerikes Museum, sier Johannessen.

Godtgjørelse til stiftelsens leder hadde i forkant vært med på å tilspisse situasjonen.

– Det er nok ikke urimelig med godtgjøring for et slikt verv, men i ettertid ser vi at dette ikke burde vært blant det første som styret sluttet opp om.

Johannessen konstaterer at vi er inne i en tid da det ser ut til at idealistisk og uselvsk dagnadsånd er i ferd med å vike for økonomisk tankegang. Tilsammen førte sakene til at ett styremedlem og lederen for stiftelsesstyret har trukket seg. Det nåværende styret har gjort om vedtaket om lederhonorar og møtegodtgjøring.

S til besvær

Johannessen trekker også fram at stiftelsens styre gikk inn for å fjerne genitivmerket, s-en i Ringerikes Museum. Det utviklet seg til å bli en s til besvær. Fjerning av s-en krever imidlertid vedtektsendring og måtte følgelig blitt tatt opp på venneforeningens kommende

årsmøte. Styret i stiftelsen har imidlertid omgjort dette vedtaket også. Navnet forblir derfor Ringerikes Museum.

– *Hva innebærer egentlig overgangen til stiftelse og dannelsen av en venneforening?*

– Det har vært en stor operasjon som krever innsikt i stiftelsesloven slik at alt blir gjort korrekt. Buskerud fylkeskommune har ansvar for en del museer i fylket, og vil at de skal være stiftelser. Stiftelsen og venneforeningen har hvert sitt styre, med sine egne vedtekter og økonomi å forholde seg til. Vedtektene må vi justere i forhold til hverandre.

På vei til Veien

– *I et jubileumsår er det lett å se for mye bakover. Men det er vel like viktig å ha blikket rettet mot framtida. Hva vil du trekke fram da?*

– Veien avtegner seg i horisonten. Museet startet i sin tid opp med en nomadetilværelse før det i 1961 åpnet for publikum i

Norderhov gamle prestegård. Ettersom tallet på gjenstander økte, vi fikk flere ansatte og nye krav til formidling, er lokalitetene i den gamle prestegården blitt for små. I 15–20 år er det blitt arbeidet for utvidelse uten at vi har lyktes. Slik har blikket falt på Veien kulturminnepark og ønske om å få et nybygg der. I framtida vil museets hovedbøl bli lagt dit. Det synes viktig å understreke at dagens lokali-

teter vil bestå som en underavdeling. Prestegården vil aldri slutte å være museum, forsikrer Johannessen.

På Internett

Et annet tegn på at blikket er rettet mot framtida, er de kryptiske ordene og tegnene:

<http://www.ringerikes.museum.no>. Det er Internett-adressen til museet.

– Vi er kommet på nettet takket være en jubileumsgave fra heftet Ringerike. På landsbasis har dette ført oss helt i tet når det gjelder å ta i bruk den nye informasjon- og kommunikasjonsteknologien (IKT). Dette har ført til at Norsk Museumsutvikling har trukket oss fram som et lysende eksempel på en framtidrettet satsing, sier Johannessen og nevner at museet har fått hederlig omtale på Norsk Museumsutviklings hjemmeside.

«At det ikke bare er de største museene som vet å presentere seg på nettet, kan de nye sidene til Ringerikes Museum illustrere», kunne man lese på framskutt plass i hele mai. Nyhetsmeldingen ble ledsaget av en anbefaling om å klikke til museets hjemmeside for å se. På to måneder har det vært nesten 800 nettbesøk.

– Vi er på denne måten blitt tilgjengelig ikke bare for folk fra hele landet, men fra hele verden.

– *Er det ikke en fare for at folk nøyer seg med å besøke museet på nettet, og at IKT-satsingen dermed går ut over museumsbesøket?*

– Jeg håper ikke det, men nettsidene skal virke som en appetittvekker som får folk til komme på besøk. Hjemmesiden er for øvrig stadig under utvikling og blir jevnlig oppdatert, sier konservator Preben Johannessen som i jubileumsåret leder en bedrift med et budsjett på 1,5 million kroner og fire fast ansatte som utgjør 3,5 årsverk. I tillegg kommer gaidene i sommerhalvåret og en del personer på ulike former for tiltak.

Gapestokken ble demonstrert under ett av jubileumsarrangementene. Et utilsiktet symbol for mye av det som har skjedd omkring museet i jubileumsåret?

(Foto: Bjørn Johnsen/Buskerud Fylkesfotoarkiv)

Svensk angrep på Krokkleiven

Oberst Löwens knipetangmannøver var helt mislykket. Svenskene hadde havnet i et uføre. Et angrep på Akershus 11. april førte ikke fram. De kom heller ingen vei med framstøt mot Gjellebekkstillingen i 1716.

Av FRED HARALD NILSSEN

Det var da Karl XII gjorde et siste forsøk på forsere Krokkleiven. Visestatholder Krag skrev i sine memoarer 19. april 1716 at det var oberst Chr. von Schlippenbach som ledet ekspedisjonen med Södermanlands, men det var sikkert andre tropper med.

Major Conrad von Nieroth dannet fordekningen med 240 mann. Obersten fulgte etter med 800 mann til Bærums Jernverk. Ved Nordkleiva, hvor veien

over Krokkleiven gikk, lå nordmennene i stilling. Først var det bare bønder. "Men som Generalløjtnanten i Tide om Fjendens Marche Kundskab havde, detaavherede han Kaptajn Coucheron Aftenen tilforn med 150 Fantassins (infanterister) for at soutenere (støtte). Bønderne, hvilket saa vel reusserede (lykkes/samlet), at næppe en Time efter hans Ankomst blev Passagen attackeret, og holdt Kaptajnen sig udi samme ganske fordækt og stille i Skansen til dem raabte: "Hvi skyder I ikke Karle, hvad er I for nogen?" men før de Ord ej sagt, før Kaptajnen tillige med Bønderne gav Fyr paa dem paa alle Kanter, saa de inden kort Tid ble repousseret (drevet tilbake), og skal ikke 30 Mand derfra være kommen. Resten er døde eller bleseret (såret)... Her løber en Tidning igen i Aften, at Fjenden paa ny vilde med 2000 Mand attackere forrige Post;

men som Viceadmiral Gabel lykkelig og vel er ankommen, og allerede en Bataillon er beordret den Post ved Krokkleiven at forsterke, saa vil jeg haabe, Fjenden faar andre Tanker. Slotsloven har i Dag med Generalitetet og Viceadmiralen været i Conference, hvorpaa alle mulige Midler skal tænkes Søkanterne at befæstige."

34 falt i Nordkleiva

Tapene ved Nordkleiva oppgis av Generalauditor, overkrigskommissær Schwerdtfeger, for svenskenes vedkommende til 32 drepte menn, 26 sårede og en fenrik tatt til fange. Nordmennenes tap var to drepte menige. To menige og en løytnant ble såret. Posteringen ved Krokkleiven ble forsterket med tre infanteri- og to dragonkompanier.

Etter at også svenskenes framstøt over Krokkleiven mislyktes, var ikke Gjellebekkstillingen mer truet. Kongen fikk annet å ta vare på. Forbindelsen med Sverige hang nemlig i en tynn tråd.

Tuxen skriver at det fins en rekke verker og et stort antall tidsskriftsartikler som behandler, eller i hvert fall har stoff om felttoget. Av særlig betydning er J. O. Wahl: "Felttogene 1716-1718" (Kristiania 1903) (Særtrykk av Norsk Militært Tidsskrift).

I dansk litteratur nevnes bare "Danske Samlinger" 2. I utgitte Aktstykker og de mer eller mindre pålitelige opplysninger i O. Vaupells eller H. G. Gardes hær- og flåtehistoriske arbeider.

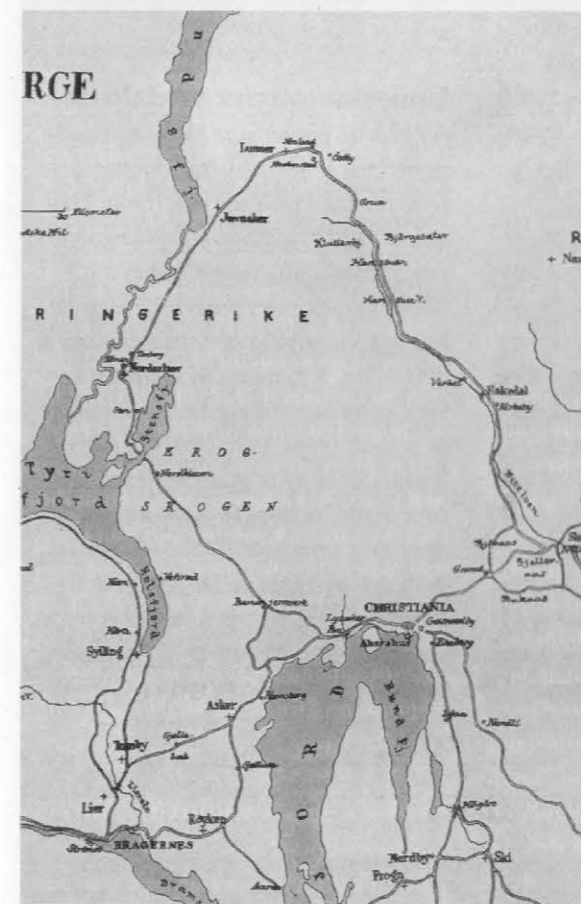
Av svenske historikere har J. A. Lagermark i Karl 12s Krig i Norge gitt "et i al sin Kortfattedhed fortrinlig Bidrag til Felttogets Historie," skriver Tuxen i forordet til bindet som omtaler trefningen på Norderhov og angrepet på Krokkleiva.

* Slotsloven på Akershus var en kommisjon som ble nedsett 1704 og var formelt i funksjon til 1721. Slotsloven hadde fem medlemmer og ble ledet av visestatholderen. De hadde rådgivende og utøvende myndighet til å styre Norge innenfor rammen av gjeldende lover og vedtekter. Instruksen for Slotsloven ble gitt 16. februar 1704, åpnet av Fredrik IV 11. juni samme år.

I praksis hadde Slotsloven liten betydning.

Kilder:

Besøk i Krigsarkivet og Riksarkivet i Stockholm. Bidrag til Den Store Nordiske Krigs Historie (10 bind, 1899-1934). I bind 8 (København 1927) tar Tuxen for seg året 1716 og Karl XII's felttog i Norge. Anne Eriksen: (Dugnad 1991)

Kartet er tegnet av oberstløytnant O. L. C. L. Kyhl på grunnlag av de moderne norsk generalstabskart.

Da grana kom til Ringerike

Gran er i dag det mest utbredte treslaget i Norge. Men slik har det ikke alltid vært. Det var i århundrene like før og etter Kristi fødsel, at granskogen rykket inn i vårt land fra øst. På Ringerike regner man at grana kom først i begynnelsen av folkevandringstida, cirka år 400-500 e. Kr.

Av SVEIN B. HØGLUND

72 prosent av norske trær er gran, mens furu utgjør rundt 20 og lauvtrær 8 prosent. På Ringerike er innslaget av furuskog større enn landsgjennomsnittet. Målt i volum utgjør gran vel 62 prosent av all skog på Ringerike, mens tallet for furu er 28 og lauvtrær 10 prosent. Blant lauvtrærne er forøvrig bjørka den dominerende med 70 prosent av volumet, mens gråor og osp utgjør hhv. 14 og 10 prosent.

For 10.000 år gikk den siste istiden mot slutten. Fortsatt dekket den mektige skandinaviske innlandsisen det meste av landet, men på en grønn stripe langs kysten gikk steinalderfolket rundt på jakt etter noe spiselig. Både Ringerike og skogene rundt var under isen i denne perioden, som vi kaller eldre steinalder.

500 år seinere, for rundt 9.500 år siden, hadde isen trukket seg tilbake til området ved eller like nord for Oslo. Havet sto cirka 220 meter høyere enn i dag, og en stor del av det sentrale Østlandsområdet var befridd for iskapen. Men ennå lå breene i de store dalførene, som på begge sider av Nordmarka (i Nittedal og i Randsfjorddalføret). Klimaet var kjølig og tørt, og bjørka var den dominerende tresorten, med betydelige innslag av osp og einer.

Klimaet endres

Fra cirka 9.500 til 7.500 år siden kom radikale klimaforandringer. Det ble varmere, og furua vandret inn. Furu er der-

for det eldste bartre i vårt land. I furuas kjølvann kom elgen, mens reinen dro til fjells og fulgte etter iskappa. Det samme gjorde steinaldermannen. På denne tiden hevet landet seg med cirka 11 meter hvert 100. år, og det er mye! Til sammenligning er landhevningen i dag cirka 30 centimeter hvert 100. år.

Var steinaldermannen i Nordmarka? Svaret er ja, det er gjort steinalderfunn ved Spålsdammen. Der fant geologen Leif Koch for noen år siden en skinnskrape laget av flint. Flint var et verdifullt materiale, som på den tiden gjerne var importert fra Danmark. Trolig finnes dyregraver i nærheten. Men om steinaldermannen har bodd fast ved Spålen eller bare vært på jakt, vet vi ikke. Trolig vandret han rundt fra sted til sted, der vilt og fisk var å finne.

Klimaet ble etter hvert enda varmere, og fuktigere. Den såkalte atlantiske tid (7.500-5.000 år siden) ga oss or, alm og lind, og myrene ble dannet. Vi gikk langsomt over i løvtrealderen, og folket var på vandring innover i landet. I perioder har landet vært helt isfritt, og klimaet var varmere enn i dag. Hele Hardangervidda var dekket av furuskog!

Grana kommer

Fra cirka 5.000 til 2.500 år siden var det varmt og tørt. Nye treslag var lind, eik og ask, og steinalderen ble avløst av bronsealderen. Klimatisk går vi inn i grantid. Fagfolkene kaller de siste 2.500 år for subatlantisk tid, med kjølig og fuktig vær.

Kjerneområdene for norsk gran er i det nordlige Russland. Herfra har grana spredt seg vestover, og nådde grenseområdene ved Ladogasjøen for cirka 5.500 år siden. Herfra tok det 2.500 år før Finlands vestkyst og grensetrakter mot Nord-Sverige var invadert, nord i Bottenviken. Den videre spredningen gjennom Nord-Sverige til de midt- og sør-norske grenseområder synes å ha tatt ytterligere 500 år, idet den eldste

granskoetableringen på norsk jord, i Lierne i Nord-Trøndelag, fant sted cirka 500-400 år f. Kr.

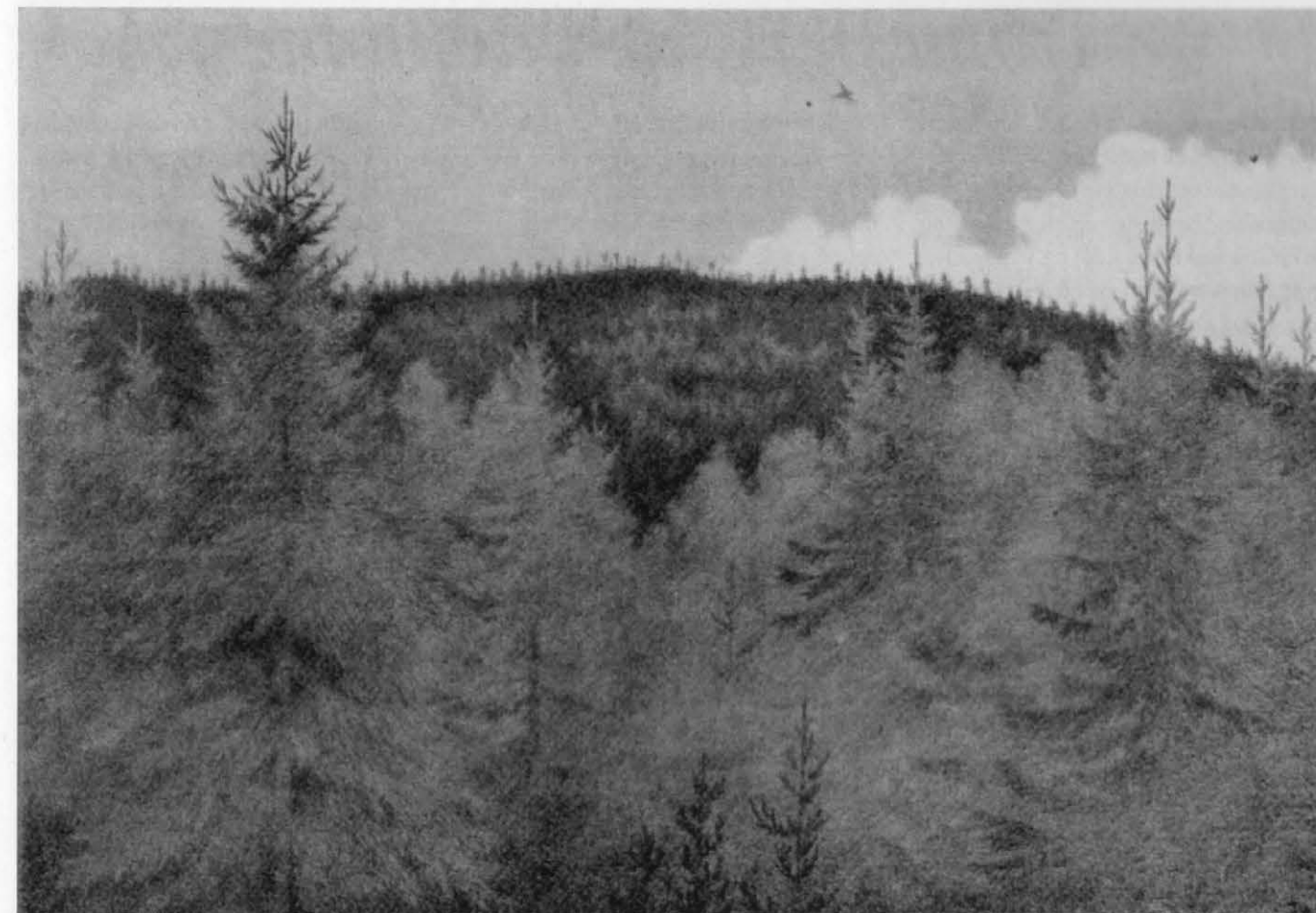
Det er undersøkelser av myrer som forteller oss granskogens historie. Ved å undersøke torvsvøyer fra et stort antall myrer ved såkalt pollenanalyse, kan vegetasjonshistorien avleses. Våre myrer er historiske arkiver! Vi tar et 10 cm plastrør som er to til tre meter langt, som vi spisser i enden og borer ned i myra. I torvsvøylene er mengder av pollen, som så legges under mikroskopet. Pollensammensetningen reflekterer lokal etablering av granskog, og karbon-14-datering tas i bruk for å bestemme tidspunkt. Det er tidkrevende arbeid, men dermed har man kunnet etterspore hovedtrekkene i granas historie, både når det gjelder selve innvandringen og den videre spredning innenlands opp mot de fjell- og klimabarrierer som begrenser dagens utbredelse.

Undersøkt myrer i Ådal

Av i alt 62 prøver som ble tatt i norske myrer, var to i Ringerike. Det var Lykkrosmyra på Vikerfjell (cirka 700 m.o.h.) og Dyvelengen (Døvlingmyra) sør for Hallingby (cirka 150 m.o.h.). Merkelig nok viser analysene at grana kom på Vikerfjell i perioden mellom år 390-570 e. Kr., mens Dyvelengen ved Hallingby først fikk gran et par hundre år seinere (mellom år 670-790 e. Kr.) Forklaringen er at grana kom fra vest, over åsene mellom Randsfjorden og Sperillen, og derfor slo rot raskere i øvre del av Ådal enn lenger sør. I Skrukli i Hurdal og på Vestre Toten viser analysene at grana kom i det første hundreåret etter Kristi fødsel.

Vår del av Nordmarka og Krok-skogen fikk antakelig grantrær cirka år 400-500 e. Kr. I Nittedal, helt vest i Nordmarka, viser en prøve at grana kom mellom år 215 og 390 e. Kr.

Grana viste seg raskt som et konkurransedyktig treslag, og etter 10-15 tregenerasjoner har den altså "erobret" 2/3

Granskog slik Theodor Kittelsen malte «Der fløy en fugl over granhei, som synger forglemte sange»

av skogarealet i Ringerike og Hole. Fram til 13-1400-tallet hadde skogen bare betydning som beite- og jaktmark, samt trevirke til husbygging og oppvarming. Men etter hvert fikk den en annen og større verdi. På 1400-tallet antas det at man begynte å hogge tømmer for salg på Ringerike, og midt på 1500-tallet var det blitt en blomstrende næring. Siden elvene var transportåren, var det rimeligvis skogen nær vassdragene som ble brukt først. Tømmeret ble skåret ved elvenes utløp og trelasten eksportert til England og kontinentet.

Skogsdriften fortsatte de påfølgende hundreår med varierende intensitet, alt etter priser og konjunkturforhold. Foruten hogst av sagtømmer hadde dessuten hogst av ved til kølmilene stor lokal betydning.

Hardt beskattet

I siste halvdel av forrige århundre ble skogene hardt beskattet, og dette fortsatte da treforedlingsindustrien vok-

ste fram med nytt behov for det vi nå kaller massevirke, primært av gran. En periode lå hogstkvantumet over tilveksten, og mange har vært bekymret for skog-ens framtid. Men et våkent lokalt skogbruksmiljø, hvor bl. a. "åpne" hogster tidlig ble tatt i bruk (cirka 1920 skal den første snauhogst ha funnet sted på Nes i Ådal), har ført til at tilstanden i skogene på Ringerike er tilfredsstillende. Ringerike er i dag et av de strøk i landet som har størst andel av skog i den såkalte hogstklasse III - yngre produksjonsskog.

Skogen er en meget viktig del av norsk natur. Uten skog hadde vi vært et fattig land. Skogen binder jorda og forhindrer blant annet flom og erosjon. Dessuten tar den opp store mengder CO₂, og gir oss oksygen og tømmer tilbake. Skogen er en fornybar ressurs som motvirker forurensninger og drivhuseffekt, i motsetning til olje, gass og kull.

Skogen er vår levende framtid, en fornybar ressurs. Olje og gass tar en gang slutt.

"Plant et tre" var et slagord for noen år tilbake. Kanskje vi skulle ta det fram igjen?

Kilder:

Ulf Hafsten: *Granskogens innvandring og spredning i Norge, i årbok nr. 13 fra Norsk Skogbruksmuseum (Elverum 1992).*

Hans Bergan: *Skogen i Ringerike (Hønefoss 1998).*

Trond Bergsund til minne

Det var mange som følte seg fattigere i februar 1998 da budskapet om Trond Bergsunds bortgang ble kjent over Ringerike. Han hadde en stor venne- og bekjentskapskrets i Ådal og videre utover som satte stor pris på denne hjelpsomme og kunnskapsrike mannen. Det er mange både fra bygda og andre kanter som har gledet seg over hans og Thoras gjestfrihet i deres hjem Heia i Bergsundkroken. De som er interessert i lokalhistorie kjente kanskje tapet ekstra hardt. Ringerike Historielag, Heftet Ringerike, Ringerikes Museum og knivlaget, for å nevne noen foreninger og institusjoner, har mye å takke hedersmannen Trond Bergsund for.

Han vokste opp på gården Østre Bergsund der slekten hadde holdt til i flere hundre år. Det var ikke han som var odelsgutt. Han gikk handelsskole, ble utdannet som skogbruker og praktiserte som skogsbestyrer. Han og broren Knut drev ellers bedriften Spiralux som var en god arbeidsplass for mange mann i mange år. Der hadde Trond for øvrig sin egen arbeidsbenk hvor han satte i stand gamle våpen og andre gjenstander. Denne virksomheten fortsatte han senere hjemme hvor han også drev som knivmaker og bandt inn gamle bøker. Han var i det hele tatt meget nevenyttig.

Interessen for gamle gjenstander og historie må ha vært medfødt og han hadde litt vanskelig for å forstå folk som ikke delte interessen. Alt som guttunge fikk han formelig vondt når gamle gjenstander ble kastet, for da ble også historien bak tingene borte. Han var ikke gamle karen, ti - elleve år kanskje, da han byttet til seg et gammelt jaktgevær for ei klokke. Senere ble det mange gamle våpen, og under krigen jaktet han med munnladningsgevær som det ikke var innleveringsplikt på. Det braket fælt, men de gamle muskettene gjorde nytten for seg på tiurjakt! Ellers var han ivrig fisker og skaffet mat til huset.

Han var født i 1916, og fikk oppleve mye av det vi nå kaller gamle dager.

Dampbåten trafikkerte elva utenfor. Sveivetelefonen kom, og likeså de første krystallapparatene som formidlet musikk og tale. Faren laget radioer, og en tid var det en egen sender i Ådal - flere år før NRK kom på lufta. De gamle T-Fordene tøffet forbi på landeveien som var så smal at bilene kunne ha problemer med å passere hverandre. Togene på Sperillbanen kom og forsvant. Krigen kom også, og da kampene var over i Ådal fant Trond Bergsund en etterlatt sabel på en av moene. Det må være siste gang en norsk offiser gikk i krigen med sabel, mente han. Han ble med i Milorg og den siste krigsvinteren var han en av «gutta på skauen».

Trond Bergsund var en meget hyggelig, hjelpsom og forekommende mann, men han hadde sine egne meninger som han kunne hevde kort og greit slik at de ikke var til å misforstå. Han gikk ikke på hva det skulle være. Han likte seg best i rutete skjorte i sving med fiske eller ved arbeidsbenken. Det falt også naturlig for ham å omgås alle slags folk, og det var utrolig mange som fikk del i hans kunnskaper og som fikk glede av at han husket så godt og var så flink til å fortelle om både folk og om arbeidslivet i eldre tider - landbruk, lindyking, tømmermåling, hogst og brøtning, jakt og fiske.

Bjørn Knoph

Fra Amerika

(Til Ringerikslaget i Fergus Falls)

Jeg kom fra den Trakt i det fjeldhøge Nord,
hvor Kong Ring med Dronning til Gjæstebud for,
der min kjærlige Moder mig fødtes paa Jord,
nei aldrig, nei aldrig jeg glemmer dig, Nord.

Aa frugtbare Bygder er Ringerikes Land,
de bedste, som Norge der har i sin Favn,
rundt Stensfjord og Holsfjord og Tyrifjordens Vand,
de staar ei tilbage med Kanaens Land.

Og hvor kan du finde et skjønnere Land,
end Ringerikes Bygder med Skog og med Vand,
der Gauken han galer og Maaltrosten sang,
om Midsommernatten jeg glemme ei kan.

Og Ringerikes Gaarder jeg nævne vil faa,
saasom Onsager, Helland og Berger og Raa,
vi har Hesselberg, Oppen, og Nærstad og Dahl,
ogsaa Ekunrud, Breien og Veme og Hval.

Aa Hønefoss, Byen saa deilig og huld,
hvor Gaarud paa Hjørnet han skjænkte os fuld,
aa Gjæstgiver-Enka - du mindes vel hun,
der Glassene skaala fra Mund og til Mund.

Jeg mindes min Hjembygd alt oppe i Dalen,
der Gutter og Jenter vi mødtes i Salen,
og alting gik lystig med Musik og Sang,
nei aldrig, nei aldrig jeg glemme det kan.

Aa Oppegaard skriver saa ofte og tit,
i "Decorah-Posten" om alt, som er nyt,
ja der faar vi læse om alt, som gaar an,
saa jeg tror ikke Dalen at glemme vi kan.

Jeg tænkte mig tilbage til Barndommens Hjem,
men Tyskeren mig skræmte, jeg kom ikke frem,
jeg vilde set Ringerikes Bygder og Daler,
der alle sit deilige Modersmaal taler.

Jeg glemmer ei Dalen med Elve og Bakke,
hvor jeg i min Barndom paa Skierne akte,
jeg mindes godt Kværnen, hvor Kornet vi malte,
der Mølleren om Nisser og Eventyr talte.

Og deilig stod Kirken deroppe i Nord,
om Søndag vi gik for at høre Guds Ord,
der Presten han prækte og Klokkeren sang,
nei aldrig, nei aldrig jeg glemme det kan.

Og Presten het Turmann og Kapellan Broch,
de talte Guds Ord baade tydelig og godt,
de talte om Barnet i Betlehems Stad,
og om Hyrder paa Marken der Lovsangen kvad.

Ja Barndommens Minder de svandt som en Dag,
naar Frænde og Venner vi mødtes i Lag,
Men alting forandres nu Dag efter Dag,
blot staar os tilbage en ventende Grav.

Ja nu er jeg gammel og er nu blit graa,
og Dagene er talte, snart maa jeg vel gaa,
men jeg haaber at samles med eder igjen,
histoppe, histoppe, i det evige Hjem.

Forfattet av Jacob Johnson,
Kloten, N. Dak.

Dette diktet har Marit Skøien Hollerud i Haugsbygd funnet i en gammel familiebibel fra sitt barndomshjem, men hun kjenner ikke identiteten til forfatteren. I O. S. Johnsons "Utvandringshistorie fra Ringerikesbygderne" (1919) har Ragnvald Lien funnet fram til en Jacob Johnson som kan være den rette:

"Jacob Johnson er født paa Ringerike den 23de mars 1865. Hans far het Johannes Smedshammer og hans mor het Randi, og var kommet fra Ørbakken. De utvandret til Amerika i 1880 og kom til Meeker county, Minn. Flyttet saa til Rosseau county, hvor hans mor fremdeles bor. For ni aar siden kom han til Nelson county, N. Dak., hvor han driver forretning som baade farmer og hoteleier. Hans hustrus navn er Gustava, født i Drammen, Norge, den 14de mars 1869, og kom til Amerika i 1872. De har hat 10 barn og er nu bedsteforældre til fem."

Vi kan tilføye at prestene som nevnes i diktet, virket i Norderhov i årene 1867-72 (Turman) og 1850-70 (Broch), og flere steder er det snakk om "dalen" - høyst sannsynlig Soknedalen. Så vi går ut fra at Jacob Johnson som her er omtalt, er diktets opphavsmann. Eller kan noen av våre lesere gi ytterligere opplysninger?

Himlingen over døypefonten i Hole kyrkje

Det var ein gong da døypefonten i den gamle kyrkja i Hole hadde ein himling over seg. Så brann kyrkja i 1942 - og himlingen vart borte. Men døypefonten og dua vart berga. Dua er symbolet for den heilage ande heilt sia Jesus vart døypt i elva Jordan av døyparen Johannes.

Av JON RØMMESMO

I bokverket «Norges Kirker» 1986 skriv Sigrid og Håkon Christie mellom anna om den kroneforma himlingen at han hadde ein diameter på ca 78 cm og ei høgd på ca 55 cm. Om fargane står det at sidene var kvitmalte, kasettane var grønne med forgylte blad. Akantusblad og -ranker var forgylte, og blomane var i gull og kvitt. Bøylene over var grønne

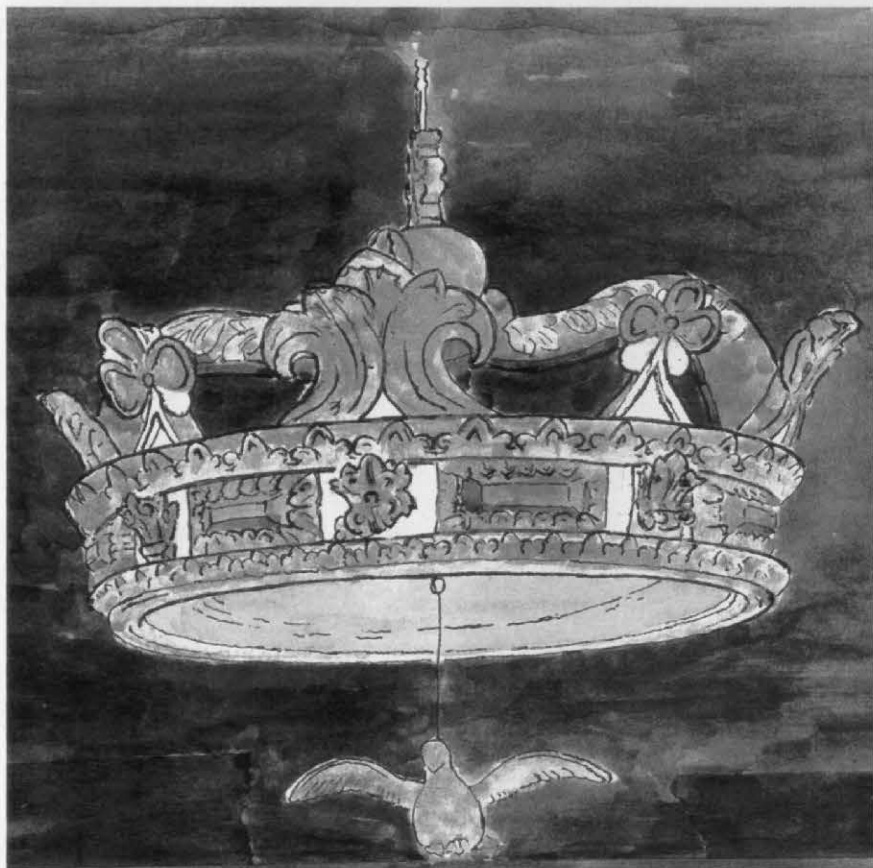
Foto frå før brannen i Hole kyrkje viser til høgre himlingen over døypefonten. (Hole bygdearkiv)

med forgylte blad. Kula over med kross og dua under var også forgylte. Undersida av himlingen var blågrå.

Vi kjenner fargane og vi veit også korleis himlingen såg ut. Vi har nemleg gode fotografier i svart-kvitt, så det er fullt mogeleg å rekonstruere det heile. Dua vart berga ved brannen.

Det er noko viktig som manglar i dag. Døypefonten er ikkje heilt komplett utan himlingen – på grunn av den symbolverdien han hadde. Det ser vi godt når vi ser på foto frå gamlekyrja.

Enn om vi kunne få laga himlingen på nytt? Det ville koste noko, men det er fullt mogeleg å få det gjort. Kan hende nokon som les dette får hug til å gje ei gåve som kan vekkje eit gamalt klenodium til live att?

Jon Rømmesmo har teikna korleis himlinga såg ut i fargar.

Johannes Thrap-Meyer - en forfatter fra Hole

For 100 år siden ble forfatteren Johannes Thrap-Meyer født på Stein i Hole. Her bodde han til han var 13 år. I sin korte levetid rakk han å skrive noen dikt, to novellesamlinger og tre romaner. Han høstet begeistrede kritikker i flere avisannonser. Blant annet Sigurd Hoel og Philip Houm var overstrømmende i sine kritikker.

Av MARGIT HARSSON

Johannes Thrap-Meyer var oppkalt etter sin morfar, Johannes Solberg, som var eier og bruker av gården Stein i over 50 år (1868 -1920). Morfaren var også lokalpolitiker og ordfører i Hole i mer enn 30 år, og han kom derfor til å sette sitt preg på styre og stell i en lang periode. Barnebarnet, Johannes Thrap-Meyer, skulle også komme til å sette spor etter seg, men da på en ganske annen måte enn morfaren. Da Johannes Thrap-Meyer døde i 1929, bare 31 år gammel, hadde han skrevet og gitt ut to novellesamlinger og tre romaner (den siste utgitt posthumt). Og denne litterære produksjonen er grunnen til at Johannes Thrap-Meyer huskes i dag, hundre år etter sin fødsel på Stein den 4. april 1898.

Om familien

Johannes Thrap-Meyers farfar var arkitekt Henrik Thrap-Meyer (1833-1910). Som arkitekt hadde han ansvar for en rekke offentlige byggearbeider. I perioden 1874 til 1899 var arkitekt Thrap-Meyer med i direksjonen for Fortidsforeningen. I hele denne perioden foretok han reiser rundt om i Norge og målte opp og tegnet gamle bygninger. Dette arbeidet førte han også til Ringerike og Stein, og her kan vi ane grunnen til at arkitektens sønn, Wilhelm, og Valborg, datter til Olga og Johannes Solberg på Stein, møtte hver-

andre, giftet seg og fikk sønnen Johannes i 1898.

Faren til Johannes Thrap-Meyer hadde det imponerende navnet Hans Henrik Wilhelm Hagelsteen von Tangen Thrap-Meyer. Han var utdannet ingeniør (ikke lege som det opplyses i noen kilder), og som ganske nygifte reiste han og Valborg til Tyskland. Men etter knappe to år kom de tilbake til Norge. Da var Wilhelm svært syk av tæring og døde kort tid etter på Stein.

Etter farens død fikk Johannes en søster. Hun ble født 31. oktober 1900 og fikk navnet Wilhelmine etter sin nylig avdøde far.

Tidlig på 1820-tallet ble Stein delt i to bruk, Øvre og Nedre Stein (Nedre Stein kalles Nerstein). Etter delingen av gården ble det bygd nye hovedbygninger på både Øvre og Nedre Stein. Da gården igjen ble slått sammen etter at Johannes Solberg hadde kjøpt Øvre Stein i 1868 og Nerstein i 1874, ble husene på Nerstein leid ut til familien. Og det var her Valborg bosatte seg som nygift og kort tid senere som enke, og det var på Nerstein at Johannes Thrap-Meyer vokste opp.

Ungdomstid

Johannes bodde på Nerstein til han var 13 år. Da begynte han på Frogner skole i Kristiania. Det fortelles om Johannes at han i den alderen gikk mye for seg selv, var åndelig sett svært tidlig utviklet og likte seg best i voksent selskap. Denne følelsen av å være utenfor og annerledes, bunnet nok også i hans opp-

Forfatteren Johannes Thrap-Meyer. Han ble født på Stein i Hole 1898, og var bare 31 år gammel da han døde på Lovisenberg sykehus i Oslo 1929. Johannes Thrap-Meyer skrev to novellesamlinger og tre romaner. De tre romanene er gitt ut på nytt i anledning 100-årsdagen for hans fødsel.

vekst på en storgård og hans stolte slektstradisjoner. Dette var kanskje noe av grunnen til at han ikke likte seg på skolen, og det endte med at han strøk til artium i 1917.

Under hele oppveksten var Thrap-Meyer mye syk. Den dårlige helsen skulle forfølge han hele livet. I 1919 fikk han først spanskesyken og deretter lungebetennelse. Sommeren 1920 var han i Italia, men her ble han alvorlig syk av lunge- og årebetennelse. Høsten 1921 ble han matforgiftet mens han var i Firenze, og frisk ble han ikke før våren etter. Men dårlig helse fortsatte å plage han. Han opplevde et nervesammenbrudd, og året før han døde ble det oppdaget at han hadde sukkersyke

Kunstmaler

Etter nederlaget på Frogner skole be-

stemte Thrap-Meyer seg for å bli maler, og høsten 1918 reiste han til København for å gå på kunstakademi. Men også her hadde han vanskelig for å innordne seg. Det er tydelig at Thrap-Meyer hadde gode anlegg som kunstmaler. Det viser de bildene som er bevart. Et av de beste maleriene har motiv fra Stein. Det er malt i 1917 og motivet er den gamle steinbrua over Evja. Selv om Thrap-Meyer etter nokså kort tid ga opp tanken om å bli kunstmaler, er det mange skildringer i hans bøker som vitner om stor fargesans, særlig kan det merkes i hans vakre naturskildringer. Litteraturforsker Liv Bliksrud kaller hans landskap- og interiørskildringer for "ordmalerier".

Forfatter

Rundt 1920 blir Thrap-Meyer klar over at det er forfatter han vil bli, og fra nå av arbeider han målbevisst og iherdig for å utvikle sine litterære evner. Denne bestemmelsen skulle vise seg å være riktig.

Som forfatter var Thrap-Meyer mest opptatt av sin egen nære fortid, av miljøet på storgårder rundt århundreskiftet og embetsklassen og overklassen. Felles for mange av Thrap-Meyers hovedpersoner er lengselen etter kunstnerisk forløsning og dermed lykke og harmoni. Men de fleste av hans personer gir opp og resignerer, og de blir ulykkelige mennesker. Konfliktene oppstår of-

test og blir synlige i møtet mellom et sjeldent følsomt kunstnersinn og de mange jordnære og uforstående hverdagsmennesker.

To novellesamlinger

Thrap-Meyer ga ut to novellesamlinger, *Tusmørke* i 1924 og *Ekstaser* i 1925. Novellesamlingen *Tusmørke* inneholder fire noveller med titlene *Tusmørke*, *Helene Roscher*, *Regnsommer* og *Fra Capri og hjem*. Tittelnovella *Tusmørke* handler om ei ungjente og hennes tanker og følelser. Den peker framover i hans forfatterskap, mot flere dyptgripende og troverdige skildringer av kvinnesinn.

Hovedpersonen Helene, i novella *Helene Roscher*, er en kunstner og tydelig forfatterens talerør. Etter en tid som kunstner i Italia gir hun opp kunsten. Hun reiser hjem til foreldrene i Norge, og der gifter hun seg for å bli en god ektefelle og mor.

Novellen har noen lokale detaljer som røper forfatterens oppvekst på Ringerike. Helenes barndomshjem er en storgård med navnet *Libakke*. En gård med dette navnet ligger nær Hole kirke på Røyse. Videre i samme novelle nevner Helenes far at han kjøpte gården av sorenskriver Fougner. Dette er "nes-ten sant", for Thrap-Meyers bestefar, Johannes Solberg, kjøpte Stein av Gabriel Fougner enke i 1864. Gabriel Fougner hadde vært sorenskriver på

Ringerike fra 1845 til 1860, og han døde i 1863.

I novella *Regnsommer* er hovedpersonen en aldrende storbonde som med kritisk blikk ser tilbake på sitt liv. Det heter om hovedpersonen at han "formet tanken klart om sin egen følelse", og prøver på den måten å finne ut hvorfor så mye i livet ble gledsløst. Han holder "dom" over sitt liv, over et ekteskap som fra starten hadde mange muligheter til vekst i seg, men som tørket inn så altfor tidlig. Men han hadde vært lykkelig de første årene:

"Det var før socialismen var opfunnet, og livet laa stødt og godt. Slet folk vondt, ja saa slet de vondt, men de stolte paa manden [= storbonden] og kom hvis det var noget, og der var glæde baade ved at gi og ta. Der var glæde ved at lægge tre skilling paa daglønnen den gang. Og her var en kongsgaard."

Kongsgården må hentyde til Stein, og når vi får høre at storbonden også har vært en "offentlig" person, er det Thrap-Meyers morfar, Johannes Solberg, det ligger nær å sammenlikne med.

Ekstaser

Novellesamlingen *Ekstaser* inneholder tre noveller med titlene *Kasper-Fjolla*, *Kaldt hjem* og *En italiener i krig*.

Novella om *Kasper-Fjolla* har undertittel "Ringerikshistorie". Hole er bygda der handlingen foregår, og leseren møter en rekke med lokale stedsnavn fra Hole. Om selve handlingen er en "Ringerikshistorie", er vanskelig å vite. Kanskje noen lesere kan gjenkjenne historien?

Fortellingen om *Kasper-Fjolla* begynner i 1860, "i de første dage av april". Vi møter Henriette og hennes ondsinna far, oberstløytnant Adam Paludan. De bor på Søhol som er sjefsgård. Vi hører om sorenskriver Anderssen på Rå, om sersjant Froog, kalt *Froken*, og soldat Hundstad. Vi hører om tjenestejenta Helga med tilnavnet *Kasper-Fjolla*, et tilnavn hun må bære fordi hun er så forelska i stallkaren *Kasper Brønna*. Stallgutten er vesle Johannes Jomfruland som er flink til å tegne og

male. Berta Pjåka fra Finnefjordingen er tjenestejente hos *Diedrich på Evje*.

Henriette på Søhol elsker *Diedrich på Evje*, og disse to har stevnemøte nede i Hvitmyr, et navn som fortsatt brukes om ei myr i skogstrekningen mellom Vik og Røyse. Henriette og *Diedrich* gifter seg, men ekteskapet blir en tragedie for begge. Det ender med at *Diedrich* skyter både Henriette og seg selv. Det går heller ikke bra for *Helga* og *Kasper*, og i novella viser Thrap-Meyer nok en gang hvor vanskelige kår kjærligheten har.

I novella *Kasper-Fjolla* er det en interessant beskrivelse av gamle Jørgen. Han omtales som "den siste ringeriking" fordi han er kledd i kort grønnsvart "klædes-trøye", svart vest og knebukser. Og Jørgen bruker hoser av ufariga ull som er bundet opp ved knærne med et rødt bånd, og på hodet har han topplue. Her har forfatteren sikkert hatt en lokal modell.

Tre romaner

Etter de to novellesamlingene begynte Thrap-Meyer å skrive romaner. Det ble tre i alt:

- *Egoister* - utgitt 1927
- *Anakreons død* - utgitt 1928
- *Over rimet vold* - utgitt posthumt 1929.

Romanene danner en trilogi. Vi møter de samme personene, og handlingene fortelles i hovedtrekk i kronologisk orden der vi følger hovedpersonenes livsløp. Som nevnt forteller Thrap-Meyer mye om seg selv i det han skriver. Og det gjelder også her. Jens Bing er en av hovedpersonene som har mange av forfatterens trekk. Begge er følsomme åndsmennesker, begge drømmer om å bli ekte og store kunstnere, og de får problemer med en virkelighet som ikke skjønner og ikke evner å ta hensyn til deres kunstnersinn og kjærlighetslengsel.

I *Egoister* møter vi Jens Bing som tenåring, begavet som kunstner og på desperat leting etter kjærligheten som han tror han har funnet i *Dagny Linaae*. I *Anakreons død* er Jens Bing ung kunstner, og i *Over rimet vold* blir han

innhentet av skjebnen. I et tilsynelatende vellykket liv, som anerkjent kunsthistoriker og respektabel ektemann, bryter han opp for å reise til sin ungdoms kjærlighet, *Dagny Linaae* som bor i Italia. Men forfatteren dør og romanen slutter før Jens Bing kommer til Italia. Mye tyder på at de "to elskende" likevel ikke blir lykkelige til slutt. Om tittelen på den siste romanen skriver Bliksrud: "Rim varsler om kulde, tilstundende vinter, opphør av liv, om maktesløshet."

Jens Bing er en sentral hovedperson i romanene, men gjennom Jens Bings tanker og lengsler blir *Dagny Linaae* også en hovedperson. *Dagny* er vakker og begavet, men på grunn av sin følsomhet og sitt kunstnersinn får også hun store problemer i møte med en virkelighet som er så annerledes.

En annen hovedperson i romantrilogien er kammerherre *Linaae* som er noe over 60 år da vi møter han i *Anakreons død*. Romanens tittel henspiller på den franske maler *Honoré Daumiers* karikaturtegning av den aldrende *Anakreon* som med åpen munn tar imot kirsebæret den unge hetæren kaster til han. *Anakreon* får kirsebæret i vragstrupen og dør. *Linaae* ser seg selv som *Anakreon*, og romanen ender med at han gifter seg med *Lalla Kobroe*, sin 30 år yngre elskerinne, like før han dør.

Lalla Kobroe og *Dagny Linaae* er kvinnelige motsetninger. Sammen med Jens Bing og *Wilhelm Linaae* danner de et firkantdrama. De to mennene har felles opplevelser av kvinnene. Begge har de *Lalla Kobroe* som elskerinne, og for begge er *Dagny Linaae* idealkvinnen som de best kan beundre og dyrke på avstand.

Romanen *Over rimet vold* var ikke ferdig skrevet da Thrap-Meyer døde. Likevel ble manuskriptet trykket uforandret, og romanen kan med stort utbytte leses som en naturlig fortsettelse av de to første romanene.

Overstrømmende kritikk

Da Thrap-Meyers to første romaner var kommet ut, skrev *Sigurd Hoel* i 1928 (etter Bliksrud):

Her har man en romanserie under ut-

givelse, et stort og betydningsfullt verk, som etter alt å dømme vil tåle sammenligning med det beste vi har av slike bøker i Norden, *Henrik Pontoppidans*, *Sigrid Undsets* og *Olav Duuns* roman-serier.

Og i Norsk litteraturhistorie skriver *Philip Houm* (etter Bliksrud):

Neppe noen annen norsk romanforfatter i vårt århundre (...) har allerede i 30-årsalderen nådd så langt som *Johannes Thrap-Meyer* i *Anakreons død*.

Flere avis anmeldelser uttrykker samme begeistring

Thrap-Meyer var i slutten av 20-årene da han skrev sine tre romaner. Det som en leser kanskje mest undrer seg over, er at en ung mann kan skildre menneskesinnet hos både kvinner og menn, unge og gamle, på en slik overbevisende og avslørende måte. Hans innlevelsessevne og psykologiske innsikt må ha vært uvanlig stor. "Man får følelsen av å se inn til bunnen av deres vesen", skriver *Sigurd Hoel* i 1928.

Thrap-Meyer var en dikter utenfor allfarvei, skriver Bliksrud, og romanenes hovedtema er problemene rundt evnen til å leve, evnen til å elske og evnen til å skape kunst.

Lokal farge

Som novellene røper også romanene forfatterens oppvekst på Stein og Ringerike. I romanen *Egoister* møter vi *Georg Linaae* som bestefar til *Dagny*. Om *Georg Linaae* heter det:

Georg Linaae var den første *Linaae* som var virkelig rik. Han var et fænomen av et hode. Hadde en hukommelse av de sjeldne, kunde alverdens sprog, døde og levende, dessuten spilte han flere partier schack, på en gang, uten at se på brettene, regnet kolonner av femsifrede tal i hodet, og så videre i det uendelige.

Ifølge Thrap-Meyers fetter, *Johannes Solberg* født 1905, er dette en beskrivelse av *Andreas Solberg*, den første av familien "som kom til penger". Familien *Solberg* kom fra *Syilling* i *Lier*. Og romanens gamle familiested,

Hovedbygningen på Nerstein der Johannes Thrap-Meyer bodde til han var 13 år. Tidlig i 1820-åra ble Stein delt i to like store gårdsbruk. Daværende eier, Simon Fougner, lot sine to eldste sønner overta hvert sitt bruk. Det ble da bygd nye hovedbygninger både på Øvre og Nedre Stein (= Nerstein). Hovedbygningen på Nerstein brant ned 1. september 1959.

Kobberdammen, er identisk med Kobbervik ved Drammen der Thrap-Meyers morfar var født.

Mye av handlingen i *Egoister* foregår på Ringerike. For lokalkjente er det lett å kjenne seg igjen, for her forekommer flere velkjente og lokale stedsnavn. Prostesonnen Jens Bing, er "opvokset i en kirkes umiddelbare nærhet", og en dag han går tur kommer han opp på åsen der Bjørnstad-gården ligger. Jens maler et bilde av Migarfossen, og om Dagny heter det at hun var datter av Linaae på Rå. Vi får også høre om klokker Bili som var fra Vestlandet, og som nå hadde navn etter gården han bodde på.

Det mest interessante er kanskje skil-dringer av familielivet (på Stein?). Det er middag, og far og sønn går sammen til spisestuen. Der venter moren. Hun er sortkledd, og far og sønn bukker for henne. Spisestuen er stor og gammeldags, og der står et utskåret hollandsk skap fra morens hjem. Thrap-Meyers mormor var født i Amsterdam, og da hun kom til Stein hadde hun blant annet med seg et utskåret hollandsk skap som ble plassert i spisestuen. Så her skildrer Thrap-Meyer spisestuen på Stein, slik den var i hans besteforeldres tid.

To ekteskap

Thrap-Meyer giftet seg første gang 1925 med Kirsten Krag, født i København og datter av dikteren Vilhelm Krag. Ekteskapet ble oppløst 1928. Samme år giftet Thrap-Meyer seg med Elisa Margaretha Kalle fra Arendal. Hun var lege, og de bosatte seg i Halden.

Like før Thrap-Meyer giftet seg for andre gang, ble det oppdaget at han hadde sukkersyke. På en reise til Paris sommeren 1929 fikk han en alvorlig infeksjon. Han reiste da hjem og kom til Ringerike i slutten av juli. Like etter måtte han innlegges på Lovisenberg sykehus, og der døde han 9. august bare 31 år gammel.

Nyutgivelser i jubileumsåret

I anledning 100-årsjubileet for Thrap-Meyers fødsel har Gyldendal Norsk Forlag utgitt hans tre romaner på nytt. Hver roman er forsynt med etterord

Den gamle steinbrua over Evja er motivet på dette bildet fra Stein som Thrap-Meyer malte i 1917. Motivet er hentet fra Steinsevja før bekken renner sammen med Myrabekken og i Steinsfjorden. I bakgrunnen ser vi Sørum-gårdene. Thrap-Meyers nevø, Arne Emil Christensen, Oslo, eier i dag maleriet, og har vært så vennlig å la oss avfotografere det. Foto: Jan Fredrik Hornemann.

som er svært nyttige å lese for den som ønsker å vite mer om denne forfatterens samtid, hans litterære produksjon og hans liv. De tre etterordene er skrevet av litteraturforsker og professor Liv Bliksrud ved Universitetet i Oslo.

Ved Universitetet i Oslo er det i år skrevet en hovedfagsavhandling om Johannes Thrap-Meyer og hans forfatterskap. Avhandlingen har tittelen *Johannes Thrap-Meyer. Kunst og sjel-liv*, og er skrevet av Yvonne Haugen. Haugen foretar en analyse av romantrilogien, og hun diskuterer Thrap-Meyers åndelige slektskap med Henrik Ibsen. I sin analyse konkluderer Haugen med at mye av konfliktstoffet i Thrap-Meyers romaner er i slekt med Ibsens *Rosmersholm* (1886) og *Når vi døde vågner* (1899).

Haugen skriver i innledningen i avhandling:

"De fleste under førti år har ikke engang hørt om Johannes Thrap-Meyer, og det er bare de riktig beleste nordmenn som kjenner ham i noen særlig grad. Oppdagelsen av Thrap-Meyers verker følte derfor som å finne en gammel, nedgravet skatt - et slags lykketreff".

Kilder:

Liv Bliksrud:

Tre etterord i romanene Egoister, Anakreons død og Over rimet vold av Johannes Thrap-Meyer. Romanene utgitt andre gang i serien Gyldendals Storklassikere.

Yvonne Haugen:

Johannes Thrap-Meyer. Kunst og sjel-liv. Utrykt hovedfagsavhandling i Nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo.

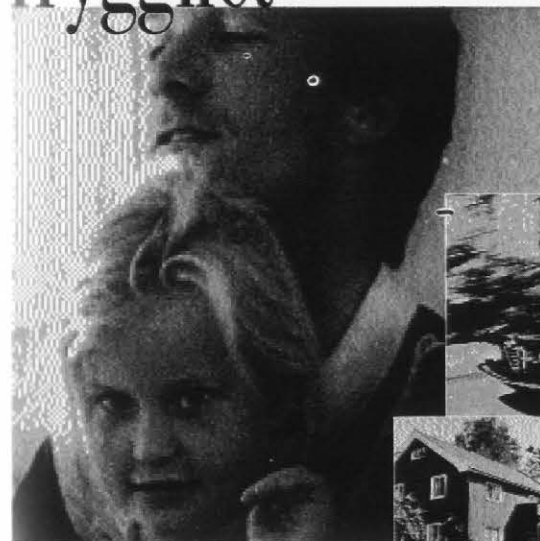
Finn Jor:

Innledning. I: Johannes Thrap-Meyer. Anakreons død. Norges nasjonallitteratur. 24. Red. Francis Bull. Norsk biografisk leksikon.

Redaksjon:

Jonas Jansen. Øyvind Anker. Gunvald Bøe. Bind XVI. Oslo 1969. Thrap-Meyers noveller og romaner.

Trygghet

Bilen din

Hjemmet ditt

Nå får du skadeforsikring i banken

Vi er ikke lenger bare banken din, vi er blitt forsikringsselskapet ditt også. Det du finansierer hos oss skal du også få forsikret hos oss. Fra nå av kan du snakke med kundeforsikringen i banken uansett om det gjelder bank eller forsikring.

Handler du raskt og forsikrer bilen din hos oss får du ikke bonustap ved første skade.

Toppforsikrer du boligen din får du dessuten en trygghetsgaranti som gjør at alt du kjøper i løpet av det første året automatisk inkluderes i forsikringen.

Snakk med en kundeforsikrer i SpareBank 1 enten det gjelder forsikring av bil, båt, bolig, reise eller andre ting.

Enklere, bedre og mer praktisk skadeforsikring

Ringerike, Jevnaker og Hole samlet til ett internettrike i

Ringeriks GUIDEN

Flere og flere orienterer seg via nettet, og nå finner du informasjon om "alt" som skjer i lokaldistriktet samlet på ett sted!

Location: <http://www.ringerike.com>

RINGNETT
INTERNETTJENESTER
<http://www.ringnett.no>

Framtid for fortida med IKT

Samtidig som vi gir ut heftet «Ringerike» for 70. gang, publiserer vi deler av heftet på Internett. Dermed blir 1998 et merkeår for heftet. Vi tar noen forsiktige steg ut på den elektroniske motorveien Internett.

Dermed har også vi tatt i bruk de enorme publiseringsmulighetene som informasjons- og kommunikasjonsteknologien (IKT) byr på. Med egen hjemmeside på Internett kan hele verden nå oss ved hjelp av en pc. Det blir bare å taste inn <http://www.ringerike.com/ringerike> så kommer du i kontakt med oss enten du sitter i Vestre Ådal, på Tasmania, i Ouagadougou, på Sri Lanka eller i Minnesota.

Hovedhensikten vår med å ta i bruk den nye teknologien er for å gjøre tidligere og framtidige utgaver lettere tilgjengelig. På sikt har muligheten for å legge ut samtlige sider av heftet fra det kom ut for første gang i 1922. Vi tar sikte på å gjøre det mulig for historieinteresserte å søke på bestemte ord og temaer som vi har skrevet om. Tenk deg at du vil finne ut hva vi har skrevet om Anna Colbjørnsdatter. Da skriver du ordene inn i søkebasen vår og trykker søk. På noen sekunder vil du få opp en liste hvor mange ganger og i hvilke utgaver prestekona er omtalt. Så kan du bare å begynne og lese og øke din viten.

Hvor langt fram i tid dette vil være, kan vi i dag ikke tidfeste. Det krever et godt stykke arbeid og noen overveielser, blant annet om vi skal ta betalt for tjenesten. Vi kan for eksempel ikke uten videre videreformidle på nettet fotografier vi har brukt. Lån fra institusjoner som Norsk Folkemuseum og Nasjonalgalleriet kan vi ikke uten videre legge ut på Internett.

Vi har passert en milpel. Det skyldes en rekke heldige omstendigheter. I årsmeldingen for heftet 1996-97 skrev vi i 1997 at vi ville ha utredet opprettelse av en database for tidligere hefter. I årets beretning vedtok vi 22. februar i år et tillegg hvor det heter at vi ville arbeide videre med å «få utredet internett-tilknytning». Ved en tilfeldighet oppdaget vi at Hole historielag allerede da hadde opprettet en hjemmeside. Vi registrerte også en engelskspråklig omtale av Halvdanshaugen i Hole. Dermed trykket vi på de rette tastene og kom i kontakt med gode hjelpere. Samtidig kom ideen om å gi 75-årsjubilanten Ringerikes museum en hjemmeside i jubileumsgave. Snøballen begynte å rulle og under jubileumsmiddagen 12. september i år kunne vi foreta den offisielle overleveringen til museet.

Den videre utviklingen av museets og vår egen hjemmeside er nå overlatt kreativitet og utviklingen av egne ferdigheter til å oppdatere sidene fortløpende.

F-red.